

VIGILIA

1997 / 6

SULYOK ELEMÉR: Ki nekünk Krisztus ma?

Emberkép és közoktatás

Csányi Vilmos, Felkai Gábor, Kamarás István,
Korzenszky Richárd és Petőfi S. János írása

G. KOMORÓCZY EMŐKE: Az evangéliumi üzenet
kassáki értelmezése

BENEY ZSUZSA: Az igazságosság és testvériesség kultúrája

Beszélgetés Weissmahr Bélával

62. évfolyam	VIGILIA	Június
--------------	---------	--------

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Szabadság, szeretet	401
----------------	---------------------	-----

SULYOK ELEMÉR:	Ki nekünk Krisztus ma?	402
----------------	------------------------	-----

EMBERKÉP ÉS KÖZOKTATÁS

PETŐFI SÁNDOR JÁNOS:	Non scholae sed vitae...	409
----------------------	--------------------------	-----

CSÁNYI VILMOS:	Természettudományos emberkép — az iskolában	418
----------------	---	-----

FELKAI GÁBOR:	A NAT kommunikáció-felfogása a mai elméletek tükrében	426
---------------	--	-----

KAMARÁS ISTVÁN:	Emberismeret, embertan, embertérkép	435
-----------------	-------------------------------------	-----

KORZENSZKY RICHÁRD:	Egyház és iskola — 1997	443
---------------------	-------------------------	-----

SZÉP/ÍRÁS

HELEN PRÉJEAN —

TIM ROBBINS:	Ments meg, Uram! (<i>Forgatókönyvrészletek; Nikovitz Oszkár fordítása és összekötő szövege</i>)	450
--------------	---	-----

KÁROLYI AMY:	Annunciáció (<i>vers</i>)	461
--------------	-----------------------------	-----

MÓZSI FERENC:	Maxióma; Azt csak Te érzed (<i>versek</i>)	461, 462
---------------	--	----------

G. KOMORÓCZY EMŐKE:	Az evangéliumi üzenet kassáki értelmezése	463
---------------------	---	-----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ZIMÁNYI ÁGNES:	Weissmahr Bélával	470
----------------	-------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

BENEY ZSUZSA:	Az igazságosság és testvériesség kultúrája	475
---------------	--	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	471
---	-----

Szabadság, szeretet

Ahány filozófia, annyiféle meghatározást ad az emberről. Kindler hatalmas tízkötetes enciklopédiája az emberről az utolsó kötetben ötezer esztendő jellemző megnyilvánulásait gyűjti össze, Imhotep-től, az első piramis építőjétől napjainkig. Ki az ember? Gondolkodó nádszál? Animal rationale? Szerszámkészítő állat? Test és lélek egysége? Öntudatos és szabad személy? A világba belédobott lét? Sorolhatnánk a legellentétebb meghatározásokat.

A Szentírás szerint Isten teremtménye, sőt: képmása. Csodálatosan, ugyanakkor félelmesen szabad. Nem csupán úgy, hogy azt csinál, amit akar, ahogy a kisgyerek s az infantilis felnőtt gondolja. Ennél mérhetetlenül tágabbra terjed szabadságának horizontja s ezáltal felelőssége is. Nemcsak tevékenységében szabad, hanem önmaga alakításában is: azzá lesz, amivé döntéseivel formálja önmagát, s ennek felelőssége alól nem bújhat ki.

Szabadsága mégis kötött. S korlátait csak kisebb részben szabják meg azok a biológiai, környezeti, társadalmi adottságok, amelyek születésének pillanatától meghatározzák. Ezeket részben el kell fogadnia, részben viszont képes alakítani rajtuk. Folytonos kölcsönhatásban, netán feszültségben él önmagával, a környező világgal: egymást formálják, építik, esetleg károsítják.

Van azonban az ember szabadságának egy jóval nagyobb, kikerülhetetlen, ám áldott kötöttsége is: természete szerint a végtelen boldogságot, a teljességet keresi. S mivel végtelen teljesség egyetlen egy van: Isten, szabadsága egyes-egyedül ebben az irányban bontakozhat ki. A felé vezető út az egyetlen, amely nem jut zsákutcába.

Törekvésében azonban az ember nincs magára hagyva. Teremtője alkotta ilyennek, végtelen szeretetében. Azért, hogy partnerévé lehessen, azért, hogy meghívhassa tökéletes szeretetének közösségébe. Elkészítette s megmutatta számára azt az utat, amelyen eljuthat Istenhez, s így beteljesülhet szabadsága.

Ki az ember? A kérdéssel előbb-utóbb mindenkinek egészen személyesen szembe kell néznie: ki vagyok én? Áttekintettem-e szabadságom terét, meghallottam-e a Szeretet hívását, s felfogtam-e felelősségemet önmagamért?

Sok szó esik mostanság arról, milyen a mai kor embereszménye, mire kell oktatni, nevelni az életbe most belépőket, milyen ideálok irányítják a felnőtteket (s vannak-e egyáltalán eszményeik, kötelezőnek tekintett értékeik, normáik). A részleteken lehet vitatkozni, módosítani, születnek talán használható s hasznosítható ötletek is. A lényeg azonban változatlan és egyetlen: az ember szabad, s Isten végtelen szeretetének meghívottja.

Ki nekünk Krisztus ma?

SULYOK ELEMÉR

Született 1941-ben Mátészalkán. 1960-tól a pannonhalmi bencés apátság szerzetese. 1965-től 1971-ig az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyart és angolt, valamint a Hittudományi Akadémián teológiát hallgatót. 1971 óta a pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi Főiskola és gimnázium tanára. Legutóbbi írását 1996. 10. számunkban közzöltük.

Engedelmisség az Ószövetségben

Jézus Fülöp Cezárea vidékén megkérdezte tanítványait: „Kinek tartják az emberek az Emberfiát?” Azok így válaszoltak: „Van, aki Keresztelő Jánosnak, van, aki Illésnek, Jeremiásnak vagy valamilyik más prófétának” (vö. Mt 16,13).

A kérdés nemcsak a tanítványokat ösztönözte színvallásra, hanem minden idők minden emberét.

Meg-megkísért bennünket a gondolat, jó volna feltűnő módon jelen lenni a világban. Talán az is megkönyékez minket, hogy életünk értelmét, sőt magát Istent is a rendkívüliben, az élményben, a csodában, a hatalomban keressük. A *Biblia* gondolatvilágában ez a kísértésünk, illetve megkísértettségünk az engedetlenségé, az első Ádámé, aki hasonlóvá akart lenni Istenhez.

A héberben, akárcsak a görögben az 'engedelmeskedni', 'szót-fogadni' ige a 'hallani' szóval áll kapcsolatban. 'Engedelmeskedni', 'szót-fogadni' annyit jelent, mint egy személy akarati kinyilvánítását meghallani és teljesíteni. Engedelmeskedni tehát az *Ószövetség* szerint „egy billentésre leütött” hallást és cselekvést sejtet, miként a Ter 22,18 írja: „Utódaid által nyer áldást a föld minden népe, mivel *hallgattál* a szavamra” (vö. Kiv 15,26; MTörv 5,31-33; Mt 7,21; Mk 3,35; Jn 12,47; Róm 2,13; Jak 1,22-25).

Az ószövetségi vallás nem a látható vagy látandó kép vallása, hanem a meghallott és meghallandó szóé, amelyre csak cselekedettel lehet válaszolni. Tömören: az *Ószövetség* az engedelmisség vallása. Tehát olyan vallás, amely szerint Istennek a *Törvény* és a *próféták* által adott kinyilatkoztató szavának engedelmeskedni kell. E kívánalmat Izajás így önti szavakba: „Halljátok, egek és te föld, figyelj, mert az Úr *beszél*” (1,2). Isten épp ezért lobbantja választott népe szemére: „...fáradhatatlanul *beszéltem* nektek, de *nem hallgattatok rám*; szüntelen hívtalak benneteket, de *nem választottok*” (Jer 7,13; vö. Óz 9,17).

Istennek nemcsak Törvénye, hanem *tisztelete* is engedelmisséget kíván. „Igen, az engedelmisség többet ér, mint az áldozat, a szófogadás értékesebb a kosok hájánál” — olvassuk az 1Sám 15,22-ben (lásd még: 1Sám 15,10-35; Zsolt 40,7-9; 50).

A *szövetség*, amelyet Isten Izraellel kötött, ugyancsak engedelmisséget sürget (vö. Ábrahámmal kötött szövetség: Ter 17,9; Sínai szövetség: Kiv 19,5k; 24,7k). S éppen ez az engedelmisség, szófogadás az egyetlen feltétele (vö. Kiv 15,26; 20,6; 23,22; 25; Lev 20, 22kk; MTörv 6,1; 5,32k.; 8,1; 28,1-14) a szövetségi ígéretek betelje-

sedésének. A szövetség követelte engedelmesség viszont már nem kerülhet többé veszélybe, mert Isten új szövetséget ígér; minthogy a Törvényt a szívekbe írja, és egyúttal megadja az engedelmesség, a szófogadás készségét is (vö. Jer 31,31-34; Ez 36,25-28; Iz 55,3; 59,21; 61,8; Zsolt 51,12: „Teremts új szívet belém, és éleszd fel bennem újra az erős lelkületet”).

A bűn: engedetlenség

A *bűn* az *Ószövetség* felfogásában, amint ez a főtebbi idézetekből, de kivált a bűnbeesés történeteiből egyértelműen kitetszik: az ember engedetlensége, lázadása Isten akarata (parancsa) ellen. Sőt, az embertárs ellen elkövetett bűn is azért véték, mert az valójában nem más, mint az Isten akaratával való szembeszegülés: „Egyedül teellened vétettem, ami színed előtt gonosz, azt tettem. Te igazságosan ítélsz, s méltányos vagy végzésedben” (Zsolt 51,6). Az embernek az Isten akarata által kijelölt úton kell végig haladnia az „egy életem — egy halálom” jegyében. De minden emberi dadogásnál meggyőzőbb az, amit Isten sugall a Zsoltáros könyv prológiusának tekinthető 1. zsoltárán keresztül: „Boldog ember, aki meg nem indul a gonoszok tanácsa nyomán, aki nem jár a bűnösök útján, és nem vegyül a csúfot űzők közé” (1,1).

De ki engedelmeskedik Istennek? Izrael 'lázádo ház' (Ez 2,5), 'lázádo gyermekek' (Iz 1,2); 'a Törvénnyel dicsekedve a törvényszerűséggel gyalázzák Istent' (Róm 2,23). Izrael nem kérkedhet felsőbbrendűséggel a pogánnyal szemben, mert vele együtt 'engedetlenségbe van zárva' (3,10; 11,32). Az ember a bűn rabszolgája, képtelen engedelmeskedni Istennek, jóllehet lelke mélyén erre vágyik (7,14). Hogy sikerüljön neki, hogy megtalálja szíve mélyén a Törvényt (Jer 31,33), Isten elküldi Szolgáját, és 'minden reggel érzékennyé teszi fülét' (Iz 50,4), hogy ezt mondhassa: 'Íme, itt vagyok..., hogy akaratodat megtegyem' (Zsolt 40,7kk).

'Ahogy egy embernek engedetlensége miatt mindnyájan bűnössé váltak, egynek engedelmességéért meg is igazultak' (Róm 5,10). Jézus Krisztus engedelmsége a mi üdvösségünk; Isten lehetővé teszi azt, hogy engedelmeskedjünk Istennek. Jézus Krisztus élete a 'világba való belépéstől kezdve' (Zsid 10,5) 'egészen a kereszthalálig' Fil 2,8 engedelmség volt...¹

¹ *Biblikus Teológiai*

Szótár, Róma, 1974,

315-16.

Jézus megkísértése

Jó dolog, igazi örömhír arról értesülni a nagy-szinoptikusoktól, Mátétól és Lukácstól, hogy Jézus megosztotta velünk az engedetlenség megkísértettségét. Jézus előtt a pusztában, amint erről az imént említett két evangélista vall, hármass életpálya nyílik meg. Az első a *kenyéré*: legyen ingyen kenyeret osztogató, népboldogító messiás. A második a *csodáié*: legyen mindenkit magával ragadó csodatevő, s így bizonyítsa isteni küldetését. A harmadik a *hatalomé*: legyen népfelkelő, Isten keményöklű eszköze, és fizessen vissza a választott nép megaláztatásaiért. Ám Jézus a *Szentírás* szavaival elutasítja magától ezeket az élet-kibontakoztató lehetőségeket. Azon az életúton akar elindulni, amelyre a Jordánból kijöve rálépett: az Atya akaratával kikövezett keresztúton.

Ami ugyanis a Jordántól Jeruzsálemig történt, nem tragikus sorscsapásként (moira, heimarmené), váratlan földcsuszamlásként esett meg Jézussal. Jézus halála az évek során elmondott szavainak és végbevitt tetteinek a beteljesülése volt. Bizonyítékul hadd említsük Márkot, aki evangéliumában a keresztelkedés jelenetét tudatosan kapcsolja össze a szenvedéstörténettel. Jézus úgy merül alá a vízbe, miként majd a Getszemáni-kertben a szenvedésbe. Nem a kereszten szembesül először történelmünk szennyével, mindnyájunk engedetlenségével, hanem már a Jordán vizében, amelybe „egész Júdea és Jeruzsálem minden lakója” (Mk 1,5) — velünk együtt — belemosta bűneit. Az Atya hangja az evangélium elején: „Te vagy az én szeretett Fiam” (1,11) és a százados vallomása az evangélium végén: „Ez az ember valóban Isten Fia volt” (15, 39) keretbe foglalja a *kezdetet (archét)*, amelyet az evangélista a fejlécebe is beillesztett: „Jézus Krisztus, az Isten Fia evangéliumának kezdete” (1,1).

A Zsolt 2,7 szórendjét — „Fiam vagy te...!” — csak Márk változtatja meg: „Te vagy az én szeretett Fiam...” „Neki éppen ez a kontraszt fontos: ez az ember az Isten Fia! A rámutatás hangsúlya nem visszafelé tekint a keresztségre, hanem előre, Jézus egész útjára, amely a keresztre visz. Amit itt Isten mond Jézusról, az visszhangzik a százados vallomásában (15, 39).”²

Máténál viszont ugyanez a jelenet tárgyiasabb, objektívebb. Az égi hang (auditio) — „Te vagy az én szeretett Fiam” — Márk-féle változata így szól nála: „Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm”. Máté keze nyomán a „Te” személyes névmásból „Ez” rámutató névmás lesz. Ezzel kívánja hangsúlyozni: a keresztség — szerinte kevésbé „adoptio” (fiúvá-fogadás biblikus értelemben), inkább az „engedelmes Szolga” (ebed Jahve) útrabocsátása (lásd még: 12,18kk; 8,17; 11,29), aki az „igazságot” (dikaiosüné), azaz Isten akaratát kívánja teljesíteni. „Azzal, hogy Jézus elfogadja János keresztségét, kifejezi teljes odaadását, odaszánását Isten akaratának”.³ Máté szerint éppen az engedelmesség igazolja: Jézus valóban az Isten Fia — mégpedig születésétől fogva (vö. 1,18-25.)

Lemond az engedetlenség feltűnéséről, és vállalja az *engedelmesség észrevétlenségét*. Így teremt második Ádámként egész áldott életével az első Ádám keze között elsivatagosodott Édenből a megkísértés pusztájában új „paradicsom”-ot, és szerzi vissza mindannyiunk számára a „Paradise Lost”-ot (Milton). Ez a szándéka magyarázza szavai és tettei, élete és halála stílusát.

Ha összeállítjuk *szókészletét*, meghökkenünk szürkeségétől. V. Taylor *A Biblia: Rövid bevezetés* című művének 30. oldalán tömör jellemzést ad arról, mit köszönhetünk annak a kb. Kr.u. 50 körül Antiochiában keletkezett Forrásnak (Q-nak), amely jelenlegi feltételezéseink szerint a leghívebben tartalmazza Jézus igehirdetését. Így ír a kiváló angol szerző: „A Q kevés példabeszédet tartalmaz, de mondásai csupa élet és szín. Liliomok, fű, vetőmag, fák, nád,

²Vö.: Dóka Zoltán: *Márk evangéliuma*, Bp. 1977, 37.

³Grudmann, W. in: Pesch, R. — Kratz, R.: *So liest man synoptisch*, Verlag Josef Knecht, 1976, Frankfurt am Main, 36-37.

Az engedelmesség észrevétlen

Jézus szókészlete

fügefá, túske, szeder, szőlő, rókák, kígyók, verebek, hollók, sasok — minderről olvasunk a Q-ban. Látjuk azt is, mennyire érdeklődött Jézus a mindennapi élet közönséges dolgai iránt: felhők, szél, lámpa, erszény, csűr, malomkő, homokra és sziklára épített ház, a vályogfalakat átvájó tolvajok, a piactéren játszó gyerekek.” (In: Slack, K.: — Moulton, H.K. — Avery, M. — Thomson, I.: *Kiskommentár az Újszövetséghez*, 1973, Bécs, 32). Jézus hétköznapi szavakat használt, hogy beljük írja Isten egyáltalán nem hétköznapi üzenetét. Ezért is beszélt parabolákban. „Az egyetlen feltétel, amelyet Jézus felállít példázatában, maga az ember, aki hallgatja, mégpedig világának egész leplezetlen és szépítetlen valóságában, amelyet nem igazgat jámbor mértékek szerint, sem nem vádol valamiféle erkölcsi felháborodás szerint. Így a példázat a hallgatót pontosan ott ragadja meg, ahol áll, és a legteljesebb mértékben apellál megértésére.”⁴

⁴Bornkamm, G.: *A Názereti Jézus*, 1978, Debrecen, 51.

A csodajelek

Ha pedig *csodáit* vesszük szemügyre, meglepődünk szerénységüktől. Ő azonban egyszerű gesztusokat választott, hogy beljük rejtse Isten irántunk való, mindeneket felülmúló szeretetét. A gyógyító csodák másokért élő emberként mutatják be Jézust. „A látványos csodákat kifejezetten elutasítja (vö. Mt 12,38skk; 16,1sk; Lk 11,29skk; Mk 8,11sk). A csodajelek egyfelől az *Ószövetség* beteljesedései; különösen a Mt 11,5sk (és a párhuzamos helyek) összefoglaló leírásában: ‘Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangéliumot’. E jelek két kivétellel Izajás-idézetek (29,18sk; 35,5sk; 6,1). Jézus az *Ószövetséget* foglalja össze csodáival, bennük az *Ószövetség* által ígért jogrend valósul meg. Csodáival Isten akarata alá... rendeli magát — ahogyan azt az *Ószövetség* megjövendölte —, ezzel pedig csodái az engedelmes-ség tettei is lesznek: ez különbözteti meg őket a varázslástól és a hellenista csodatevők mirákulumaitól.”

Másfelől: „Jézus csodáiban Isten hatalma emberi kicsinységben, elrejtettségben és megbotránkozató formában jelenik meg. ‘Boldog, aki nem botránkozik rajtam’ (Mk 11,6). A csodák tekinthetők az ördög műveinek is (Mk 3,22; Mt 12,27). A vízvázasztó tehát nem a hétköznapi vagy a feltűnő között húzódik, hanem a szeretet vagy a gyűlölet között. Szent Ágoston írja: „...Non discernuntur filii Dei a filiis diaboli, nisi caritate”. „Isten fiai a sátán fiaitól csak a szeretetben különböznek”.⁵ Azaz a csodák „önmagukban egyáltalán nem egyértelműek, önmagukban semennyire sem bizonyítják Jézus istenségét. Sokkal inkább Isten Krisztusban való kicsinységének jelei. Jézus így Isten hatalmának rejtett epifániája”.⁶ Avagy Isten elrejtése az ő „ellentétében” („absconditus sub contrario”).

Aki ebben az engedelmes-ségben élt, az ebben az engedelmes-ségben halt is meg. Halálában adta legfőbb bizonyítékát annak, hogy Isten akaratát szereti. Úton a fizikai széthullás felé lassan minden az ember mögé hátrál. Ami eddig elérendő célnak, tájé-

⁵Ex *Tractatu quinto Sancti Augustini Episcopi in Epistolam Joannis*. Edit. Bened. n.7.

⁶Kasper, W.: *Jézus a Krisztus*, Vigilia, 1996, Budapest, 106-107.

**Engedelmes lett
mindhalálíg**

kozódási pontnak számított, végérvényesen múlttá rögzül. E kitisztuló szemhatárban válik perdöntővé, mi is volt az élet igazi fedezete. Jézus ebben az órában mondja ki a legpontosabban: „...ne az legyen, amit én akarok, hanem amit te” (Mk 14,36), és fejezi ki a legvilágosabban az Atya akaratába vetett bizalmát: „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet” (Lk 23,46). Jézus elárvulása, amely elkezdődött a galileai krízissel és befejeződött a kereszt magányában, az engedelmesség legtisztább megnyilatkozása és a bizalom legtökéletesebb kinyilvánítása. „Minden test útján” csak az Atyára hagyatkozva elindul a halál sötétségébe, kivonul az életből, hogy megjárva a halál poklát, együtt legyen az Atyával, egy legyen vele a boldogságban és örömben. Mivel „engedelmes lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig. Ezért Isten felmagasztalta, és minden mást fölülmuló nevet adott neki: Jézus nevére hajoljon meg minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban...” (Fil 2,8-10). A halálban ember nem járta mélységig szállt alá, hogy a feltámadásban ember nem látta magasságba emelkedjék fel. Így elsőként lett maradéktalan beteljesítője és fölülmúlhatatlan példája saját igehirdetésének: „Aki első akar lenni, az legyen a legutolsó és mindenki szolgája” (Mk 9,35); „Aki fölmagasztalja magát, azt megalázzák, aki pedig megalázza magát, azt fölmagasztalják” (Mt 23,12); „Így lesznek az utolsókból elsők s az elsőkből utolsó” (Mt 20,16). De nem kényszer terhe alatt, a tragédiák végzetszerűségébe beletörődve, nem is a sorsot maga ellen kihíva mondotta ezeket az ígéket és váltotta őket életre és halálra, hanem szeretetből fakadó szabadsággal. Azzal a szabadsággal teszi le halálát az Atya kezébe, amellyel megtestesülésekor fogadta tőle küldetését, amikor is „isteni mivoltában nem tartotta Istennel való egyenlőségét olyan dolognak, amihez föltétlenül ragaszkodjék” (Fil 2,6). Nem is tehetett másképpen. Hiszen minden kényszer és erőszak — legyen akár „üdvös” is — belsőleg ellenkezik az üdvösségnek azzal a rendjével, amelyet Isten az embernek szánt. Innen fakad Pál buzdítása a filippieknek: „Ugyanaz a lelkület legyen bennetek, amely Krisztus Jézusban volt” (2,5). „Olyan az ember, mint az élőfa — mondja Nietzsche —; minél inkább igyekszik a magasba és a világosságba, gyökerei annál mélyebbre kúsznak a földbe.” Jézus volt az egyetlen ember, az Isten-ember, aki gyökereit páratlanul a legmélyebbre bocsátotta, az alvilágba, a pokolba, és ágait példátlanul a legmagasabba, a mennybe növesztette. Helyreállította Isten tervét, és újra életet adott a bűn következtében kozmikus temetővé vált teremtésnek.

„Kihozlak benneteket
sírhaitokból”

Jézus *descensusa*, alászállása nemcsak *ascensus*át, fölemelkedését szolgálta, hanem megszabadulásunkat az első és a második halálból. Üdvösség csak azokban az életkapcsolatokban és léthelyzetekben van, illetve lehetséges, amelyekben Krisztus istenemberi mivoltában „megfordult”. Így le kellett szállnia a holtak országába, el kellett mennie az istennélküliség és istentelenség felségterü-

letére, hogy a bűn tövéről sarjadt halálba elvigye az üdvösséget. Benne válik valóra Ezekiel látomása: „Tömerdek csont volt a völgyben, és teljesen ki voltak száradva.” Ilyen a világon diadal-maskodó halál, ilyen a sötétség, ilyen a halál kérlelhetetlen, mindenkire érvényes szentenciája. De Isten szól a prófétához, tudtára adja, hogy nem ez az ember végső rendeltetése. A kiszáradt csontvázak meghallják az Úr igéjét, a holtak új életre támadnak: „Íme, kinyitom sírjaitokat, és kihozlak benneteket sírjaitokból, én népem. Belétek oltom lelkemet és életre keltelek. Elvezetlek benneteket Izrael földjére.” (Vö. Ez 37k).

Jézus félreérthetetlenül tudunkra adta: Isten szeret minket. Mégpedig végtelenül és mérhetetlenül. Szeretetének nincsenek „hullámtörő” gátjai. Nem végződik ott, ahol a gyűlölet kezdődik. Így értjük Jézusnak az ellenség szeretetéről mondott szavait: „Aki megüti jobb arcodat, annak tartsd oda a másikat is. Aki perbe fog, hogy elvegye a ruhádat, annak add oda a köntösödöt is. S ha valaki egy mérföldnyire kényszerít, menj el vele kétannyira” (Mt 5,40-41). Ha csupán azokat szeretjük, akik minket szeretnek (vö. Mt 5,46), akkor szeretetünk messze elhajlana a Jézusban megtapasztalt isteni szeretettől, amelyre ugyancsak ő adott hiánytalan példát a kereszten: „Atyám, bocsáss meg nekik, hisz nem tudják, mit tesznek” (Lk 23,34). Sőt a legerősebb ellenfél, az „utolsó ellenség, a halál” (1Kor 15,26) feje fölött is átcsap szeretete. Ha nem így volna, akkor Isten nem szeretne végtelenül, mi több, egyáltalán nem szeretne. A szeretet ugyanis állandóan éltet, szüntelen növekedésre serkent, és mindaz, ami nem szeretet, életet sorvaszt, életet olt ki. Hogy Jézus értünk alászállt a Seolba, jelenti, hogy a halál és a pokol eddig egybevágó körei elkülönültek egymástól; maga az Élet lépett a halál birodalmába. A halálban ott az Élet, aki isteni fényével eloszlatta a rettentő homályt, magához emelte az emberi halált és belülről szétrombolta. Ugyanakkor hatalmas figyelmeztetés: az életben jelen lehet a halál, a második halál, a bűn.

Szabadulás a bűnből

Jézus halálának többlete abban is érvényesül, hogy megszabadít a második haláltól, a bűntől. Jézus magára vette, vállalta, és az Atya elé helyezte a világ bűnét, hogy megítélje. Megismerte az Istentől való elhagyatottságot, amely minden bűnünkben benne rejlik. Szolidáris lett velünk, mert megérezte a bűnben kimondott „nem” lényegét és hatását, anélkül, hogy maga valaha is bűnt követett volna el. Megtapasztalta — tehetetlenségben és gyengeségben — a „második halált”, magát a bűnt, az istentelenség és istennélküliség sötétségét, mégha nem büntetésből szenvedte is el, hanem értünk való szeretetből. Miben áll Jézus halálának egyedülvalósága? Abban, hogy velünk, értünk, helyettünk halt meg. Magában a helyettesítésben. Azon a helyen, ahol mi voltunk vagy lehettünk volna, most ő áll. Közülünk már senkinek sem kell abba a végső elhagyatottságba és magányba alászállni, amelybe Krisztusnak, mert „*admirabile commercium*”, csodálatos

helyettesítés történt. A kezünk között „átokföldd” silányult halálban és emberi létben ott az élet.

Krisztus feltámadása és az egyetemes feltámadás között élünk. Hisszük, hogy Jézus Krisztus feltámadt, ugyanakkor saját halálunk előtt állva várjuk a feltámadást. Nekünk is végig kell mennünk azon az úton, amelyen Krisztus végigment. Vállalnunk kell a magányt, a szenvedést, a halált. Csakhogy azzal a bizonyossággal: vége a halálnak, nincs többé.

Kinek tartjuk az Emberfiát?

Ki nekünk Krisztus ma?

A lázadó fiak között az engedelmes Fiú. Az a Fiú, aki fenntartások nélkül az Atyáért élt és halt meg. S minthogy e szeretetben egy az Atyával, ezért ugyancsak egy velünk, fenntartások nélkül. Evangéliumot hirdetve szólt hozzánk, cselekedeteivel szolgált nekünk, végezetül meghalt és feltámadt értünk (proegzisztencia). S e küldetést (misszió) az alázat észrevétlenségében (kenózis), a hatalom (exúszia) rejtett epifániájában teljesítette, hogy egykor mindnyájan az új ég és új föld dicsőségében (doxa) részesedjünk.

A VIGILIA Kiadó könyvújdonságai Jézus Krisztusról:

THEODOR SCHNEIDER: A DOGMATIKA

KÉZIKÖNYVE I. KÖTET

1560,—Ft

A Krisztusról szóló monográfia szerzője: Hans Kessler

A 2. KÖTET JÚNIUSBAN MEGJELENIK!

1750,—Ft

WALTER KASPER: JÉZUS A KRISZTUS

640,—Ft

Kasper könyve a mai szellemi áramlatok

tükrében vizsgálja Jézus Krisztus személyét és művét.

RÓNAY GYÖRGY: ZAKEUS A FÜGEFÁN

A kitűnő katolikus író elmélkedései Jézus

életének egyes jeleneteiről

340,—Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalában: (1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. emelet.)

Telefon: 117-7246, Fax: 1177-682

Non scholae sed vitae...

PETŐFI SÁNDOR
JÁNOS

Megjegyzések a nevelésiloktatási reformokhoz a harmadik évezred küszöbén

Született 1931-ben, Miskolcon. Nyelvész. A KLTE matematika-fizika-német szakán diplomázott. A Göteborgi, a Konstanzi, a Bielefeldi és a Maceratai Egyetemen tanított nyelvfilozófiát. Szöveg- és kommunikációelmélettel foglalkozik.

Figyelmemet századunk másik felének iskolapolitikai kérdéseire kívántam összpontosítani. Miután végiglapoztam az Európai Unió különféle intézményeinek keretében létrehozott felmérések eredményeit tartalmazó egyik publikációt (lásd OECD/OCDE 1996) — amelyben a számadatok tömkelegében elveszni látszik a lényeg —, bizonyos meglepéssel akadt meg a szemem Francine Vaniscotte 1989-ben Párizsban *70 millions d'élèves. L'Europe de l'éducation* címmel megjelent könyvének bevezetésén, amelyben Gilbert De Landsheere (liege-i egyetemi tanár, a pedagógiai kutatás egyik nemzetközi szaktekintélye) a következőket írja:

„Az összehasonlító nevelés (neveléselemzés — megjegyzés tölem P.S.J.) specialistái, akiknek munkáit Francine Vaniscotte idézi, a saját nehézségeiken keresztül tanulták meg, hogy mily kevés haszonnal járnak a nevelési rendszerek »horizontális« leírásai. A történelem és a szociális *antropológia* (kiemelés tölem P.S.J.) megvilágító fénye nélkül ezek legtöbbször csupán csontvázak. Tudatában annak a veszélynek, amellyel vállalkozása járhat, a szerző minden egyes rendszernek kiemelte néhány jellemzőjét, hogy ilyen módon a rövid monografikus beszámolók az általános problematika egy-egy saját aspektusának leírásaiként jelenjenek meg.”

A szóban forgó szöveget a könyv 1994-es olasz kiadása alapján idézem. Jóllehet érdemes lenne a könyvvel részletesebben is foglalkozni, itt csupán az egyes rendszerek monografikus leírásainak címeit sorolom fel, mivel a bennük található „jellemzők” önmagukban is informatívak:

Európai példa

Belgium: A föderalizmus felé irányuló komplex rendszer;

Dánia: Az egységes iskola és az abban való részvétel: a rendszer erős pontjai;

Franciaország: Centralizált és hierarchizált rendszer;

Németország: Erősen strukturált rendszer, amely a gyakorlati életre készít fel;

Nagy-Britannia: Lényeges reformok és azokkal szemben kifejtett ellenállások;

Görögország: Centralizált rendszer a teljes átalakítás fázisában;

Írország: Nemzeti és vallásos oktatás;

Olaszország: Reformok a megvalósítás küszöbén;

Luxemburg: A háromnyelvűség mindennapi gyakorlata;

Hollandia: A szabadság tradicionális filozófiája;

Portugália: Behozandó lemaradás;

Spanyolország: A regionális autonómia és az iskolakötelezettség meghosszabítása felé.

Akik ismerik századunk Európájának történelmét, azoknak ezek a rövid jellemzők is többé-kevésbé rá tudják vetíteni a „történelem” fényét a szóban forgó országok nevelési rendszerére és azok leírására.

Az antropológiai
hermeneutika
szempontjai

E jellemzők ugyanakkor igen keveset árulnak el a „szociális antropológiai” aspektusokról. Ezeket az aspektusokat, vagy legalábbis az ezeknek számomra itt-és-most legrelevánsabbnak látszó szektorát: az antropológiai hermeneutikáét — a reformok alapjainak jobb megvilágíthatósága érdekében — az egyes országok közvetlen adottságaitól és problémáitól leválasztott, azokhoz képest általánosabb szinten próbálom megközelíteni.

Kiindulásul Carlo Tullio-Altan kultúranropológus *Szubjektum, szimbólum és érték* című könyve első részére kívánok hivatkozni, amelyben a szerző a racionális és szimbolikus megismerés/tapasztalat kérdéseivel foglalkozik, különös tekintettel arra a szerepre, amelyet ez a megismerés/tapasztalat a mi korunkban játszik.

Tullio-Altan nézetei

Ha az értelem fogalmaival — olvashatjuk e könyv hátlapján található ismertetésben — értelmet és értéket tulajdonítunk a dolgoknak, annak mértékében, amennyiben azok az élethez hasznosak, a szimbólumokkal, amelyekkel azonosulunk, saját magunknak adunk értéket, mint a költészet, az erkölcs és a vallás dimenziója valóságbeli megtestesítőinek.

A megismerés/tapasztalat — más szóval az értelem- és érték-tulajdonítás — vizsgálatához három posztulátum figyelembevételét tartja szükségesnek. Ezek a posztulátumok a következők:

Az első posztulátum annak szükségességét fejezi ki, hogy az értelem-, illetőleg értéktulajdonítás folyamatát olyan folyamatnak tekintsük, amely egzisztenciális helyzetben megy végbe, és olyan kontextusban, amelynek specifikussága meghatározható. Ez a posztulátum annak a valaminek a figyelembevételére vonatkozik, amit a szó szoros értelmében „történetnek/történelemnek” lehet nevezni, dinamikus komplexitásában magában foglalva mind a szociális személyközi kapcsolatokat, mind a természeti és kulturális jelenlét formáit.

A második posztulátum az élet biológiai-strukturális sajátosságai figyelembevételének a szükségességére utal. Az ember nemcsak hordozója kulturális kódoknak, hanem olyan organizmus, amely filogenetikusan alkalmas arra, hogy ezekben a kódokba új tapaszt-

talati elemeket tudjon felvenni, annak érdekében, hogy formálja, átalakítsa azokat.

A *harmadik posztulátum* végül arra utal, hogy az örökölt kulturális modelleket figyelembe kell venni; azokat a modelleket, amelyek jelentésteremtő képekben/történetekben kodifikáltak, és szociokulturálisan azt a célt szolgálják, hogy értelmet lehessen rendelni azoknak az egzisztenciális és történeti helyzeteknek számtalan és változó aspektusaihoz, amelyekben az emberek, mint gondolkodó organizmusok élnek.

A szerző ezekre a posztulátumokra támaszkodva elemzi a fogalmi és a szimbolikus megismerés/tapasztalat sajátosságait.

A történetileg adott szubjektumok által egyénileg megszerzett megismerés/tapasztalat — állapítja meg — fogalom-jelekre és szimbólum-jelekre történő fordítás útján szocializálódik, amelyekben az a szociális ismeret konkretizálódik, amit az antropológusok kultúrának neveznek, és amit az egymás után jövő generációk számára a nevelés/oktatás közvetít a nyelvi kommunikáció révén.

A fogalom-jelek és a szimbólum-jelek között Tullio-Altan a következő módon tesz különbséget:

Fogalom- és
szimbólum-jelek

A fogalom-jelek csoportja mindazokat a fogalmi modelleket vagy képeket foglalja magában, amelyek az értelem hozzárendelését vezérik az élethelyzetek különféle aspektusaihoz, az empirikus megismerés tárgyát képező tényekhez, rendelkezésre bocsájtván együtt az azoknak a formális fogalmaknak a technikai apparátusát is, amelyek e megismerés tudományos feldolgozásához szükségesek.

A kulturálisan kodifikált szimbolikus jelentést hordozó jelek csoportja azoknak a produktumoknak az együttesét foglalja magában, amelyek a „spirituális” (a művészi, a morális, a vallási) kultúra formáitól a mindennapi élet legkülönfélébb valóságáleméinek a transzfigurációjáig terjednek, olyan elemekig, amelyek közül jelentőségüknél fogva kiemelkedik az ethnosz, az eposz és az ethosz, valamint a szimbolikus reagálás formáinak olyan hagyománya, mint a rítus.

Azt hiszem, első olvasásra sem férhet ahhoz kétség, hogy itt olyan dolgokról van szó, amelyek a nevelési/oktatási reformok legmélyebb alapjait érintik. Vizsgáljuk meg, mit jelent ezeket a megállapításokat *korunk* nevelési/oktatási reformtörekvéseire alkalmazni. Századunk második felére gondolok, amelyet egyesek „posztindusztriális”, mások „posztmodern” kornak neveznek.

A posztmodern kor
jellegzetességei

Remo Ceserani irodalomkritikus, aki szintén az ötvenes éveket tartja a jelenlegi „poszt”-korszak kezdetének, *Raccontare il postmoderno* (kissé szabad fordításban: *Meséljük el a posztmodernről*) című könyvének *Bevezetését* (pontosabban annak *Az ötvenes évek nem várt fordulata* című első részét) a következő megállapításokkal kezdi:

„Ezekben az években, 1989-cel kezdődően, nagy és rendkívüli változásnak vagyunk tanúi, amely váratlanul és sokkot keltő módon jelent meg geopolitikai és ideológiai vonatkoztatási rendszerünkben, valamint tudásunknak azt a világot és kort értelmező rendszerében, amelyben élünk. Úgy tűnik számomra, hogy a hatás nemcsak a megfigyelőkben, az entellektüelekben és a bizonyos életkor feletti, meglehetősen merev értelmező és értelmi képességekkel rendelkező átlagemberekben keltett boldog felszabadítás és lelkesedés helyett szorongást és irányvesztést, és ösztönzött nemritkán a régi sémákhoz, régi biztonságához való visszatérésre, vagy filozófiai, gyakran vallási, gyakran prófétikus és apokaliptikus tekintély keresésére, hanem a fiatalokban is, akik nem szorulóknak rá arra, hogy biztonságérzetet igényeljenek.

Valójában a változás, amely váratlanul és totális módon jelent meg, kifejezésre jutván néhány konkrét és szimbolikus eseményben (lásd: Csernobil; a berlini fal leomlása; a szovjet birodalom széthullása; az Öböl-háború; a jugoszláv katasztrófa, több afrikai nép tömeges elvándorlása — Európában legutóbb az albánoké; az olasz politika színpadán, majd később a kormányban is megjelenő együttműködés a materiális, kulturális, anyagi és biztonságot ígérő javak konzumálását előmozdító szélső jobboldallal), úgy hiszem, nem volt más, mint utolsó és a maga módján koherens felvonása egy nagy korszakváltásnak, amely az ötvenes években kezdődött: olyan korszakváltásnak, amely gyökeres változást hozott létre, amely hatott észlelési, gondolkodási és viselkedési rendszerünk struktúrájára, a természettel és a társadalommal való kapcsolatainkra, a munka és a termelés módjaira, az ismeretszerzés és a fantázia módjaira, a kommunikáció módjaira. Számos, főleg amerikai kutatónak támadt az az ötlete, hogy ezt a változást a modernből a posztmodernbe vivő átmenetnek nevezze.”

A nevelési reformok

A fentiekből a nevelési/oktatási reformokra vonatkozóan, úgy gondolom, két következtetést kell levonnunk:

Az egyik: minthogy a nevelési/oktatási reformtörekvések, ilyen vagy olyan szándékkal és színezettel, valamennyi európai államban (azaz nemcsak a nyugati, hanem az egykor a keleti szférához tartozókban is) az ötvenes évek táján indultak meg — s szükségképpen a korszakváltás valamennyi paraméterének ismerete nélkül — (s ugyanúgy mentek végbe e reformok későbbi korrekciói is!), a különböző országokban többé-kevésbé bevezetett reformok jelenlegi (újra)értékelésénél ez a tény nem hagyható figyelmen kívül.

A másik: ahol új reformidőszakról van szó — mint például Magyarországon is — az újabb reformok előkészítésénél sem azt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a korszakváltással megindult változás még nem fejeződött be, sem azt, hogy mind az eddigi változásokat, mind az azokból levonható lehetséges előrejelzéseket a nevelési/oktatási reformok vonatkozásában a fenti-

ekben vázolt történelmi és antropológiai megfontolások fényében kell elemezni és értékelni.

A továbbiakban e korszakváltás néhány összetevőjének a reformokkal kapcsolatos jelentőségét kívánom röviden kommentálni.

**Modernizmus és
posztmodernizmus**

A posztmodern és azt megelőző kornak jellemző vonásait mind Ceserani említett könyvében, mind Bókay ugyancsak röviddel ezelőtt megjelent *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban* című könyvében, David Harvey-nek az Ihab Hassan 1987-es könyvére támaszkodó (1990-ben publikált) táblázatos összefoglalása alapján idézik. Ezt idézem itt én is, Bókay (általam egy-két helyen minimálisan megváltoztatott) terminológiájának felhasználásával (a táblázat egyes soraihoz a számokat én rendeltem hozzá, kommentárjaim hivatkozásainak megkönnyítése érdekében):

Modernizmus

Posztmodernizmus

[1] Romantika/Szimbolizmus	Patafizika/Dadaizmus
[2] Forma (konjunktív, zárt)	Antiforma (diszjunktív, nyitott)
[3] Cél	Játék
[4] Terv/Design	Véletlen
[5] Hierarchia	Anarchia
[6] Mesterségbeli tudás/Logosz	Kimerülés/Csönd
[7] Műtárgy/Befejezett mű	Folyamat/Performance/Happening
[8] Távolsgártartás	Részvétel
[9] Kreáció/Totalizáció	Dekreáció/Dekonstrukció
[10] Szintézis	Antitézis
[11] Jelenlét (Presence)	Hiány (Absence)
[12] Koncentrálttság	Szórtság
[13] Műfaj/Lehatároltság	Szöveg/Interszöveg
[14] Szemantika	Retorika
[15] Paradigma	Szintagma
[16] Hipotaxis	Parataxis
[17] Metafora	Metonímia
[18] Szelekció	Kombináció
[19] Gyökér/Mélység	Rizóma/Felszín
[20] Interpretáció/Olvásás	Interpretációellenesség/ Félreolvasás
[21] Jelölt	Jelölő
[22] Olvasható/Lisible	Írható/Scriptible
[23] Narratív/Grande histoire	Antinarratív/Petite histoire
[24] Főköd	Idiolekt
[25] Tünet	Vágy
[26] Típus	Mutáns
[27] Genitális/Fallikus	Polimorf/Androgün
[28] Paranoia	Szkizofrénia
[29] Eredet/Ok	Difference-Differance/Nyom
[30] Az Atya	A Szentlélek
[31] Metafizika	Írónia
[32] Determináltság	Indetermináltság
[33] Transzcendencia	Immanencia

Kommentárjaimat három előzetes megjegyzéssel kívánom kezdeni: (1) A posztmodern kor lényegének többé-kevésbé kielégítő

ismeretében a táblázatba foglalt ellentétpárok jó részéhez intuitív módon is rendelhető értelem, de nem mindegyikéhez. (Ceserani például egyes ellentétpárokat egyenesen értelmetlennek tart.)

(2) Bár az idézett táblázatnak a célja az, hogy a posztmodern irodalom jellemzéséhez szolgáltatson kategóriarendszert, a kategóriák bizonyos áttétellel magára a posztmodern (jelen)kor „filozófájára” is alkalmazhatók.

(3) Ami végül magának a posztmodern kornak a jellemzőit illeti, azok nem tekintendők minden esetben kizárólagosan negatívnak, akkor se, ha közvetlenül annak látszanak.

Mind korunk megértése, mind a reformtörekvések szempontjából valamennyi ellentétpárt figyelembe véendőnek tartom (legalábbis abban a mértékben, amelyben értelmezhető), közülük azonban elsősorban a következőket szeretném kiemelni:

Elgondolkoztató a narrativitás háttérbe szorulása (lásd [23]). Ha igaz Ricoeur állítása, hogy identitásunkat nem utolsósorban narratív szövegek közvetítésével nyerjük, nem tudhatjuk, mit hozhat a további változás ebből a szempontból a szimbolikus megismerés/tapasztalat vonatkozásában.

Nem tévesztve szem elől a szimbolikus megismerésnek/tapasztalatnak a fontosságát a személyiség kialakítása szempontjából, megfontolandó, mivel ellensúlyozható az immanencia eluralkodása (lásd [33]).

A további kommentárok egyaránt érintik mind a fogalmi, mind a szimbolikus megismerést/tapasztalatot.

Valamennyi típusú szöveg létrehozása szempontjából jelentős a játék, a véletlen, a kombináció, a szórtság egyre gyakoribbá váló dominanciája (lásd [3], [4], [12] és [18]).

Figyelemreméltó mind a szövegek/interszövegek térhódítása a (zárt, vagy viszonylag zárt) művekkel szemben (lásd [7] és [13]), mind az antiformáé és rizómáé/felszíné (lásd [2], [9]).

Mindkét megjegyzést különösen fontosnak tartom azért is, mert a telematikus kommunikációban a hiperszövegek révén a bennük említett jellemzők a dominánsak.

A játék és a részvétel (az interakció) ugyanakkor mindkét típusú megismerés/tapasztalat szempontjából a kommunikáció valamennyi formájában kétségtelenül pozitív elemek.

Attól függetlenül, hogy a fenti megállapítások *mindegyikével* egyetértünk-e, vagy sem, abban, azt hiszem, megegyezhetünk, hogy mind a korszakváltásra, mind történelmi/antropológiai meghatározottságunkra vonatkozóan sok megszívlelendő elemet tartalmaznak. Röviden fel kívánom sorolni azokat a szempontokat, amelyek új reformtörekvések megalapozásánál számomra alapvetőnek látszanak — legyen ezeknek célja akár a magyarországi, akár más európai országbeli nevelési/oktatási rendszer újraszervezése.

A reformtörekvések struktúrájának meghatározásánál nem (vagy nemcsak) a horizontális összehasonlítás útján megállapítha-

Szempontok a
reformok
megítélésében

tó számadatok (hány tantárgy, milyen fokon, heti hány órában, hány fős csoportnak stb. oktatandó) a fontosak — amelyeket a pénzügyi szakemberek előnyben részesítenek —, hanem e törekvések *tartalmi* oldala (is). Ennek kialakítása szempontjából pedig számomra az antropológiai posztulátumok figyelembevétele, valamint a fogalmi és szimbolikus megismerés/tapasztalat egyensúlyának a biztosítása a döntő.

Mínthogy Tullio-Altan három *antropológiai* posztulátuma közül az első és a harmadik tartalma országonként szükségképpen változik, más országbeli reformtörekvések építőkövei — bárhol bevezetendő reformpolitika számára! — csak annak mértékében vehetők át, amilyen mértékben az átvevő országot jellemző történelmi és geopolitikai helyzetével, kulturális örökségével összhangba hozhatók.

A változások lezáratlansága

A *korunkat meghatározó* (meghatározni látszó) *jellemző* jegyek figyelembevételénél *mindenekelőtt* annak kell tudatában lennünk, hogy a korszakváltással bekövetkező változások még nem zárultak le (s ha időlegesen le is zárulnak, nem maradnak olyan hosszú időtartamra állandóak, mint az az előző korszakok esetében tapasztalható volt), másrészt pedig annak, hogy a további változásoknak sem pontos tartalma, sem „érkezési sebessége” nem előrelátható.

Az előző megállapításból két dolog következik:

— a reformokat, bár nem elhamarkodottan, de minden szempontra tekintettel levő optimális sebességgel kell végrehajtani, hogy eredményei hatással lehessenek a továbbiakban várhatóan bekövetkező változásokra;

— a reformok lehetőleg sok könnyen változtatható, *flexibilis* elemet tartalmazzanak; ez majd lehetővé teheti újabb helyzetekre való viszonylag könnyű adaptálásukat.

A *korunkat meghatározó* (meghatározni látszó) *jellemző* jegyek figyelembevételénél *továbbá* annak is tudatában kell lennünk, hogy a korszakváltással bekövetkező változások oly mértékben radikálisak, hogy azok feldolgozására egyetlen szintű oktatási intézmény sincs felkészülve sem ami a technikai, sem ami az emberi (nevelői/oktatói) feltételeket illeti. Ebből az következik, hogy a nevelési/oktatási reformoknak minden intézményszintet *egyidejűleg* kell érinteniük! Ha nem történik meg (mind tartalmi, mind metodológiai szempontból) az iskolák, főiskolák és egyetemek egyidejű reformja, beleértve a bármely szinten működő nevelőknek/oktatóknak a reformok bevezetésével egyidejűleg meginduló át- és továbbképzését, a reformok szinte biztosan eredménytelenek maradnak.

A szimbolikus megismerés fontossága

Mínthogy elsősorban általános kérdésekkel kívántam foglalkozni, nem fűzök megjegyzéseket a *tartalmilag* dominánsan az első és harmadik posztulátumot érintő (azoktól részben függő, azokra részben kihatással lévő) *szimbolikus* megismerés/tapasztalat as-

pektusaihoz. Csupán e megismerés/tapasztalat fontosságát szeretném újra hangsúlyozni: nemcsak egyéneknek lehetnek identitás-zavarai, hanem népeknek, népcsoportoknak is, ahogy ezt a legutóbbi idők számos történelmi eseménye is igazolja. A szimbolikus megismerés/tapasztalat többek között ennek elkerüléséhez (vagy legalább enyhítéséhez) is hozzájárul. Kívánatos lenne, hogy a reformok finanszírozásáról döntő pénzügyi szakemberek erre is gondoljanak.

A kommunikáció jelentősége és a flexibilitás együttes figyelembevétele véleményem szerint a következőket kívánja meg:

— a nevelés/oktatás anyagának egy *állandó és egy változó* (változtatható) részre osztását;

— az állandó részbe minimálisan olyan — a kommunikációval kapcsolatos — tematikus egységek felvételét, mint egyrészt az *idegen nyelvek* ismerete, a *konvencionális és a hipertextuális* szövegorganizáció technikájának (előnyeinek és hátrányainak) ismerete, a *verbális és nem verbális* (más szóval: a *multimediális*) kommunikáció különféle technikáinak ismerete (beleértve természetesen az elektronikus *kommunikáció* valamennyi fajtája aktív használatának ismeretét is!); másfelől a kommunikáció-filozófia és a kommunikáció-etika alapelvei;

— a változó (változtatható) résznek a mindenkori igényeknek megfelelő flexibilis alakítását.

Tekintettel az információ és a kommunikáció egyre növekvő társadalmi jelentőségére és világot behálózó szerveztségére a kommunikáció (poszt)modern formáival, valamint filozófiájával és etikájával mindenekelőtt a tanárok széles rétegeit kellene megismertetni éspedig valamennyi intézményi szinten;

— a jövőre vonatkozóan pedig világosan kellene látni, hogy a kommunikációval kapcsolatos tematika oktatása nem lehet kizárólag az anyanyelv-tanár feladata, de nem osztható meg (szerves összekapcsolás nélkül) az anyanyelv-tanár és egy informatika-tanár között sem; meggyőződésem, hogy ez az oktatás új, eddig nem létező „intézményes figura” létrehozását teszi szükségessé.

Tekintettel a *flexibilitás* követelményének egyre növekvő társadalmi jelentőségére meggondolandó, hogy nem kellene-e a nevelés/oktatás valamennyi szintjén (beleértve a felnőttkori tovább- és átképzés különféle szintjeit is) a nevelési/oktatási anyag fentiekben „alap”-összetevőnek nevezett részéből egy úgynevezett *studium generalét* létrehozni, amelyhez szabadon lehetne a mindenkori „változó”-összetevőket hozzákapcsolni.

Befejezésül Vaniscotte könyvéhez szeretnék visszatérni. A szerző könyvének utolsó fejezetében azokat a témákat foglalja össze, amelyek valamennyi reformnak alaptémái, illetőleg alaptémái kell, hogy legyenek. Ezek skálája a lehetőségek mindenki számára való egyenlő voltától a nevelés/oktatás minőségéig, a nevelési/oktatási intézmények szerepéig, a különféle tanügyi szervek

Irodalom:

- Bókay Antal:
Irodalomtudomány,
Osiris Kiadó, 1997.
- Ceserani, Remo:
*Raccontare il
postmoderno*, Bollati
Boringhieri, Torino, 1997.
- Harvey, David: *The
Condition of
Postmodernity. An
Enquiry into the Origins
of Cultural Change*,
Blackwell, 1990, Oxford.
- Hassan, Ihab: *The
Postmodern Turn.
Essays in Postmodern
Theory and Culture*,
Columbus, 1987, Ohio
State University Press.
- Horányi Özséb: *Az
információs társadalom
konceptiójától az
információ kultúrája felé*,
In: *Európai Szemmel*,
1997, megjelenés alatt.

OECD/OCDE: *Uno sguardo sull'educazione, Gli indicatori internazionali dell'istruzione*, Armando Editore, 1996, Roma.

Petőfi János S.: *A szemiotikai textológia mint egy Studium generale egyik lehetséges eleme*, In: *Magister emeritus*, Szeged, JGyTF Kiadó, 1993.

Tullio-Altan, Carlo: *Sogetto, simbolo e valore, Per un'ermeneutica antropologica*, Feltrinelli, 1992, Milano.

Vaniscotte, Francine: *70 millions d'élèves, L'Europe de l'éducation*, 1989, Paris Hatier.

(Olasz kiadása: *L'Europa dell'educazione. Sistemi scolastici istituzioni comunitarie e priorità formative in Europa*, Editrice la Scuola, 1994, Brescia..

funkciójáig terjed, hogy végül a polgárok olyan demokratikus kontextusban való formálásának problémáihoz érkezzék, amelyekben az európai dimenzió értelmet és jelentést nyerhet.

Ez az a pont, ahol a könyv végződik, de egyúttal az a pont is, ahol a nevelés dimenziójának problémája elkezdődik — írja a könyvnek erről a fejezetéről az olasz kiadás bevezetője, majd így folytatja: valójában minden intézmény nevel abban az értelemben, hogy olyan magatartásformák elsajátításához segíti a polgárt, amelyek a szóban forgó intézmény céljával egybehangzóak.

Fel kell azonban ismernünk, hogy ebben az esetben a „nevelés” szó használata nem helyénvaló, mert valójában „funkcionális megfeleltetés”-ről van szó. A nevelés ezzel szemben annak a kritikai képességnek a fejlesztése, amely az embert hozzásegíti annak autonóm módon való eldöntéséhez, hogy követni kívánja-e, és ha igen, miért azokat a célokat, amelyeket az intézmények követnek.

Sőt, miközben valamennyi intézmény elsődleges célja saját fennmaradásának biztosítása, a nevelés a meglévő intézmények átalakítása feltételeinek a megteremtésére törekszik, amennyiben az egyedek kreatív képességeit fejleszti. Ez a fejlesztés az emberi tevékenység számára új értelmet, új célokat teremt. Következésképpen az ember új magatartásformákat sajátít el, olyanokat, amelyek, ha konszolidálódnak, új intézményeknek adhatnak életet.

Ebből a szempontból, ha Európai Közösséget kívánunk létrehozni, legyen bár az csupán gazdasági, domináns szerepet kell adnunk a nevelés európai dimenziójának; másszóval olyan nevelési folyamatokat kell életre hívni, amelyek európai jelentéstartalmat képesek adni a polgárok életének és cselekedeteinek új magatartásformák megteremtése révén. Ezeknek az új magatartásformáknak azután arra kell indítaniuk az egyes nemzeteket, hogy intézményeiket európai perspektívából nézve alakítsák.

A reformoknak nem lehet más célja, mint annak biztosítása, hogy a tanárok ne az iskolának, hanem az életnek taníthassanak, azaz úgy, hogy tanítványaik ne az iskolának, hanem az életnek tanulhassanak — az „életet” itt, nemcsak az éppen adott generációk, hanem az utánuk jövő generációk életére is értve!

Természettudo- mányos emberkép — az iskolában

CSÁNYI VILMOS

Született 1935-ben, Buda-
pesten. Biológus, etológus.
Fő szakterülete a hu-
mán-etológia.

Minden iskola közvetít valamiféle emberképet, függetlenül attól, hogy ezt tudatosan teszi-e, vagy az csupán a tanulókkal történő mindennapi interakciók során alakul ki. A hagyományos „humán” tárgyak szerepköre ismert és nagyon lényeges ebben a folyamatban, de az emberről szóló tudásnak csak egy része tartozik a hagyományos humán tárgyakhoz.

A biológia-oktatás az emberkép kialakításához meglehetősen csekély mértékben járul hozzá. Az ember biológiája csupán az élettani és biokémiai folyamatok magyarázata során jelenik meg, esetleg egy elnagyolt emberi evolúció poros vázlatában. Ugyanakkor a szaktudományokban egy teljesen új természettudományos emberkép kialakulását figyelhetjük meg, amely az emberi viselkedésevolúció rekonstrukcióján alapszik; nem helyettesíteni, hanem kiegészíteni kész ismereteinket az emberről, magunkról.

A természettudományok kezdeti fejlődési szakaszában az egyes részterületek kizárólag a saját problémáikkal törődtek, leírták a megfigyelt jelenségeket, és igyekeztek azokat valamilyen módon értelmezni, de nem feltétlenül vették figyelembe a társtudományok eredményeit. Később azután kiderült, hogy vannak olyan elvek, törvényszerűségek, amelyek minden tudományterületre érvényesek. Ilyen például az anyag vagy az energia megmaradásának elve. Az elmúlt fél évszázadban jöttek rá a biológusok, hogy a biológiai jelenségek mögött mindig kémiai reakciók állanak. Ebből a felismerésből született a molekuláris biológia. A világ megismerése során kiderült, hogy noha minden szerveződési szintnek megvannak a maga sajátos törvényei, végső magyarázatokat csak akkor vagyunk képesek kimunkálni, ha a magasabb szintű jelenségek mögött feltárjuk az alacsonyabb szintek mechanizmusait, a biológia esetében tehát a kémiai reakciókat. Úgyanígy van szükségünk a galaxisok keletkezésének magyarázatához az elemi részek fizikájára.

Kialakulóban van egy hatékony „szupertudomány”, amelynek minden részét közös elvek, idővel közös nyelv köti majd össze. Ennek legfőbb jellegzetességei a kettős leírás, a logikai átjárhatóság és a transzformativitás.

Kettős leírás

A kettős leírás azt jelenti, hogy egy-egy jelenségcsoport magyarázatát legalább két szerveződési szinten történő leírással szüksé-

ges megadnunk. A sejt leírása például „sejt szinten”, a szaporodás, táplálkozás, ingerlékenység, sejtkölcsönhatások, valamint „molekuláris szinten” a kémiai reakciók, a katalízis, az anyagcserefolyamatok, a makromolekula szintézis stb. folyamatainak leírásával történik. Az egyedi állati viselkedés magyarázatait egyrészt az organizmikus szinten megfogalmazott etológiai leírás, másrészt az idegrendszeri szinten működő idegéletteni mechanizmusok leírásának együttese adja. Az állatpopulációk viselkedését az ökológiai és az etológiai leírás szint magyarázza.

A logikai átjárhatóság

A logikai átjárhatóság egyszerűen azt jelenti, hogy az integrált tudományterületek bármelyik két jelenségét képesek vagyunk valamilyen sorban értelmezhető logikai láncsal összekötni. Például a cukorbetegség egyrészt biológiai, másrészt az atomfizikai tudományok területére tartozó fogalom. A kettőt összekapcsoló logikai lánc a következő: a cukorbetegség az organizmus szintjén megjelenő tünetegyüttes, amelyet visszavezethetünk a hasnyálmirigyre, a vércukorszint szabályozására, az inzulin-termelő sejtekre és az inzulinra, az inzulin fehérje-molekula, atomcsoportok, atomok találhatóak benne. A logikai lánc minden elemét kielégítő kauzális magyarázatokkal köthetjük össze.

A transzformativitás

A harmadik jellegzetesség a transzformativitás, ez utal az egységes tudományos nyelvre, vagyis arra, hogy a logikai átjárhatóság bizonyítása során, az egyes szerveződési szinteken alkalmazott magyarázatok szemantikailag egyenértékűek, és egymásnak pontosan megfeleltethetőek. A sejtosztódás folyamatainak sejt szintű leírását például pontosan átfordíthatjuk molekuláris folyamatokra.

A szupertudomány ma még csak a természettudományokat, a fizikát és társtudományait, a kémiát, és bizonyos mértékig a biológiát foglalja magában, de megindult a társadalomtudományok csatlakozása is, ez szükségszerűen a pszichológiai, a szociológiai és a gazdasági jelenségek természettudományos vizsgálatát kívánja. Az emberrel foglalkozó hagyományos tudományok közül a pszichológia reagált a leggyorsabban a természettudományok kihívására az evolúciós pszichológia irányzatának megjelenésével, amely éppen a biológiai megalapozottságú humán-etológiát és evolúciógenetikát kívánja a hagyományos pszichológiai szemlélettel termékenyen ötvözni.

Az új emberkép evolúciós jellege

Az új embertudomány alapvetően evolúciós szemléletű. Az emberi viselkedés fejlődéstörténetének rekonstrukciójával hozza létre azt az alapot, amelyről a mai modern ember és társadalmának viselkedése megérthető.

Ebben a hosszú, minden valószínűség szerint több millió évig tartó folyamatban fajspecifikus biológiai tulajdonságcsoportok alakultak ki az embernél. Mind az egyént, mind a csoportot egy egé-

szen különös, más fajokban csak nagyon ritkán és speciálisan jelentkező konstrukciós tevékenység jellemzi. Az emberi csoportkultúrákban a csoportszerkezet rendkívül szoros, a csoportnak általában állandó vagy hosszabb időre szóló telephelye van. A csoport tagjai erőforrásaik megszerzése és a konstrukciós tevékenység során folyamatosan és magas szinten kooperálnak. A csoporton belüli agresszió minimális. A csoportok közötti kapcsolat a kooperációtól a totális agresszióig terjedhet. A primitív állati kommunikáció helyett megjelent az emberi nyelv, és kifejlődtek a szerszámhasználat és -készítés technikailag egészen bonyolult formái. Kialakult a fogalmi gondolkodás. Nőtt a gyermeknevelésre fordított idő és energia. Jelentősen megnövekedett a korai szocializáció szerepe. A legfeltűnőbb azonban talán az, hogy a kulturális csoportok individualizálódtak, a konstrukciós tevékenység, a nyelv, a hiedelemrendszerek, a vallások, a szokások minden csoportot bonyolult, egyedi létezővé tesznek.

Az evolúció során az embercsoportok mérete szembeötlően megnőtt. A kulturális evolúció kezdeti szakaszában, a csoporttársadalmak kialakulása idején már száz-százötven főre teszik a csoportok létszámát. Bizonyítható még az is, hogy a csoport viszonylag állandó letelepedési hellyel rendelkezett. A csoportméret növekedése és az állandó letelepedési hely kialakulása egy sor feltétel alá van rendelve, és meghatározott következményekkel jár.

A csoportszerkezet kialakulása

Az első és legfontosabb feltétel, hogy szoros csoportszerkezet csak akkor alakulhat ki, ha a csoporton belül az agresszió visszaszorul. Az ember őseinek el kellett viselniük egymás fizikai közelségét, ki kellett küszöbölniük mindazokat a konfliktusforrásokat, amelyek a rokon fajoknál magas agressziós szinthez vezettek. A legfontosabb a táplálékelosztással és a szexualitással kapcsolatos agresszió. Rokonaitól eltérően az ember hajlandó a táplálékmegosztásra. Fajunk, hasonlóan a legfejlettebb szociális ragadozókhöz, mint például a kutyafélék, képes a közös táplálékszerzésre és -elosztásra. A csoporton belüli agresszió csökkenése mindenestre együtt járt a csoportok közötti agresszió növekedésével, az idegengyűlölet kifejlődésével.

A szexualitás szerepének megváltozása

A szoros csoportszerkezet kialakulásának második feltétele a szexuális rivalizáció csökkenése, mert ha ez magas marad, akkor az állandó konfliktusok a csoportot szétzilálják, nem teszik lehetővé a munkamegosztást, a kis, vadászó hím alcsoportok ideiglenes távollétét. Ez a probléma a majom rokonainál szokásos poli-gámia visszaszorulásával, a monogámia és a párkötődés kialakulásával oldódott meg, amit a szexualitás funkcióváltozása tett lehetővé. A szexualitás funkcióváltozása más fajnál is kialakult. Az emlősök között az egy utód létrehozásához szükséges szexuális aktusok száma egy és néhány között ingadozik. Két feltűnő kivétel van. Az egyik az oroszlán, amelynél egy utódra kb. 3000 párosodási ak-tus jut, a másik az ember, akinél ez az érték kb. 2000. Az oroszlán. esetben az ún. oroszlánciklus etológiában jól ismert

folyamata adja a megfelelő magyarázatot, a csapat hímjei között nincsen szexuális rivalizáció, a válogatás nélküli, gyakori szexuális aktus a csoportkohéziót szolgálja.

Az ember esetében is kialakult egyértelmű magyarázat. Az emberi szexualitás hármaskörűt nyert: az utódok létrehozásán kívül egyrészt párkötő, másrészt pedig örömszerző, illetőleg stressz-csökkentő célokat is szolgál.

Az emberi szexualitás erősíti a párkapcsolatot, létrehozza azt a hosszabb-rövidebb ideig tartó monogám viszonyt, amely lehetővé teszi a szexuális versengés minimalizálását. A vadászó, kalandozó csapat hímjei, férfiai többé-kevésbé biztosak lehetnek abban, hogy párjuk kötődik hozzájuk, és genetikai érdekeik nem kerülnek veszélybe.

A különböző kultúrákban intézményesített párkapcsolatok rendszerei megfelelnek ennek a biológiai alapnak. A kultúrák mintegy 40 százalékában találunk intézményesített monogámiát, de az intézményesített poligám társadalmakban is monogám a férfiak nagy része, csak a rangsor legtetetején lévők valódi poligámok.

A párkapcsolat erősítése mellett a szexualitás egy másik új funkciót is főlvet: a stresszoldó, örömszerző szerepét.

Az evolúció során olyan, látszólag különböző tulajdonságok fejlődtek ki, mint a nyelvhasználat, a tárgykészítés és -használat, valamint az absztrakt gondolkodás. Ezek azonban mind visszavezethetők egyfajta nyitott konstrukciós képességre, amely az állatvilágban az ember előtt csak protoformákban létezett. Az állati kommunikáció nem gondolatok közlésére szolgáló rendszer, hanem belső állapotok összehangolására szolgáló fiziológiai szabályozó mechanizmus.

A nyelv szerepe

Az emberi nyelv funkciója ettől teljesen eltérő. Nemcsak érzelmi állapotokra vonatkozó üzenetváltás, hanem gondolati reprezentációk cseréjére alkalmas eszköz is, amellyel jelent, múltat, jövőt, szándékot, tervet, elképzelést, alternatívákat lehet egy teljesen nyitott és elvileg végtelen számú üzenetet alkalmazó rendszerben megjeleníteni. Alkalmas arra, hogy a jelenségek, tárgyak, akciók és aktorok nyelvi reprezentációt nyerve új struktúrákban, új kombinációkban, a valóság rekonstrukcióiként jelenjenek meg. Ezáltal egy absztrakt, virtuális realitás jön létre, amelyben az objektumok — legyenek azok tárgyak vagy személyek, valóságok vagy képzeltek reprezentációi — tulajdonságait a nyelvet használó adományozza. A nyelvi objektumok viselkedése a nyelvhasználó kreatív képességének függvénye. A virtuális realitás kitérít a beszélők cselekvési terét azáltal, hogy a képzeltek objektumok bármiféle formát és viselkedést felvehetnek, ugyanakkor egyfajta korlátként is működik, mert az objektumok csak azokat a tulajdonságokat vehetik fel, amelyekkel felruházzuk őket. Így képes az emberi elme ideális rendszereket elképzelni, és ezáltal pontot, egyenest, kört, síkot vagy a jó és rossz végleteit létrehozni. Lehet-

ségessé válik a matematika feltalálása, és ugyancsak lehetséges lesz szellemvilágot elképzelni, jóságos vagy haragvó démonokkal, tündérekkel.

Az eszközkészítés

Az eszközkészítést, főként a szerszámok használatát és készítését sokáig úgy tekintették, mint az ember felsőbbrendűségének egyetlen és lényeges bizonyítékát. Azóta tudjuk, hogy számos állat használ tárgyakat, szerszámokat, és egyesek el is készítik azokat. Néhány éve egy összeszámlálás 80 állatfajról mutatott ki ilyen tulajdonságot. Az ember esetében a tárgyak használata és készítése izomorf a nyelvi kompetenciával és az absztrakt gondolkodással. Ez is egyfajta nyitott rekonstrukciós képesség, amelynek segítségével a tárgyaknak új, elgondolt formákat és tulajdonságokat adunk, működésüket logikai szabályrendszerekhez igazítjuk, gépeket, technológiákat teremtve ezáltal.

A csoport mint független entitás

Az emberi csoportokra jellemző még egy teljesen új tulajdonság: a hűség a csoporthoz. A csoportban élő állatoknak a csoporttal való kapcsolatait egyértelműen az egyes egyedekhez fűződő kapcsolatuk határozza meg. Az állati elme eddigi ismereteink szerint képtelen a csoportot úgy elképzelni, mint konkrét tagjaitól független valóságot. Nos, az emberi elme absztrakciós képessége éppen ezt teszi lehetővé. Az emberi csoportok mint önálló, absztrakt létezők mint tőle látszólag független szociális konstrukciók jelennek meg az ember számára. Az emberi motivációs rendszerek új tulajdonsága az a feltétlen lojalitás, hűség, amely a csoporthoz történt tökéletes szocializáció esetén a csoport tagjaiban kialakul. Előfordul, hogy az ember életét áldozza csoportjáért, saját hátrányára nyújt jelentős segítséget csoportja tagjainak, ha ez szükséges: csupa olyan tulajdonság, amely ismeretlen az állatvilágban.

Az előbbi két tulajdonságcsoporthoz az alapja az emberi csoport aktivitásának, amely merőben más, mint az állatcsoportoké és előzmények nélküli. Az ember meghatározó biológiai tulajdonsága az előbbieken vázolt konstrukciós készség, amely azonban nemcsak mint egyedi tulajdonság jelentkezik, hanem általában mint csoportaktivitás. A szociálisan fejlett állatoknál is megfigyelhető csoportaktivitás, bizonyosfajta kooperáció. A csimpánzok vagy a kutyafélék például közösen vadásznak, azonban az állati kooperáció valamennyi formája nélkülözi a konstrukciós készséget.

Az emberi kooperáció

Az emberi kooperáció ezzel szemben komplementer jellegű, ami azt jelenti, hogy a feladat kisebb részekre van felosztva. Szerepek, tervek, változatok készülnek még a tevékenység megkezdése előtt, és a résztvevők ezeket a résztvékenységeket elosztják egymás között, tevékenységük tehát kiegészítő jellegű, valamilyen előre meghatározott közös célt szolgál. Az emberi csoportok kooperációját az „individuális akcióterv” előzetes konstrukciója jellemzi. Ez vezet a csoportok individualizációjához, és a csoport-szelekció mechanizmusához. Az individuális akcióterv nyelvi konstrukció, elemei tanultak, tehát alapvetően különbözik az álla-

ti kooperáció alapjául szolgáló „genetikai akcióterv”-ektől. Jellemző rá az is, hogy az ember hajlandó az akciótervet, később a komplexebb ideákat a csoporton belüli rangsorban elhelyezni, és a domináns akciótervnek éppen úgy alávetni magát, mint a domináns csoporttársnak.

A konstrukciós képesség, a szoros csoporszerkezet és csoport-hűség, a nyelv és az absztrakciós készség adja az individuális akciótervek végtelen gazdagságát, és ezek tették lehetővé a kulturális evolúció rendkívül gyors fejlődését. Ezekhez a képességekhez társult egy sor olyan mechanizmus, amely mint biológiai tulajdonság szintén csak az embernél jelenik meg, és arra szolgál, hogy a csoport tagjainak aktivitását szinkronizálja. Hiába jelent volna meg a magas szintű konstrukciós készség az egyedekben, ha szinkronizáló mechanizmusok nem alakultak volna ki, a csoport képtelen lett volna egységes aktivitásra.

A viselkedés szinkronizációja

Sokféle fiziológiai mechanizmust ismerünk, amelyek a szinkronizációt segítik. Ilyen az imitációs készség, az a tulajdonságunk, hogy megfigyelt magatartásmintákat minden jutalom vagy serkentés nélkül hajlandóak vagyunk utánozni. Az az emberi készség, hogy könnyen elfogadjunk valamilyen szabályrendszert, például a közösségi normákat, szintén a csoporttagok viselkedésének szinkronizációjához vezet. Az érzelmi szinkronizációnak is sokféle módja van, a ritmusokra, a zenére, az énekekre, a táncra képes és arra fogékony ember ezen tevékenységek során egyfajta elme- és viselkedés-szinkronizációban vesz részt.

Végül ki kell emelnünk a fentebb vázolt tulajdonságcsoporthoz kölcsonhatásának néhány különös következményét. A szoros csoportstruktúra, a konstrukciós aktivitás, a szinkronizációs készség egyfajta zárt visszacsatolási hurkot hoz létre. Az izolált csoport konstrukciós aktivitásának jó része magára a csoportra irányul, amelyet a szinkronizáció felerősít, és a csoporthűség és kísérőjelenségei tartósítanak, vagyis a csoport önmagát konstruálja. Ennek sokféle következménye van. Az egyik a különböző szabályrendszerek, a normák és a nyelv felszíni struktúráinak kialakulása. Ahogyan a nyelvet tanuló gyermek képes a nyelvi környezetből extrahálni az adott nyelvi környezetre vonatkozó szabályrendszert, ugyanúgy képes az egyén egy csoport tagjainak interakcióiból valamiféle szabályrendszert felismerni és egyéb tulajdonságai miatt azt követni, megerősítve ezáltal a szabályrendszert magát. A nyelv, a rokonsági rendszerek, a rítusok, de maga a mindennapi gyakorlat is ilyen módon jelenik meg és rögzül a kultúrákban, hozzájárulva a már említett csoportindividualitáshoz.

A szocializáció biológiai és kulturális folyamata során, a csoport tagja megtanulja nyelvét, csoportjának szokásait, kialakulnak biológiai alapú kötődései a csoport tagjaihoz, globális eszméihez, kialakul benne a csoport iránti feltétlen hűség. Ha az egyén egy optimális méretű izolált csoportba születik, és az emberi evolúció jó részében

ez volt a helyzet, a szocializáció tökéletes lesz. A csoportban a globális eszmék, a hűség, a közös akciók kérdéseiben nem alakulhat ki ellenvélemény, hiszen a csoport minden felnőtt tagja azonos nézetek, szokások hordozója. Ez a szocializációs folyamat rögzíti a csoport szerkezetét és magasabb struktúráit, a csoport csak generációk során változhat, egészen apró lépésekben.

Új szerveződési szint

Az emberi csoportok a kulturális evolúció kezdeti szakaszában új szerveződési szintre jutottak. A csoportok struktúráját, tevékenységét egyfajta szociális fúzióval, a legegyszerűbben egy új létező, egy „csoportlény” mint szuperorganizmus kialakulásával magyarázhatjuk. A kulturális evolúció további fázisait pedig a csoportlények szelekciója hozta létre.

Ha az új biológiai tulajdonságokat az emberi individuum, az egyén és a csoport közötti viszony szempontjából vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy lényegében négy döntő változás történt: az első, hogy az ember kritika nélkül elfogadja, kívánja a csoport „globális” eszméit, hisz valamely mítoszban, vallásban, ideológiában, identitást kifejező kultúrában. Ez lényegében megfelel az emberi moralitás megjelenésének. A második változás az, hogy az ember képes lesz a csoportjához tartozókkal közös akciók végzésére. A harmadik változás az első kettő szerves kiegészítője: a globális eszmék és a globálisan vezérelt akciók folyamatosan személyes érzelmi és értelmi elemzés alatt állnak, amelynek eredményei folyamatosan beépülnek a globális szint szerkezetébe. Így lesz az egyén egyidejűleg létrehozója és elszenvedője a csoportja által adott szociális realitásnak. Végül a negyedik változás az, hogy eltérően az állatoktól, az ember hajlandó a csoport érdekében az egyéni és genetikai érdekeivel esetleg szöges ellentétben álló magatartásra, képes lesz önfeláldozásra.

Az emberi evolúció történetéből tudjuk, hogy a csoportorganizmus, amelynek teljes kifejlődése, biológiai tulajdonságainak teljes rögzülése mintegy két-háromszázezer évvel ezelőtt fejeződött be Afrikában, rendkívül sikeres. De már korai periódusában megjelenik egy olyan új mehanizmus, amelynek szintén vannak biológiai alapjai, ez pedig a csoportok közötti egyezkedési mechanizmusok kialakulása.

A csoport- és idegengyűlölet

A csoporthűséggel együttjárt a csoportgyűlölet, a xenofóbia kialakulása. Az evolúciós sikerek nyomán a hasznosítható területek egyre fogytak. Megjelentek hát az egyezkedési mechanizmusok, amelyek segítségével a csoportok között az erőforrások feloszthatók valamilyen módon. Ha megvizsgáljuk ezeket a mechanizmusokat, azt találjuk, hogy ezekben sok a racionális elem, de hiányoznak a feltétel nélküli hűség, az önfeláldozás, a morális támogatás elemei. A közös akciók helyett a kompromisszum, a globális idearendszer helyett a megkülönböztetés, az óvatos elutasítás, a lojalitás helyett a kis csalás, az ügyeskedés, a megtévesztés válik hasznos mechanizmussá.

Az ember természetes csoportjai a történelem folyamán nagyon gyorsan redukálódtak. A nemzetségből nagycsalád, a nagycsaládból nukleáris család lett, és ma a polgárok személyes autonómiájukra büszkék. Az autonóm személyiség a végső csoportredukció, az egytagú csoport, amely csak önmagához hűséges, de kész egyezkedni másokkal. A modern társadalom megfosztja az embert embersége alapvető jegyének megnyilvánulásától, a csoportkötődés normális kialakulásától, s ennek aztán a legkülönbözőbb mentális zavarok, neurózisok lesznek a következményei.

Az új emberkép szerepe az iskolában

Minden emberről szóló tudásnak annyi értelme van, amennyire az segít önmagunkat megérteni. A fentiekben vázolt kép rendkívül tömörített és leegyszerűsített, de talán jelzi, hogy az új ismeretek miben lehetnek az ember hasznára.

Az evolúciós emberkép világosan meghúzza a határvonalat az állatvilág és az ember között, nem tagadva azt aényt, hogy az ember is az állatvilágból emelkedett ki, de egyben meg is mutatja, hogy milyen új tulajdonságok szolgálták a kiemelkedést. Fiatal emberek számára megalapozott ismeretek az agresszióról, a szexualitásról valamint saját identitásuk és kultúrájuk viszonyáról kiemelkedő személyiségformáló tényezők. Az összehasonlító evolúciós viselkedés-elmélet egyértelmű magyarázatát adja az emberi agresszivitás biológiai és kulturális komponenseinek, segít megérteni azt, hogy a szocializáció során jelentkező hatások miként formálják a „mi” érzését, miként a „másokét”, megmutatja azoknak a kulturális indulatoknak a biológiai alapjait, amelyek sokszor jelennek meg életünkben. A társadalmat tagoló mechanizmusok működésének megértése közelebb visz ezek hatásának csökkentéséhez, tudatos megszüntetéséhez. A szexualitás kérdéseiben az álszent prudéria és a teljes szabadosság kínálata helyett megmutatja azokat a bonyolult evolúciós tényezőket, amelyek az emberi szexualitás hármas funkciójához vezettek, megmutatja, hogy ezek közül nem lehet egyet kiemelni és a többi súlyos ár nélkül elnyomni, segít megérteni azokat az erős késztetéseket, amelyekkel minden normális fiatal találkozik, és megmutatja, hogyan lehet megfelelő önismerettel ezeket egy teljes élet harmóniájába foglalni. Legfőképpen pedig megtanítja a fiatal embert kultúrája, szűkebb csoportja hűséges tagjaként élni, mert az egyéni élet egyensúlya csak a megfelelő csoportokkal tartott kapcsolatok kölcsönhatásában teremthető meg. Az új ismeretekkel jól alátámasztható a különböző hiedelemrendszerek és hitek kialakulásának igénye és fontos pozitív szerepe az ember életében, egyben segítheti a hit birtoklóját a racionalitás világában is eligazítani.

A természettudományos emberismeret választ ad a legfontosabb kérdésekre: kik vagyunk, honnan jöttünk és hová megyünk.

A NAT kommunikáció-felfogása a mai elméletek tükrében

FELKAI GÁBOR

Született 1954-ben Budapesten. Magyar-német szakon Pécsen, filozófia-szociológia szakon Budapesten végzett. Az ELTE Szociológiai Intézetében és a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézetében oktat szociológiatörténetet, általános társadalomelméletet és episztemológiát.

A nyelvi kommunikáció monologikus felfogása

Alaposabb szövegelemzés megmutatja, hogy a NAT-ban alapvetően két koncepció fogalmazódik meg a kommunikáció jelenségével kapcsolatban, habár az egyik elképzelés csak esetlegesen és szervertlenül fedezhető fel a szövegben. Hangsúlyosabban és jóval nagyobb terjedelemben jelenik meg a NAT-ban a nyelvi kommunikáció olyan *monologikus* felfogása, amely a nyelvhasználatot, egyáltalán a nyelvi kommunikációt a magányosan gondolkodó egyén szemszögéből konstruálja meg, illetve képzelel. (Az *Ember és társadalom* című fejezet teljes egésze — vö. NAT 85. skk. o.)

A másik — interszubjektivistának nevezhető — felfogás bizonyos elemei az *Anyanyelv és irodalom*, valamint az *Élő idegen nyelv* című fejezetekben jelennek meg, de — mint jeleztük — a fentebb említett, a NAT-ban uralkodó felfogásnak alárendelten és kimunkálatlanul. (Lásd: NAT 29. o., az A-F pontokat; 60. o. 4. pontot; 61. o. 1., 3. pontokat.) E megközelítés a kommunikációt olyan személyközi folyamatként tekinti, amely egyrészt a közösen kialakított helyzetdefiníciók által felidézett, kölcsönösen előfeltételezett kommunikációs szabályok, másrészt a beszélgetésekben résztvevő személy(ek) *racionalitásának*, tehát annak elismerésén alapul, hogy beszélgetőtársaink *valamilyen* elméleti, gyakorlati vagy erkölcsi *hagyomány* fényében képesek indokokat felhozni véleményük vagy javaslatuk alátámasztására.

Mindkét felfogás jelentős nyelvfilozófiai-kommunikációelméleti hagyományokra támaszkodhat. A nyelv, a beszéd ezen eltérő konceptualizációi természetesen az ismeretszerzés, az igazságkritériumok, a személyiség és az erkölcs markánsan elkülönülő felfogásához vezetnek. Az elsőként említett felfogást L. Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások* című műve óta leginkább Szent Ágoston nyelv-konceptiójával szokás érzékeltetni. Ágoston szerint a gyermekkori beszédtanulás hangsorok (szavak) és a nekik „megfelelő” tárgyak közti viszony rögzítését jelenti. Eszerint elménkben minden objektumról mentális képet őrzünk, s a nyelvtanulás egyet jelent a szavak és az elménkben meglévő képek összekapcsolásával, amit a szülők a különböző tárgyakra való ismételt rámutogatással és az őket jelölő hangsorok ezzel egyidejű kimondásával próbálnak megszilárdítani. Ez az elképzelés számtalan változatban fogalma-

zódott meg a filozófiatörténetben. Modern képviselői is vannak e koncepciónak; a legismertebb köztük Noam Chomsky, aki abból a mindenki számára megismételhető megfigyelésből, miszerint a gyermekek 3 éves korukra csaknem tökéletesen megtanulnak beszélni, miközben ebben az életkorban még meglehetősen gyámoltalanok, azaz minden más területen gondozásra és segítségre szorulnak, arra következtetett, hogy a nyelvi képesség — az tehát, hogy végső soron véges számú nyelvi elemből (egy adott nyelv fonémáiból és szóképzéséből) elvileg végtelen számú mondat generálható, mégpedig a szabadság és a spontaneitás megannyi jeleit mutatva — csakis velünk született adomány lehet. A generatív grammatika atyját ezen — itt nagyon leegyszerűsített — gondolatmenet alapján szokás az ún. *karteziánus nyelvészet* híveként számon tartani, olyan elmélet képviselőjeként tehát, amely feltételezi, hogy nyelvi konstrukcióinkat nem megfigyelésből vagy tapasztalásból stb. szerezzük, hanem azok velünk születettek (az *idea ignata* descartes-i koncepciójának hasonlatosságára).

Az interszubjektivista
felfogás

A másik — fentebb szóba hozott — nyelvelméleti tradíció, amely a filozófiában Ludwig Wittgenstein, a szociológiában pedig George Herbert Mead írásaiban fogalmazódott meg először — s amelynek hiányát tesszük itt szóvá a NAT szövegeiben —, azt állítja, hogy a fent jellemzett monologikus irányzat félreismeri a nyelvet, a nyelvi kommunikáció valós természetét. E megközelítés szerint a gondolkodás, az ismeretszerzés és a kommunikáció alapvetően személyközi folyamat, amely semmiképpen nem ábrázolható vagy gondolható el a magányosan elmélkedő szubjektum szemszögéből. A gyermeki nyelvtanulás például Wittgenstein szerint kölcsönösen — de persze nem feltétlenül tudatosan — definiált beszédhelyzetekben (nyelvjátékokban) megy végbe, s a gyermek a szituáció háttere előtt azokat a szabályokat gyakorolja be, amelyek azt rögzítik, hogy mikor és miként használunk bizonyos nyelvi kifejezéseket.

A NAT — elsősorban az *Ember és társadalom* című fejezetben — a monologikus kommunikáció-felfogást összekapcsolja a gyermek személyiségfejlődésének a prepubertás-kortól előkészítendő és a pubertáskorra elérendő eszményével. (Ennek körvonalait a NAT 85. o. A-I pontjai tartalmazzák.)

A NAT emberképe

Ezen eszménykép először is megköveteli, hogy a 11-16 éves gyermek legyen képes *érvelni* különböző értelmes *időtöltések* (azaz életformák), hosszabb és rövidebb távú *célok*, az emberi-természeti élet mellett, továbbá: „Legyen tudatos a társaihoz, a társadalomhoz, az anyagi, természeti és szellemi világhoz való viszonya.” Már 6-12 éves korban arra a belátásra kell ébredniük a tanulóknak, hogy „ugyanarról a dologról *többféle elképzelés* létezhet” (NAT 86. o. II/a). De a gyermeknek egyúttal képesnek kell lennie „megfelelő formában érvelni, vitatkozni, társai beszámolóit *objektíven* értékelni, bírálni” (NAT 88. o. 3./D). Követendő célként fo-

galmazódik még meg a gyermekeknek a különböző csatornákon felénk áramló információkkal szembeni kritikus-mérlegelő attitűdjének kialakítása is (NAT 86. o., II. B). Sőt, a tanulóknak meg kell érteniük, hogy „több szempontból nézhetjük a jelent és a múltat”, s hogy „a történelem interpretációja esetenként politikai célokat szolgál” (NAT 87. o. V).

Megítélésem szerint azonban az imént összefoglalt célok és készségek drámai módon együtt járnak a fentebb elemzett monologikus nyelvszemlélet következményeivel: elsősorban is a szélsőséges relativizmussal („ugyanarról a dologról *többféle elképzelés* létezhet”; a tanuló legyen képes egymás mellett élő erkölcsi felfogások *mellett vagy ellenük* érvelni [NAT 105. o.] stb.) valamint a túlságosan racionalizáltként elképzelt gyermeki gondolat- és véleményvilággal. Megítélésem szerint ez a megközelítés teljességgel figyelmen kívül hagyja a legalapvetőbb fejlődéslélektani belátásokat is, hiszen a gyermeki világkép alapvetően *megkérdőjelezetlen* ismeretekre, értelemtulajdonításokra és viselkedési mintákra épül.

Erkölcsei relativizmus

Századunk több jelentős társadalomtudósa vélte úgy, hogy modern világunk egyik legfontosabb különbsége a premodern társadalmakkal szemben abban keresendő, hogy a modernizáció során egyre több, korábban nagy tömegeket integráló-orientáló hagyományok és kultúrák (egyebek mellett a vallások) által természeti törvények erejével továbbadott és a felnövekvő nemzedékektől megkérdőjelezetlenül elfogadott viselkedés- és szemléletmód válhat és válik is megfontolás, rákérdés, sőt, módosítás vagy tudatos elutasítás tárgyává. Ez azonban nem azt jelenti, hogy életünk minden összefüggése, előfeltételezése egészében megkérdőjeleződhetne. Egy ilyen világban ugyanis csak súlyos lélektani és szociokulturális károsodás, patológia árán lehetne megtanulni vevetálni — de ésszerűen, azaz szabadságunk és moralitásunk irányítása mellett *eligazodni* és felelősen-éretten cselekedni többé már nem. Még a legkritikusabb elme is osztozik embertársaival bizonyos közösen vallott vagy érvényesnek feltételezett preszuppozíciókban. Ahhoz, hogy bizonyos állításokat, ajánlásokat bírálatnak vethessünk alá, már valamilyen álláspontot a magunk (és mások!) számára érvényesnek kell tekintenünk.

Az a követelmény pedig, miszerint az ifjúság tanuljon meg erkölcsi értékek mellett *vagy* ellen érveket felhozni, egyenesen nihilistának minősíthető, és a racionális mérlegelés fogalmának teljes félreértésén alapszik.

Modern társadalmakban a fiatalok természetesen — drámai módon először a kamaszkor idején — számos elemét megkérdőjelezi a szülők és a „felnőttek társadalma” által képviselt életmód- illetve életfelfogásmintáknak. Ez a természetes folyamat azonban nem szabad, hogy cinizmushoz, vagy az erkölcsi és más érték-szférákkal szemben tanúsított elvtelen közönyhöz vezessen. („Az

az igazság, hogy nincs igazság” — ez a „bölcesség” ma egyre inkább közgondolkodásunk elemévé, „szellemes” köznyelvi sziporkává vált, mégpedig korántsem csak a diplomások körében.)

A NAT tanulmányozása nyomán az a benyomásunk támad, hogy az elaborátum készítői reflektálatlanul elfogadják azokat a következményeket, amelyek hazánk különösen utolsó négy-öt évtizedének társadalmi és politikai történéseiből fakadnak. Természetesen nincs itt hely arra, hogy részletesebben jellemezzem akár csak az általam legfontosabbnak tartott mozzanatokot. A bennünket érdeklő összefüggésben talán mégis elegendő, ha a következő folyamatokra utalok.

Úgy látom, hogy legkésőbb 1948-cal kezdődött és az 1956-os felkelés leverése után hatalmasodott el hazánkban az elismerési és tekintélystruktúrák teljes összezavarodása, majd leépülése. Roppantul összetett társadalmi folyamatok és átstrukturálódások nyomán mára jelentős mértékben széttöredezett a családok, főként a szülők szocializációs hatalma. A politikai szféra egyjelentésűvé vált a teljességgel befolyásolhatatlan hatalommal, amelyet egyszerűen be kell csapni és lehetőség szerint ki kell használni — egyébként pedig be kell hódolni neki. További összetett folyamatoknak köszönhetően — a tudomány tekintélyének a hetvenes évektől tapasztalható világméretű megrendülése csak az egyik ok — az értelmiség, (nálunk főként a pedagógus-társadalom) állami bürokratákká történő lefokozásával, továbbá az intelligencia elitjének a Kádár-korszakban érvényesített ama stratégiája kihatásaként, hogy részt kért és vállalt a politikai hatalomból, miközben állítólagos kívül- vagy szembenállását szimbolikusan, többnyire csak saját köreiben érzékelt és nyugtázott, s ezért a rendszer szempontjából veszélytelen módokon és formákban bizonygatta, az értelmiség és a tudás, a tudomány, a műveltség a közgondolkodás számára elvesztette tekintélyét, integráló erejét, orientáló mivoltát. Ezt azért tartom tragikus folyamatnak, mert a szak- és humánértelmiség évszázadok óta nemcsak az ismeretek megőrzését és továbbadását végezte el, hanem egy sor technikai-szellemi *innováció* is e rétegből eredt, e réteg fogadtatott el azokat a társadalom többi tagjával.

Irracionális
relativizmus mint
norma

Véleményem szerint az életvezetés és -szemlélet elveszett racionalitása nem teremthető újra az irracionális relativizmus és a belőle fakadó nihilizmus általános normává tétele segítségével. Ha oktatásunk nemzedékeken átívelően azt a meggyőződést közvetíti majd, hogy az erkölcsi normák különbözőek, és mind ellenük, mind mellettük hozhatók fel érvek, akkor ez az „anything goes” mai posztmodern álláspontjának felel meg. Ha tekintet nélkül a tartalmi kérdésekre vitatkozni, érvelni tanítunk, akkor ne csodálkozzunk, hogy a felnövekvő nemzedékek számára semmi nem

marad, ami szent, értékes, megóvandó, s ami ezért *érdemes arra, hogy tiszteletben tartsuk, tehát hogy racionális érvek alapján (is) elismerjük.*

Természetesen léteznek *különböző kultúrák, szokások, etikák, erkölcsi előírások.* A NAT szerzői szerint ebből az következik, hogy a monasz-lét börtönébe zárt kisdiaáknak nincs mércéje ezen eltérő normatív rendszerek összemérésére. *De akkor a legszélsőségesben deviáns kis- és nagycsoportok törekvései, céljai sem idézhetők az ész ítélőszéke elé.*

E gondolat rémképe mintha a NAT szerzőit is kísértette volna. Mi mással magyarázhatnók meg azt az eddig tárgyalt gondolatmenetbe sehogy sem illeszkedő követelményt, miszerint a tanulóifjúságnak meg kell tanulnia *értéktételeit indokolni* (azaz racionálisan megalapozni — (NAT 87. o. V).

A normatív parancsok igazolhatósága

A fentiekből azonban már kiderült, hogy a NAT nem tudja megalapozni sem ezt az igényét, sem pedig eredeti gondolatmenetéből nem következik, hogy az értéktételek megindokolhatók — s akkor még meg sem kérdeztük, hogy ha ez egyáltalában lehetséges, akkor miképpen. A monologikus kommunikációelmélet és a NAT-szövegben szereplő magányos, kultúrához, családi vagy réteghelyzetből fakadó hagyományokhoz kevésbé kapcsolódni látzó, ugyanakkor egymással olykor értelmes vitákba keveredő tanulók modellje alapján elméletileg nem is levezethető ez — a tudománytörténet legerősebb tradíciói szerint egyébként eleve kudarcra ítélt — vállalkozás. David Hume érveit felelevenítve olyan gondolkodó óriások, mint Max Weber és Karl R. Popper úgy látták, hogy áthidalhatatlan *logikai* szakadék tátong tényállítások és értékelő megállapítások vagy normatív parancsok között. Ezen azt értették, hogy tényítéletekből (amelyek vagy igazak, vagy hamisak) sohasem lehet értéktételeket vagy normatív előírásokat *levezetni* (ez utóbbiakkal kapcsolatban nem vethető fel a logikai igazság kérdése). A hume-i tétel első pillantásra azért meglepő, mivel a köznapi gondolkodás számára *általában* (főként szilárdabb kulturális kohéziójú társadalmakban) nem merül fel nehézség az értékelésekkel kapcsolatban. A köznapi életben általában minden különösebb gond nélkül tehetünk értékelő kijelentéseket vagy javaslatokat. A tudományban azonban belátható, hogy valóban súlyos problémák adódnak az értékelő állítások megalapozásakor. Képzeljük el például, hogy értelmes, hozzáértő munkatársak segítségével, ráadásul sem a kutatásra fordítható időben, sem pénzeszközökben nem szűkölködve adatokat gyűjtünk a magyarországi szegénység helyzetéről, életkörülményeiről. Adatainkból nyilván számos ténymegállapítás szűrhető le. De — mondaná Max Weber — bármennyire szerteágazóak és empirikusan-módszertanilag egyaránt megalapozottak lennének is a témánkkal kapcsolatos ismereteink, akárhány értelmes tényállítást fogalmoznánk is meg azok alapján, *tudományosan* nem lehet tényismeretünkől

szükségszerűen levezetni azt, hogy mit kellene tenni a szegényekkel. Ezen tradíció szerint tehát az értékek, célok, ízlésítéletek tudományosan nem igazolhatók, azaz nem hozhatók fel szükségszerűen érvényes indokok — sem mellettük, sem ellenük.

Habermas elmélete

Csak az interszjektivista kommunikációelmélet jeles alakjai: G. H. Mead, Jürgen Habermas és K.-O. Apel képviselnek a fenti uralkodó paradigmával szemben eltérő felfogást. (Láttuk azonban, hogy a NAT igen távol áll ettől a felfogástól.) Habermas vonatkozó koncepciója abban foglalható össze, hogy bár a különböző erkölcsi előírások vagy életformák között a tudomány nem képes dönteni, az *igazságosságra* vonatkozó elképzelések mégis rangsorolhatók, azaz *elismerésre méltóságuk* racionálisan indokolható. Ilyenkor mindig arról van szó, hogy döntési kényszerhelyzetben különböző érintett érdekcsoportok javaslatokat tesznek a konfliktushelyzet feloldására. Habermas szerint az a javaslat, illetve megoldás-kísérlet nevezhető igazságosnak, amelyet *minden*, a döntés által érintett fél el tudna fogadni — még akkor is, ha megfontolás tárgyává tehetné a döntés mellékkövetkezményeit is.¹ (Ezt nevezi Habermas az egyetemesítés elvének.) — Nyilvánvaló tehát, hogy itt a *demokratikus* döntéshozatal modellje fogalmazódik meg, amely remélhetőleg a modern társadalmak életének egyre több területét egyre erőteljesebben áthatja majd. Még egyszer hadd hangsúlyozzam azonban, hogy ez a reménykeltő koncepció sem képes az élet nagy kérdéseit, az erkölcsi dilemmákat, a szociokulturális nézőpontok előbbrevalóságát firtató kérdést egyszer és mindenkorra eldönteni. Ezt mindig egy adott kor adott társadalmának kultúrája vagy kultúrái végzik el.

De e körülménynek nem kell székszepehez vagy a NAT-ban olvasható szélsőséges relativizmushoz vezetnie. Megítélésem szerint korunk értékválságára, multikulturális kihívásaira, a léhelyzetek különbségeiből fakadó összhang vagy egyetértés megteremtésének nehézségeire nem a NAT-ban körvonalazott értékrelativizmus és aufklärta, formalista vitakultúra fejlesztése az előremutató válasz.

Napjaink súlyos érték- és orientációs válsága idején, amikor rengeteg életforma, ízlés- és szokásvilág tűnik fel korábban jóval zártabb mindennapi életünk látóhatárán, számomra a világhírre szert tett magyar szociológus, Mannheim válaszkísérlete kínálja a legvonzóbb, *pedagógiai szempontból is továbbgondolandó* alternatívát.² Mint ismeretes, Mannheim Károly fogalmazta meg talán a legtudatosabban az ismeretek, szokások, orientációs és világszemléleti minták társadalmi rétegekhez és eltérő kultúrákhoz való kötöttségének gondolatát. Ez számára azt jelentette, hogy a különböző történelmi korokban létező társadalmakban a meghatározó rétegek tagjai markánsan eltérő módon látják saját társadalmukat, a benne elfoglalt helyüket, lehetőségeiket és az alkalmazkodás módjait. De ha a természettudományos ismereteket kivéve minden ismeret, tudás, tapasztalat társadalmi helyzethez kö-

¹Jürgen Habermas ezen hazánkban még kevésbé ismert elméletének legfőbb dokumentumait lásd: uő: *Kommunikatív etika. A demokratikus vitákban kiérlelődő konszenzus és társadalmi integráció politikai-filozófiai elmélete.*

Miskolci Egyetemi Kiadó, 1995. Az elmélete részletes bemutatását lásd: Felkai Gábor: *Jürgen Habermas*, Budapest, 1993, 353-425.

Mannheim alternatívája

²Lásd: Mannheim, Karl: *Ideológia és utópia*, Atlantisz, 1997, Budapest.

tött, akkor — tették fel a kérdést a kortársak — ez nem igazolja-e a szkeptikus relativizmus nézőpontját? Mannheim határozottan azt állította, hogy *nem*. Egyfelől igaz — ismerte el Mannheim —, hogy a különböző rétegek saját léhelyzetük gyakran torzító prizmáján keresztül látják a világot. (Ennyiben minden réteg világlátása ideologikus, azaz érdekszínezett.) Másfelől azonban azt is látnunk kell, hogy minden réteg sajátos helyzete, a társadalmi munkamegosztásban betöltött funkciója, azaz egyénien színezett tapasztalatai alapján a kor társadalmi életének olyan szeleteit látja meg, olyan rápillantásra nyílik lehetősége, amely vonatkozások a többi réteg számára rejtve maradnak vagy egészen más fénytörésben jelennek meg. Ezért aztán a különböző rétegek érdekeit és tapasztalatait összesűrítve megfogalmazó politikai ideológiák nemcsak érdekvezérelt megtévesztéseket vagy öncsalásokat tartalmaznak, hanem gyakran fontos ismereteket, melyekből a többi réteg *tanulhat*. Ez nem jelenti bármely állítás vagy értékpreferencia elvtelen elfogadását, de annyiban közelebb visz az egy-egy korban meglévő jelentősebb ideológiai áramlatok megértéséhez és türelmesebb megítéléséhez, hogy a tölem esetleg igen távollévő eszmerendszerekben megpróbálom felfedezni azokat a szempontokat, értelmezéseket és információkat, amelyek saját társadalmi helyzetem miatt előttem eleddig rejtve maradtak.

Eltérő világképek
szintézise?

Mannheim a nagy világképeknek vagy ideológiáknak ezt a higgadt mérlegelését, a köztük létrehozható szintézis megteremtését a tudásszociológia, illetve a modern értelmiség feladataul szabta. Várakozásaiban nyilvánvalóan csalatkoznia kellett. S ha egy pillantást vetünk az 1989 óta eltelt időszakra, akkor szomorúan állapíthatjuk meg, hogy a magyarországi véleményformáló értelmiség nem a mannheimi program beteljesedésén munkálkodik. A két legjelentősebb eszmeáramlat képviselőinek — a liberális és a konzervatív erőknek — sikerült a lehető legellenségesebb viszonyt kialakítaniuk, és ezzel a másiktól való tanulásnak még a lehetőségét is hosszú időre illuzórikussá tenniük.

Összegzés

Ezen elméleti megfontolások után szeretném röviden összefoglalni az elmondottakat, és néhány gyakorlati következtetést további megfontolás céljára előterjeszteni.

A NAT szövegei túlnyomórészt magányos, kulturális-családi hagyomány értelmében kötetlen egyéneket tételeznek fel. Kötődések híján a magányos, kapcsolathányos gyermek az értékek, parancsok, előírások idegen világában él, és megpróbálja személyisége integritását a mindennel és mindenkivel szemben kinyilvánított kritikus magatartás (azaz az örületbe vagy a „minden mind egy” álláspontjára vezető szkepszis) segítségével megóvni. Esik ugyan néhol szó a különböző kultúrák, hagyományok megértésének szándékáról, de a tanulónak (és a NAT által képviselt monologista kommunikációelméletnek) nyilvánvalóan nincsenek meg ehhez az eszközei. Egy számunkra idegen vagy tőlünk távoleső

magatartás, gyakorlat vagy értéképpzet megértéséhez ugyanis — a legalapvetőbbnek tekinthető filozófiai hermeneutikai kutatások alapján — két mozzanat szükséges. Egyrészt az, hogy a megértendő dolgot képesek legyünk „lefordítani” a magunk számára, azaz hogy el tudjuk helyezni a mi fogalmi keretünkben. Ezt nevezi H.-G. Gadamer a horizontok összeolvadásának. A másik feltétel az, hogy világosan értelmezni tudjuk, mit is „akar” a hagyomány. Mit állít (igazság-igény), mit ajánl (normatív helyesség-igény) és azt mondja-e, amit gondol (hitelesség-igény). A mai modern eszmeáramlatok mindegyike — állítja Habermas — „levizsgáztatható” e racionális kritériumok szerint. Mindkét mozzanathoz elengedhetetlen tehát, hogy — legalább vázlatosan — legyenek saját elképzeléseim a világról, a jóról és a rosszról, arról, hogy ki vagyok és ki akarok lenni. Ha ez nincs meg — mint a NAT által kitalált kisdíjakok esetében — akkor a mégoly kifinomult vitakultúra sem gátolhatja meg a nihilista következtetések levonását.

Következtetések

A fentiekből számomra a következő gyakorlati következtetések adódnak:

Az oktatási rendszernek támogatnia kell a diákoknak a különböző hagyományokhoz való kötődését. Szükségesnek tartom, hogy a gyermekek bizonyos dolgokat elég otthonosnak, szilárdnak, tartósnak és — legalábbis a kamaszkor beköszöntéig — megfellebbezhetetlennek tartsanak. Nem szabad a gyermeket kultúrák fölött állónak tekinteni vagy erre nevelni, mivel ez értéknihilizmushoz vezethet.

A másság különböző formái irányában megnyilvánuló tolerancia mellett fontos még a *demokrácia alternatívánélküliségébe* vetett hit³ ápolása, tehát a feloldhatatlan érdekkonfliktusoknak a Habermas által ajánlott „egyetemesítő szabály” szerinti feloldási módja megismertetése, esetenkénti kipróbálása. Ennek a szabálynak a tudatos alkalmazása védheti meg a felnövekvő nemzedéket a tömegmanipulációtól, és teheti egyben lehetővé a különböző kultúrák vagy eszmerendszerek alapüzenetének racionális megítélését. Ez a szabály döbbsenheti rá a fiatalokat arra is, hogy nincsenek egyedül, s hogy vágyaikat mások óhajaival — gyakran nagyon nehéz egyeztetések során — kell összhangba hozniuk. Ekkor ébredhetnek rá arra, hogy tényleg léteznek — bár csak minimális számban — olyan érdekek, melyek „általánosíthatóak”, azaz közösek, és amelyek megsértése súlyos igazságtalanságot jelent. Röviden: úgy gondolom, hogy a mai bonyolult, multikulturálisan színeződő társadalmakban a demokratikus alapszabályokba és az emberi jogok sérthetlenségébe vetett hit volna képes a társadalom működéséhez és az új nemzedékek erőszakmentes integrálásához elengedhetetlen, közösen vállalható értékkinccs fenntartására, amely nem zavarná a különböző társadalmi rétegek és csoportok belső integritását, kulturális újratermelődését.

³Giovanni Sartori és Jürgen Habermas értelmében.

Nem elegendő, sőt, önmagában félrevezető a gyermekeket arra a belátásra nevelni, miszerint „ugyanarról a dologról sokféle elképzelés létezhet”. Az ízlések, életformák, erkölcsi előírások sokfélesége, sokszínűsége természetesen pozitív és megőrzendő dolog, de ez nem jelentheti azt, hogy jogosnak fogadjuk el — mondjuk — a pedofiloknak ma már az Interneten is folytatott, illetve szervezett emberkereskedelmi akcióit. S nem egyszerűen csak azért, mert tevékenységük (már ahol) törvénybe ütközik, hanem mert mindannyiunk általánosítható érdekeit sérti.

A történelem-oktatásban nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az összehasonlító vallás- és kultúrtörténet oktatására. Ekkor feltárhatóna a gyermekek számára esetleg idegen vagy ijesztő hagyományok emberi arculata, valódi értékvilága, emberfelfogása és esetenként láthatóvá válhatnának számukra azok a határok, amelyek túl már nem kívánnak menni (emberáldozat stb.).

Az iskola adjon teret — az egyéni tanulási-művelődési esélyek biztosítása mellett — a kisebb csoportokban végzendő tanulási-tapasztalatszerzési gyakorlatoknak is. Fontos lenne a beszéd- és előadókészség gyakoroltatása is, hiszen a gyermekeknek el kell sajátítaniuk szűkebb-tágabb viszonyaik között a demokratikus akaratképzés és a közös döntéshozatal eljárásait. Az írásbeli tesztek helyett is inkább a szóbeli előadásra, felelésre kellene több figyelmet fordítani.

Fontos lenne, hogy az iskolákban a diákok nap mint nap úgy érezhessék, hogy az iskolai élet legtöbb területén egyenlő feleként, kommunikációs partnerekként pedig egyenlő eséllyel rendelkező személyekként alakíthatják közösségi életüket. A racionális meggyőzés, ne pedig az egyoldalú parancsolás vagy büntetés/jutalmazás legyen a legfőbb nevelési eszköz.

A tanuló ne csak toleráns legyen az övével nem megegyező véleményekkel kapcsolatban, hanem próbáljon meg tanulni más szempontjaiból. Másrészt próbálja meg elgondolni, lehet, hogy mások az ő nézeteiből akarnak új tapasztalatokat, perspektívákat meríteni. Legyen képes észlelni, bírálni és visszautasítani emberellenes, gyűlöletkeltő gondolatokat, javaslatokat.

Végül törekedni kellene arra, hogy az iskolák érvényes, sokrétű, a helyi társadalomban való eligazodást is lehetővé tevő ismereteket is nyújtsanak a tanulók számára. Szellemileg és lelkileg szükséges a gyermekek előkészítése a változások rugalmas elviselésére, a pozitív stratégiák megtalálására.

Emberismeret, embertan, emberkép

KAMARÁS ISTVÁN

Született 1941-ben. A Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Intézetében a pedagógiai filozófia és antropológia oktatója, hangjátékok, mesék, novellák és regények írója.

Az „oknyomok” természetesen az iskolába is vezetnek. Aligha vitatható, hogy a 10-18 évesek nagyságrenddel többet tudnak Dél-Amerika ásványkincseiről, mint az érzésekről, sokkal többet a vegyértékekről, mint az értékrendről, a génekről, mint az érzelmekről és a vágyakról, többet a szabad vegyértékekről, mint az ember meghatározottságáról és szabadságáról, tudnak egyenletet rendezni, de szinte semmit sem arról, hogy mikor van rendben az ember, tudnak valamit az egészségről, de alig valamit az ember egészségéről, eléggé sokat a jólétről, jóval kevesebbet a jól-létről. Egy 17-18 éves diák fel tudja írni esetleg még az etil-metil-keton szerkezeti képletét is, ám a személyiség szerkezetéről alig tud valamit.

Emberismeret a Nemzeti Alaptantervben

A Nemzeti Alaptantervben (NAT) az *Ember és társadalom* műveltségi területen belül a 7-10. évfolyamokban a történelem, a társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek mellett megjelenik az emberismeret. Honnan? Felülről és alulról egyszerre! 1989-90-ben a NAT harmadik változatának kidolgozásakor mint független szakértő tagja voltam az ember- és társadalomtudományokért felelős munkacsoportnak. Akkor még a történelem mellett a gazdaság- és háztartástan, az önismeret (pszichológia), a társadalomismeret és a valásismeret képviselték az „újdonságokat”. Amennyiben megfelelő terjedelemben meg is jelenne az új tantárgyak keretében a pszichológia, a szociológia, az etika, a vallástudomány, a filozófiai antropológia, az ökológia, a politológia tudásanyaga, hogyan lenne lehetséges a részekre bontott ember egységben láttatása? Akkor szintetikus, a különböző embertudományok nézőpontjait és eredményeit ötvöző-összegező emberismeretre tettem javaslatot. Mint rokonszenves utópiát kollégáim javaslatomat kis többséggel elvetették. 1988-tól kezdtem tanítani embertant a Zsolnai József vezette pedagógusképzési kísérlet keretében a jászberényi és sárospataki, majd a következő években a bajai és nagykőrösi főiskolán és a pécsi egyetemen. Megírtam *Íme, az ember!* című, rendhagyó műfajú könyvemet, amelyet osztályfőnökök és az embertan tanítását elkezdők tanári segédkönyvként, főiskolai és egyetemi hallgatók tan-
könyvként használtak, de a hitoktatók és más kultúraközvetítők körében is ismert lett. Nemcsak felső, hanem — az akkor még iskolaigazgató Baranyi Károly kezdeményezésére — egy tizenkét

osztályos katolikus iskola 8. és 9. osztályában is kipróbáltam e tárgy tanítását. 1991-től az Országos Közoktatási Intézetben az emberismeret, erkölcsismeret és vallásismeret „referense” lettem, s hamarosan megalakult az OKI embertan-műhelye, amely az emberismeret-szerű tárgyak oktatására vállalkozó pedagógusok szakmai fóruma lett. 1994-től kezdve kapcsolódtam be az Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program (a továbbiakban ÉKP), vagyis a Zsolnai József nevéhez fűződő pedagógiai rendszer ember-, erkölcs- és vallásismeret programjainak kidolgozásába. 1995 elején még az etika szerepelt a NAT-ban, de e műveltségi terület felelőse, Honffy Pál, aki jól ismerte az embertannal kapcsolatos fejleményeket, az embertan irányába próbálta kitágítani ezt a tárgyat, így, amikor engem kértek fel munkája folytatására, már az emberismeret kimunkálása lett a feladatomban.

A NAT-ban megjelenő emberismeret szintetikus embertan, amelynek alapja az ÉKP 4-10. évfolyamai számára készült tananyag. Ebben az elképzelésben szintézisbe kerül minden, ami az emberben együtt van, amit az egyes embertudományok — mert ez a dolguk — saját szempontjaik szerint vizsgálnak, ennek összes előnyével és hátrányával. Ebben a változatban a biológiai, lélektani, szociológiai, etikai, kultúrantropológiai, filozófiai, vallástani, teológiai, ökológiai, politológiai és egyéb nézőpontok mellett egyenrangú megközelítésként szerepel a művészet is, hiszen olyan kérdések esetében, mint a szerelem, a szabadság, a remény, a rend, a végsőség, jól érezhetők az embertudományok korlátai, s amikor ezekről a tudomány már csak „dadogni” tud, a művészet még „folyékonyan beszél”.

A NAT körüli viták

A NAT-ba bekerült emberismeretet a pedagógus-társadalom döntő többsége elfogadta. Nagy kár, hogy a NAT-ról (vagyis a NAT-ba bekerült műveltséganyagról, értékekről és követelményekről) szóló vita helyett a NAT ürügyén kiobbant oktatáspolitikai, politikai és ideológiai vitára került sor, így aztán viszonylag kevés érdemi kritikával találkozhattak a NAT készítői, köztük jómagam is, pedig nagyon számítottunk a korrekcióra készítő szakvéleményekre. Számomra különösen fájdalmas volt, hogy az egyházi iskoláktól alig-alig érkezett reflexió. Ehhez képest meglepő magabiztossággal (és minimális tájékozottsággal) bírálták a NAT-ot, a NAT értékekkel szembeni közömbösségét. Ami az *Ember és társadalom* műveltségi területet illeti, ezt nem érzem jogosnak, hiszen az általános fejlesztési követelmények között ilyenek szerepelnek: „Legyén képes az embert mint összetett — biológiai, szellemi, társadalmi és erkölcsi — lényt szemlélni”; „Lássa árnyaltan az embereket, tudja megkülönböztetni a bűnt a bűnöstől, elemezze mások és önmaga hibás és jó döntéseit.”; „Ismerje fel, hogy ő és mások kiért, miért, miben és mennyiben felelősek”; „Ismerje fel, mit tehet a közjó és az emberi jogok érdekében”; „Értse a rend és a szabadság összefüggését. Legyen képes bemutatni néhány erkölcsi fel-

fogást, valamint érvelni ellenük vagy mellettük”; „Tudjon érvelni az élet kereteinek értelmes kitöltése, a hosszabb távú célok kitűzése és az akarat edzését szolgáló, rövid távú célok megvalósítása mellett”.

A NAT-ba is bekerült ÉKP embertan tematikában szereplő — biológiai, pszichológiai, szociológiai stb. — nézőpontok egyenrangúak, az egyes témákban és altémákban azonban értelemszerűen egyik vagy másik dominálhat; természetesen a helyi tantervekben eltolódhat a hangsúly. Az egyenlők között elsők lehetnek a metaszintet képviselő embertudományok. Ilyenek elsősorban a filozófiai antropológia és az etika tekinthető. (A biológiai, pszichológiai és szociológiai megközelítéshez képest természetesen metaszint az etikai is.) Hangsúlyt kaphat az ön-, a kapcsolat-, a társadalom- és vallásismeret, valamint az otthonalakításra és a család-alapításra való felkészülés is.

Miért nem erkölctant?

Sokan teszik föl a kérdést, főleg az egyházi iskolákban. Véleményem szerint az embertudományokat szintetizáló embertan szerves részeként hatásosabb lehet az erkölctan, mint önmagában, amikor is könnyen válhat moralizálássá. Ugyanez áll az önismeretre is, amely önmagában könnyen válhat pszichologizálássá vagy lelki-zéssé, valamint a társadalomismeretre is, amely más ember-tanok társaságát nélkülözve könnyen beleeshet a szociologizmus, a szociologizálás vagy az átpolitizálódás bűnébe. A NAT emberismeretébe bele van építve az erkölctan, kétféleképpen is: 1) mint végig-húzó (meta) szempont, 2) külön fejezeteként is. Arra is lehetőség nyílik, hogy az erre vállalkozó iskolákban — sajátos helyi tantervek alapján — erkölctan irányultságú embertan jelenjen meg.

**Az erkölcs
taníthatósága**

Mások azt kérdezik, tanítható-e egyáltalán az erkölcs, akár az etika, akár az embertan (emberismeret) keretében? „Vajon nem jár-e a pluralizmus, az etnikai ellentétek éleződése, a nacionalizmus túlhajtása által is szükségessé tett tolerancia hirdetése olyan nagymértékű erkölcsi relativizmussal s egyáltalán érték-relativizmussal, hogy le kelljen mondanunk a szavak és a tettek erkölcsi megítéléséről, úgy, ahogyan egy ódon, divatjamúlt szemüvegről?” — teszi föl a kérdést G. Lind gondolataitól ihletve Váriné Szilágyi Ibolya. A kérdés mögött jól érzékelhető az állítás, amely mellett Heller Ágnes segítségével érvelhetünk, aki Wittgenstein gondolatát is felidézve azt mondja, hogy az erkölcs a jó és rossz közötti különbségétel képessége és a cselekvő felelőssége, vagyis az erkölcs a világ feltétele. Ebből pedig az következik, hogy amennyiben az iskola feladata a világra vonatkozó igaz tudás közvetítése, ebbe feltétlenül beletartoznak a helyes magatartás normái és szabályai. L. Kohlberg a demokratikus társadalomban való aktív és

**Az erkölcsi nevelés
formái**

felelős részvétel feltételének tekinti az erkölcsi nevelést. Kérdés, kinek a feladata és hol történjék az erkölcsi nevelés, és amennyiben az iskolában is, milyen formában.

Az iskolában az erkölcsi nevelés — egyebek mellett — a következő formákban jelenhet meg: a) az iskola világa, értékrendje, éthosza, b) a pedagógusok és diákok értékrendje, éthosza, c) az osztályfőnök nevelő tevékenysége, d) a különböző tantárgyak tanítása közben érzékelhető etikai felhangok, e) olyan tárgyakon keresztül, amelyekbe tudatosan be van építve az etika (filozófia, embertan, lelki egészségtan, ökológia stb.), f) önálló tárgyként. Kérdés, melyik forma mennyire jogosult egy plurális társadalom állami iskolájában, amely alkotmányjogi értelemben (és csupán ilyen értelemben!) semleges, vagyis nem engedheti egyetlen értékrend, világnézet vagy erkölcsi rendszer előnyben részesítését sem a többiek rovására. Sokan azt válaszolják, nem szükséges etikát tanítani, ugyanis éppen elegendő a példa: az iskola és a tanárok éthosza. Kérdés, hogyan adható át az erkölccsel kapcsolatos ismeret és tudás, hogyan fejleszthetők hatékonyan az erkölcsi képességek. Értékekre, erkölcsösségre senkit sem lehet megtanítani, igazából csak maga az élet és a példa hathat az érték-érzék és az éthosz alakulására. Éppen ezért, amennyiben meggyőződünk arról, hogy valami mégis megtanítható belőle, annál sikeresebb lesz ez a tevékenység, minél inkább hasonlít az erkölcsismeret tanítása az életre. Jó néhány neves filozófus, pszichológus és pedagógus — köztük Piaget, Kohlberg, Goldmann — határozottan állítja, hogy tanítható az erkölcs, azaz pedagógiai tevékenységgel is befolyásolható az erkölcsi személyiség kialakulása. Heller Ágnes szerint erkölcsöt tanítani nem más, mint tartalmat adni a jót és a rosszat megkülönböztető képességünknek (amely mentális képesség, logikus gondolkodás, problémamegoldás, alkalmazó ítélet, képzelőerő, affektus, orientáló érzések, lelkiismeret, odaadás, lelkesedés és szenvedély ötvözete), erkölcsöt tanulni pedig annyit jelent, mint e tartalmat bensővé tenni.

**Erkölcs és
semlegesség**

Az erkölcs tanítható, ám sokak számára kérdéses, hogy más tárgyak erkölcsi „felhangjaként” vagy az erkölcs történetén kívül más formában lehetséges-e, ugyanis joggal vetődik fel a kérdés: melyik erkölcsöt tanítsuk, azaz megőrizhető-e a kívánt semlegesség? Azért nem lehet erkölcsöt oktatni iskolában, mondják sokan, mert nincs erkölcs vallás nélkül. A vallás nélküli etika valóban modern találmány, s eddig nem volt olyan széles körre kiterjedő gyakorlata, amely eredményes lett volna. Mi lehetne az az alap, amelyre felépíthető egy olyan tantárgy, amelyet nyugodt lelkiismerettel lehetne ajánlani az állami iskolák különböző világnézetű diákjainak? Heller szerint az erkölcsfilozófia feltétele, hogy léteznek jó személyek. Az erkölcsstan ez esetben a „Hogyan lehetnek zsekerek jó személyek?” kérdésre keresi a választ. Csakhogy erre a különböző erkölcsfilozófiák különbözőképpen válaszolnak. Ezekből válasszunk diákjaink, vagy

lehetséges — mint iskolai tárgy — valamiféle egyetemes etika? Keresztény pedagógusok is akadnak szép számmal, akik szerint lehetséges az egyetemes etika, s a katolikusok általában a *lex naturalisra*, a protestánsok pedig az általános kegyelemre hivatkoznak. Jelenits István azzal érvel, hogy embernek lenni: feladat, és ennek van egyetemes mércéje. Úgy véli, hogy a nem vallási megalapozás nehezebb, de azért lehetséges. Orosz László szerint az egyetemes etika arról szól, hogy mit kell tenni a közösség boldogulása érdekében, kiindulópontja a személyes emberi méltóság. Egyetemes etikát írt Nyíri Tamás főiskolásoknak és egyetemistáknak és Szabó Pál Tivadar középiskolásoknak. Egyetemes etikát tanítanak többfelé a világon „világi etika”, „természetes erkölcsstan” stb. néven. Tehetik ezt azért is, mert az ember történetiségéből és szabadságából következően a legújabb korban létrejöhetnek nem vallási alapú erkölcsi rendszerek is, amelyek — még ha ezek valamiképpen kapcsolódnak is a vallásos etikákhoz — választási lehetőséget jelentenek a vallás erkölcsökhöz képest. Mégis határozottan úgy gondolom, az erkölcsstannál jobb megoldás az embertan, az emberismeret.

Melyik embertant?

„Konszenzus-embertan”

Feltehető a kérdés, hogy világnézeti szempontból mennyire kényes az emberismeret, másképpen: melyik emberkép alapján műveljük az embertant. Erre a kérdésre hasonló válasz adható, mint az erkölcsstannal kapcsolatban az előző fejezetben, az egyetemes erkölcsstan lehetőségével érvelve. Az embertan nem annyira ember- és világgép-, nem annyira függ az egyéni világnézettől, mint az erkölcsstan, és nem sokkal kevésbé, mint az irodalom vagy a történelem. Minél magasabb évfázatoknak tanítjuk az embertant, annál inkább lehet jelezni a különböző — és választható — felfogásokat olyan kérdésekben, mint a test és lélek kapcsolata, mint a szabadság vagy a végesség. Mivel az ember értékelő és értelmező lény, semmiféle emberi tevékenység, így az embertan tanítása sem lehet „értéksemleges”, sőt az embertan kitüntetetten olyan műveltségi terület, ahol a semlegesség szinte lehetetlen, de értelmetlen is. Ez persze nem jelentheti azt, hogy az emberismeret tanítása közben előnyben lehetne részesíteni valamelyik eszmerendszert, világnézetet, ideológiát a többiek rovására. Ugyanakkor kitűnő lehetőség nyílik az emberrel kapcsolatos különféle felfogások és nézetek szembesítésére és párbeszédére. Nemcsak az állami, de a valamely világgép mellett voksoló iskolák többsége esetében is ez a — mind a NAT-ban, mind az ÉKP programban szereplő — „konszenzus-embertan” tekinthető jó megoldásnak. Ennek az emberképe a biológikum, pszichológikum, szociológikum és a szellem dimenzióiból összeálló ember. Mindenkinek lehetősége van arra, hogy világnézete szerint válassza ki magának a megfelelő dimenziókat, s hogy azokat saját

elképzelése szerint rangsorolja. Úgy vélem, hogy modern keresztény emberkép tanítását vállaló iskolák számára is jó kiindulópont lehet ez az emberkép.

Mindezek alapján úgy vélem, az embertannak kitüntetett helye kell, hogy legyen az egyházi iskolákban. Ma még ezek egy része gyanakodva vizsgálja a NAT-ot, beleértve az „értéksemleres”, az „értékközömbös” emberismeretet, másik részük várakozó álláspontra helyezkedik (hátha megbukik a NAT), néhány iskolában azonban elkezdődött az adoptáció, és akad olyan is, ahol eddig is tanították, például Kuslits Kata a fóti ökumenikus iskolában (akinek egyébként tanári segédkönyve is jelent meg e tárgyban). És, ha már az egyház is szóba került, megemlítem, hogy egy katolikus pap (Turcsik György) a győrzámolyi állami iskolában tanítja már több éve az embertant.

Miről szól az embertan?

Az első évfolyamban a tanulók elsősorban élményeik, másodsorban ismereteik alapján megismerkednek az emberrel mint többdimenziós lényvel, részletesebben — de nem teoretikus, hanem inkább pragmatikus megközelítéssel — megismerkednek a testtel és a psziché értelemben vett lélek alapfunkcióival, hogy érzékelünk, érzünk, értékelünk, gondolkodunk és megsejtünk.

Embertan az alkotásban

A következő évfolyamban a szóma-psziché kapcsolat után a psziché-pneuma kapcsolat kerül előtérbe: továbbra is az élmények, a megtapasztalás szintjén, erőteljesebb hangsúllyal belép az etikai nézőpont is.

A hatodik és hetedik évfolyamban bővül a kör: belépnek a társak. A társas kapcsolatban működése közben ismerhetik meg a még csak inkább érzékletesen megjelenített, mint a tudomány segítségével megértett test-lélek-szellem embert, illetve a személyiséget. Az életkori sajátosságokat figyelembe véve a nagyobb valószínűséggel már megélt kapcsolatok kerülnek előbbre.

A hatodik és hetedik évfolyamban a másik ember képviseli a társadalmat, a nyolcadikban már csoportok, társadalmi alrendszer, sőt az egész emberi társadalom megjelenik.

A következő két (kilencedik és tizedik) évfolyamban fokozatosan tágul kör, hiszen a bioszférától a nooszféraig, a természettől a kozmoszig, a legtágasabb immanenciától a transzcendenciáig. Az eddigi szempontok az előzőekben még csak fel-felbukkanó filozófiai nézőponttal bővülnek. Ismét előtérbe kerül a személy, de már társas és társadalmi viszonyaival együtt.

Elkészült a tizenegyedik és tizenkettedik évfolyam programja is: az eddigiek áttekintése következik. Egyrészt mindaz, ami eddig csak érzékletesen jelent meg, tudományos reflexiót kap, másrészt minden

eddiginél erőteljesebben megjelenik az embertudományok meta-szintje, a filozófiai (s módjával a teológiai) antropológia.

Az embertan a követelmények mérlegén

Az embertan jó esetben egyszerre lehet az általános műveltség és a világnézeti, erkölcsi, önismereti nevelés, valamint a kapcsolat-kultúrára és közéleti szerepre nevelés fontos építőeleme.

Az emberismeret is igyekszik megfelelni a valamennyi tárggyal szemben támasztható azon követelményeknek, amelyek egyrészt a NAT-ban, másrészt az ÉKP-ban szerepelnek.

Az embertan tanítói

Ki taníthatja az embertant? Ha nem az egyes ember-tanokra, hanem a szintetizáló embertanra gondolunk, azt felelhetnénk: szinte senki. Ki lenne alkalmas arra, hogy egyszerre tartsa kezében, mondjuk, a biológia, a pszichológia, a szociológia, az etika és a filozófia gyepelőit? Nem arra gondolok, hogy ennyiféle diplomával kell rendelkeznie annak, aki az embertan tanítására vállalkozik, hanem hogy valamiféle metaszintről mégiscsak látnia kellene az embert: vagyis az mindenképpen jó lenne, ha két-három-négy ember-tanból alapozó, egyből pedig alapos ismeretei lennének. Az embertan jövője tehát a pedagógusképzés függvénye. Addig is, úgy gondolom, az taníthatja, aki a) érdeklődik a téma iránt, b) aki rendelkezik pedagógiai alkalmassággal és tapasztalattal, c) akinek van elég bátorsága, d) aki hajlandó némi időt szánni embertani ismeretei bővítésére. Ez pedig lehet bármilyen szakos tanár és bárki más, aki megfelel a felsorolt minimál-kritériumoknak.

Az emberismeret az a tárgy, amely jól tanítható csapatban, amelyben részt vehetnek alkalmi segítők is: pszichiáter, pszichoszomatikus szemléletű orvos, lelkész, hitoktató, természetgyógyász, szociológus, akár fizetett szakemberként, akár barátságból. Jó lenne, ha minden osztályfőnök bekapcsolódna valamiképpen az embertan oktatásába.

Mire épül és mit épít?

Az értékek elismertetése

Ha nem is értéksemleges az emberismeret, ha nem sugall is egyfajta értékrendet, segítheti fontos értékek elfogadását, bensővé tételét, vagy legalább is pozitív beállítódás kialakulását. Olyan értékek ezek, amelyekkel kapcsolatban eléggé erős konszenzus alakult ki különböző világnézeti társadalomtudományi szakemberek és pedagógusok körében.

Az emberismeret sajátosságai

Az emberismeret sajátos jellegéből következik, hogy egy-egy ismerethez általában többféle adekvát tanulási tevékenység sorolható. A többi tárgyhoz képest az emberismeret többféleképpen is sajátos. Így például azért, mert az embertudományok erőfeszítései

ellenére is az emberről még mindig elég keveset tudunk. Éppen ezért episztemikus tudásunk mellett tetemes a doxa-jellegű ismeret; a törvényszerűség mellett a hipotézis; a többé-kevésbé megalapozott vélekedés mellett komoly szerepet kapnak az élmények, a megsejtések és az érzések; az embertudományok tudásanyaga mellett fontos szerepet kap a mítoszok emberképe és a művészet érzékletes megjelenítése, ez utóbbi akár a realizisztikus ábrázolás, akár a metaforikus mesélés formájában. A tematikus tananyag ezért legalább annyira tartalmaz megismerendőt (köztük sok-sok aligha teljesen megismerhetőt), mint ismeretet, következésképpen a tevékenységek gyakran nem annyira ismeretekre, mint inkább élményekre épülnek, s egy élménybeszámoló ugyanannyira adekvát tevékenység lehet, mint egy tényfeltárás vagy logikai levezetés, s a szerepjáték ugyanolyan adekvát tevékenység lehet, mint a szociológiai vagy lélektani kísérlet. A másik sajátosság az, hogy egy-egy ismeretkör vagy ismeret rendre többféle embertudományi nézőpont megvilágításába kerül, ami természetesen többféle „világító-eszközt”, vagyis tevékenységet jelent.

* * *

A követelményekről, az értékelésről és a módszerekről a hivatkozott művekből tájékozódhat az olvasó, miként az eddigi tanítási-tanulási tapasztalatokról is. Befejezésül hadd idézzek föl egy kiállítást Örkény István *Magyar Pantheon* című novellájából. Az éppen zárva tartó múzeum portása — eleget téve a Pestre kiránduló vidéki gimnazisták óhajának — az éppen üresen kongó csarnokban megrendezi a Hubauer Sándor Emlékkiállítást: a tárlókba saját dolgait téve bemutat egy magyar átlagembert, a maga átlagos és rendkívüli rekvizítumaival és vágyaival. Hazatérve a lányok dolgozatot írnak „Mit láttam a budapesti tanulmányi kiránduláson?” címmel. Örkény így fejezi be a novellát. „Az ifjúságot csak látványos dolgok lelkesítik: oldalakat írnak a Mátyás-templomról, egy önkiszolgáló büféről, az Országzászlóról... A Hubauer Sándor Emlékkiállításról alig valamit. Ilyenek ezek a mai fiatalok.” Bízva az embertan fokozatos meghonosodásában abban reménykedem, hogy akár már a közeli jövőben is többeknek fog igazi szenzációt jelenteni egy ilyen kiállítás, vagyis maga az ember, aki olyan, mint minden ember, aki olyan mint sokan mások, és aki senki máshoz sem hasonlít, mert egyedi, mert titok.

KORZENSZKY
RICHÁRD

Egyház és iskola — 1997

Egyházi iskolák — miért?

1941-ben született Csornán. 1959 óta a bencés rend tagja. Magyar-orosz szakos középiskolai tanár. Teológiát Pannonhalmán végzett. 1979-89 között a Pannonhalmi Bencés Gimnázium igazgatója. 1989-91 között perjel Pannonhalmán. A Katolikus Iskolák Főhatóságának ügyvezető elnöke. 1991-94 között miniszteri biztos a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban. Legutóbbi írását 1994. 4. számban közzétük.

Jövönk az ifúság: számtalanszor elhangzott ez a kijelentés nem csupán az elmúlt néhány évben, de az évszázadok során is. Az iskola az az intézmény, amely túlélte politikai viharokat, gazdasági válságokat. De vajon túléli-e az értékválság évtizedeit?

Az egyházak és az iskola ügye szorosan összefügg: az európai kultúra és az egyházak elválaszthatatlanul egybekapcsolódtak, és ez a kapcsolat még ma, a szekularizáció új hullámának idején is érzékelhető. A kereszténység átítja az európai kultúrát. Ezzel azonban semmiképpen sem állíthatjuk, hogy a keresztény kulturális hagyományokkal rendelkező Európa napjainkban valóban keresztény volna. Egy új pogányság idején sokak számára idejétmúlt jelenségnek tűnik az egyházi iskola. Mit akar az egyház az iskolákkal? Emlékezzünk még jól az ideológiai diktatúra évtizedeire, amikor az egyházaknak nem volt, nem lehetett helyük a templom falain kívül. S most, a politikai rendszerváltozás után a jogi szabályozás lehetővé teszi ismét, hogy újra induljanak egyházi iskolák. De vajon egyházi iskoláknak mondhatók-e az elmúlt hat évben létrejött intézmények? Mi a megkülönböztető jegye az egyházi iskolának? Van-e egyáltalán létjogosultsága az egyházi iskolának?

Sokszor találkozhatunk azzal a véleménnyel, hogy jól működő iskolákat robbant szét az egyház, amikor visszakéri egykori iskolaépületét. Milyen joggal kényszeríti az egyház szülőket és gyermekeket arra, hogy iskolát változtassanak, amikor nem akarnak az egyházi iskolává alakult intézménybe járni ezután?

Válságban az iskola?

Valós, vélt és gerjesztett feszültségek közepette jöttek létre egyházi iskolák. Az iskolaháborúk kora azonban véget ért. Úgy látszik, a szakmai-pedagógiai ellenérvek háttérében jobbra politikai ellenvélemények húzódtak meg, s napjainkban az egyházi iskolát politikai csatározások színhelyévé tenni valamiképpen nem látszik időszerűnek. Annál kevésbé, mivel az egész magyar oktatásügy válságban van. A válság többretegű: személyi, tartalmi és anyagi természetű.

A személyi válság

A személyi válság véleményem szerint kettős: egyrészt nehezen találja a helyét az a pedagógusréteg, amely évtizedek során hozzászokott ahhoz, hogy munkáját felülről irányították. Ennek következtében — nagy tisztelet a mindenütt megtalálható kivételeknek — egyre kevesebb igazi szuverén egyéniséggel lehet találkozni a pedagógiában. Vannak ugyan kezdeményezők, akik a pedagógus-szakma megújításán fáradoztak és dolgoznak ma is: ők furcsa szorítóban érzik magukat. Minden kezdeményezés, minden kísérlet pénzigényes. Az emberformálás, -művelés, -nevelés pedig olyan tevékenység, amelynek eredménye nem érzékelhető a befektetés után következő néhány évben, csak hosszú távon lenne megtapasztalható. A pedagógus-társadalom másik rétege várja, hogy kiszolgálják: hogy ellássák tantervvel, tankönyvekkel. Hivatalos elvárásoknak próbáltak megfelelni eddigi pályájuk során, s most egy furcsán piacosodó és sokszínűvé váló oktatási rendszerben egyre kevésbé találják helyüket.

A tanulóért folyó harc

Közvetve hozzátartozik a személyi problémákhoz az is, hogy a pedagógus és gyermek egymást feltételezik. Évről évre kevesebb gyermek születik Magyarországon. Már néhány éve tapasztalható a furcsa versengés és küzdelem azért, hogy ki tudja megszerezni vagy megtartani magának a tanítandó gyermekeket. Létkérdés ez, kenyérharc, megélhetési gond. Éppen ezért — meggyőződésem, hogy szakszerű felmérések is kimutatnák — az iskolarendszer változtatásában (nem a törvényi szabályozásban, hanem a gyakorlati megvalósításban) nagyon sok esetben az játszott szerepet, hogy egy adott iskola úgy igyekezett bővülni, hogy minél tovább megtarthassa az oda járó gyermekeket. A négy osztályos gimnáziumok lefelé terjeszkedtek: hat vagy nyolc osztályos iskolákká alakultak át. Nyolc osztályos általános iskolák fölfelé bővültek, gimnáziumi osztályokat indítottak. A sokszor hangoztatott pedagógiai szempontok mellett és nem ritkán helyett elsősorban arról volt és van szó, hogy így tudja biztosítani egy intézmény az életben maradási, s így tudja elkerülni a munkanélkülivé válást.

A tartalmi válság lényeges kérdése: mit tanítson az iskola? Az információrobbanás világában egyre kevesebb ismeret fér el a nagy egészből a tankönyvekben. Ki az, aki meg tudja mondani, mi a használható tudás? Nem akarok abba a vitába belebonyolódni, ami a Nemzeti Alaptantervvel kapcsolatban éveken keresztül mindnapos témája volt szakértőknek, politikusoknak, pedagógusoknak, szülőknek. Új jelszavak kavarnak, s köztük az egyik legfontosabbnak látszó: „Az információ: hatalom”. Emlékszünk még az ötvenes évek jelszavaira, közöttük a következőre: „A tudás: hatalom”.

Iskola és emberkép

Fölmerül a kérdés: mi történik a társadalom és az iskola összefüggésrendszerében? A társadalom határozza-e meg az iskolát, vagy az iskola határozza meg a társadalmat? Úgy is fogalmazhatnánk: a

piacközpontú világban van-e jogosultsága a kereslettel szemben a kínálatnak? Mit kínál az iskola? Tantárgyakat? Műveltségterületek ismeretanyagát? Kultúrát? Magatartásformát, emberi tartást, erkölcsöt?

**Az állandóság
képviselése**

Az egyházi iskoláknak fölbecsülhetetlen szerepük lehet, ha ebben a változandóságban állandóságot tudnak képviselni. Mi az, ami változik, s mi az, ami állandó? Az egyre tökéletesedő eszközök világában a célok — úgy látszik — ugyanolyan homályosak, mint századokkal ezelőtt. Az oktatásügy legfontosabb kérdései manapság: mit tanítunk, miből tanítunk, mikor tanítunk, hol tanítunk. Egyetlen kérdés azonban — annak ellenére, hogy a személy méltóságát egyre többen és többször hangoztatják — homályban marad: kit tanítunk? S kik vagyunk, akik tanítunk? Az ember, aki az iskolai munkának alanya és tárgya, homályban marad. Mit ér az ember? Mi teszi az embert emberré? A közvélemény számára a sikeres ember az eszmény. Ki a sikeres? Aki eredményeket képes elérni. Az eredmény pedig elsősorban az anyagiak és a hatalom birtoklásában mérhető.

**A kereszténység
emberképe**

Ez a felfogás messze áll attól az emberképtől, amelyet a kereszténység magáénak vall. Az ember akkor is értékes, ha nem sikeres, és akkor is fontos, ha nem gazdag. Az ember méltósága önmagában rejlik, és ezt nem teheti kérdésessé semmiféle társadalmi vagy politikai rendszer, gazdasági vagy hatalmi verseny.

Az egyházi iskolák birtokában kell lennie egy olyan emberképnek, amely a személy méltóságát mindenütt tiszteletben tartja. Ez az emberkép pedig szükségképpen értékrenddel is összefüggésben van, és ezt az értékrendet az egyházi iskola tudatosan vállalja és közvetíti. Nem vallhatja az egyházi iskola, hogy az emberkép és értékrend kialakítása és továbbadása a család feladata csupán. Az egyházi iskolának intézményként és személyes képviselőin keresztül is igazodási pontnak kell lennie. Nem egyszerűen tudást ad az egyházi iskola, ha valóban az, aminek mondják, hanem világlátást, világképet, emberképet, amely határozott világnézeten alapul. Az egyházi iskola világ- és emberképének lényeges vonása, hogy a világ Isten teremtése. Az ember az életet ajándékként és feladatként kapta. Művelnie, formálnia kell ezt a világot, amelyben él, s amelyért felelősséggel is tartozik. Az ember azáltal ember, hogy képes a szeretetre. A létezés ténye óriási lehetőség mindenki számára: megszólítható, és ő is megszólíthat másokat. Ebben a párbeszédben, amely végigkíséri az ember életét, kibontakozik a teljesebb ember.

Mire képes az egyházi iskola?

Kérdés, vajon iskoláink képesek-e ennek a világképnek, értékrendnek a megfogalmazására és továbbadására?

Türelmetlen társadalomban élünk. Érés időre van szüksége nemcsak az egyes embernek, hanem az intézményeknek, az isko-

lának is. Az új lehetőség: az egyházi iskolák indításának szabadsága óriási kihívásként jelentkezik a rendszerváltozás óta az egész magyar társadalomban. Türelmetlenség tapasztalható mind az egyházi iskolák támogatói, mind pedig az ellenzői részéről. Az életfolyamatok nem siettethetők, vagy ha igen, akkor a fejlődési rendellenességekkel mindenképpen számolnunk kell. Tapasztalható a fundamentalizmus kísértése is, érdekes módon érzékelhető ez belülről és kívülről egyaránt. Vannak, akik azt gondolják, az egyházi iskola által képviselt értékrendet egyszerűen fegyelemmel, következetességgel meg kell követelni. Az egyházi iskolák hatékonyságának viszonylag csekély volta éppen a fegyelem hiányából fakad. Az egész egyházi iskolaügy problémavilága sok tekintetben hasonló az ugyancsak fiatalokkal, felnővekvőkkel foglalkozó hitoktatás, katekézis problémaköréhez. Vajon lehet-e tanítani a hitet? Vagy: vallási ismeretek nélkül milyen a személyes hit? Mit tanít az egyházi iskola? Most már eljutottunk odáig, hogy talán elfogadja a közvélemény: nem tanít mást az egyházi iskola, mint a többi magyarországi oktatási intézmény. De amit tanít, azt másként, más alappal, más háttérrel, más világlátással, világnézettel tanítja. Eljutottunk annak a felismerésére, hogy lehet jó vagy rossz az oktatási törvény, lehet jó vagy rossz a nemzeti alaptanterv, lehetnek jók vagy rosszak a tankönyvek — a pedagógus személye semmivel sem pótolható. Rossz tankönyvből is lehet jól tanítani, de felkészületlen, éretlen pedagógus jó tankönyvből, jó tanterv alapján sem képes jól tanítani.

Több egyházi iskolát?

Az egyházi iskolák száma még nem elegendő. Többen vannak, akik szeretnék egyházi iskolába járattatni gyermekeiket, mint ahány tanuló ezek az iskolák be tudnának fogadni. De vajon szabad-e új iskolákat indítani?

Személyes véleményemet fogalmazom meg, annak tudatában, hogy vannak, akik másként gondolkodnak. A jelenlegi törvényi szabályozás keretei között, az egyre több területen ismét tapasztalható hátrányos megkülönböztetéseket látva nagyon óvatosan szabad új iskolát indítani. Mert ne felejtjük: ahhoz, hogy létrehozunk egy intézményt, csupán józan tárgyalások szükségesek. A felelős döntéshozók pedig, számítva arra is, hogy szavazóbázist veszíthetnek el, ha nemet mondanak, egyre könnyebben hozzájárulnak az új egyházi iskola indításához. Különösen abban a helyzetben, amikor egyébként is be kellene zárnunk iskolákat, mert nincs elegendő gyermek, és nincs elegendő pénz az iskola működtetésére. Könnyen átadják a feladatot az egyháznak: boldoguljon vele, ahogyan tud. Leginkább a pénz hiányzik, és az egyházi iskolák finanszírozásának kérdése — nyilvános és látványos ígérek ellenére — nincs megnyugtatóan megoldva. Az egyházi iskolák fenntartóinak egyre nagyobb anyagi gondokkal kell szembenézniük.

Az anyagi kérdések azonban csupán egy szűk szeletét jelentik e kérdéskörnek. Ugyanilyen komolyan fel kell tennünk a kérdést: va-

jon vannak-e elegendő számban olyan pedagógusok, akik ezt az egyáltalán nem könnyű szolgálatot szívvel-lélekkel, hivatásból — s nem egyszerűen a megélhetés kényszeréből — vállalni tudják?

A terjeszkedés helyett a meglévő megtartása, hiteles képviselése, a kudarcok hiteles feloldása, a közösségek kialakítása és gondozása volna fontosabb, nem is beszélve a meglévő iskolák tanárainak megfelelő színvonalú szakmai és lelki továbbképzésről. (Csupán zárójelben jegyezném meg: az egyházak által fenntartott iskolarendszerrel összefüggő tartalmi munkára az egyházaknak egyelőre nincs pénzük: az egész oktatás-finanszírozási csomag a normatívát — a gyermeklétszám szerinti alapfinanszírozást — és a kiegészítő támogatást tartalmazza, ami nem elegendő már ahhoz, hogy maguk az iskolák működőképesek tudjanak maradni. Háttérintézményeket kell létrehozni, pedagógiai intézetet, amelyhez jelenleg csak úgy van pénzünk, ha az iskoláktól vesszük el!)

Elitképzés vagy népiskola?

Elitképzés a gimnáziumban

A gimnáziumok tekintetében egyértelmű a válasz: a törekvés mindenütt a szellemi elit képzésének irányába mutat. A gimnázium feladata elsősorban a felsőbb tanulmányokra való felkészítés — itt mindenképpen döntő szerepe van a szellemi színvonalnak. Ország-szerte tapasztalható a verseny a diákokért (különösen akkor, amikor a diáklétszám nem növekszik...). Az iskolaszervezet-módosítás lehetősége a legtöbb intézményt arra kényszeríti, hogy — akár pedagógiai megfontolások ellenére is — bővítse évfolyamainak számát. Különben a tehetséges gyermekek más intézmény tanulói lesznek.

A hátrányos helyzetűek

Az egész katolikus oktatásrendszerre elmondható: viszonylag kisebb létszámban találunk olyan intézményeket, amelyek a kifejezetten hátrányos helyzetű tanulókkal foglalkoznának. Tapasztalható, hogy az elvárásoknak nem tud mindenben megfelelni az egyház: időre van szükség ahhoz, hogy a különleges feladatok ellátására alkalmas, képzett munkatársakat megtaláljunk. Lassan felnövekvőben van egy új pedagógus-generáció, amely tudatosan készülhet arra, hogy életét olyan intézmény szolgálatába állítsa, amely az ő világnézeti elkötelezettségének is megfelel.

Az általános iskolai képzés

Az általános iskolák — szemben a gimnáziumokkal — nem a szellemi elit képzésének a helyei. A katolikus oktatásügy tudatosan törekszik az „emberi minőség” gondozására: eljuttatni mindenkit a számára lehetséges legmagasabb szintre, s ugyanakkor kialakítani azt a világképet, emberképet, értékrendet, amely nélkül igazi katolikus (általában egyházi) iskola nem létezhet.

Ha igazán komolyan vesszük az egyházi iskolát, és azt akarjuk, hogy szerepünk legyen az iskolák közötti furcsa versenyben,

**Az iskola mint
tartózkodási hely**

nem feledhetjük, hogy az iskola: élettér a család, a lakás, a szomszédság, az utca és a természet mellett.

Az iskola csak akkor lehet jó tartózkodási hely a gyermekek számára, ha a felnőttek számára is az! Gondoljuk el: megjelenésükben mennyiben különböznek iskoláink a rendelőintézetektől, kórházaktól? Hol találnak olyan fizikai teret benne az emberek, ahol valóban jól érzik magukat? Ha valaki végiglátogatta katolikus iskoláinkat, elmondhatja, ebből a szempontból biztos, hogy nem kell szégyenkeznünk, annak ellenére, hogy anyagi lehetőségeink szerényebbek. El kell tűnődnünk: vajon serkent-e az iskola arra, hogy közösséggé formálódjanak falai között a csoportok? Szükség van az iskolában „fölösleges térre” — olyan zugokra, szögletekre, ahol kisebb csoportok természetesen találnak egymásra! Nem csak hosszú folyosókból és nagy aulából, valamint osztálytermekekből kell, hogy álljon az iskola!

Az új iskolákban a tanulók megtapasztalják a mai társadalom legfontosabb sajátosságait, azokat, amelyekkel rendelkeznek, s azokat, amelyeket birtokolni szeretne. Társadalmunk a személy szabadságára támaszkodik — legalábbis ezt deklarálja —, igent mond a vélemények, az életcélok és életformák sokszínűségére, pluralista, tiszteli az egyes ember méltóságát. A deklarált elvekkel szemben a társadalomban kiszolgáltatottá válik az egyes ember, létbizonytalanságban él, félelem jellemzi mindennapos érzéseit. Az iskolai élet mindennapjai azt sugallják, hogy a teljesítménynek van értéke, a társadalom mindennapjai ugyanezt tükrözik. Vajon a hasznosság az egyedüli értékmérő ebben a világban? Vajon a munka az egyetlen érték? Vajon a produktivitás az a tulajdonság, amely rangot ad az embernek? Hol a személy méltósága? Iskoláink ezekre a kérdésekre is igyekeznek „emberszabású” választ adni.

Az iskola: élettér

Az iskola mint modell

Az iskola mint a tapasztalás tere egyúttal olyan hely, ahol az egyes ember a közösségben tapasztalja meg a szükségszerűségeket, az előnyöket, az élet értékét. Az iskola: „polisz”. Ennek a közösségnek a modelljén tanulja meg az ember a békés, igazságos, rendezett, felelősségteljes együttélés alapfeltételeit, és mindazokat a nehézségeket, amelyeket mindez jelent. A közösség megkívánja a rendet, az önfegyelmet, a megegyezést az együttlét eszközei és határai tekintetében. A közösség annyit is jelent, hogy erősebbek vagyunk, védettek vagyunk, örülünk, hogy együtt vagyunk. Arra van szükség, hogy az iskola ne a létező társadalmat képezze le, hanem kontrasztársadalmat alkosson, amely kísérleti tere lehet egy emberibb világnak. Hogy ez megvalósuljon, az árral szemben kell úszni: de vajon képes-e erre tanár, diák, szülő? Mert az emberré válásnak nem feltétlenül az alkalmazkodást kellene jelentenie: nem a meglé-

vőbe való belesimulást, hanem a meglévő megváltoztatását. Az iskola azt sugallhatja, hogy a változás lehetséges.

Ha az iskola valóban élettér, akkor az egész ember kell, hogy kibontakozhassék benne. Az új iskolában ezért próbálkoznak az-
zal, hogy a tanítást, amennyire csak lehet, a tapasztalással helyet-
tesítsék, vagy a tapasztalással egészítsék ki. Az ember egyúttal ta-
nul az iskolán és a benne lezajló életen is, nemcsak az „iskolá-
ban”, miként azt egyébként sokan gondolják. Mert az iskola: kí-
sérleti terep, amely ugyanakkor már maga az élet.

Feszültséget tapasztalunk az iskola és az élet, az iskola és a társadalom között. Gyakran halljuk, hogy azért van szükség az is-
kolai évek kiterjesztésére, hogy ezáltal csökkenjen a fiatalok mun-
kanélkülisége: magyarul arról van szó, hogy késleltetni akarják a
fiatalok felnőtté válását vagy az ún. életbe való beállását. Holott a
kettő: az iskola és az élet között ilyen szakadék nem lehet, ha az
iskola valóban iskola. Ez a felfogás tulajdonképpen azt jelenti,
hogy a fiatalokat a társadalom bezárja az iskola gettójába, egy
olyan intézményrendszerbe, amely valójában semmi hasznosat
nem állít elő, s amelyben igazában semmi fontos dolog nem tör-
ténik, s hozzá még az ember nem is szabadon látogatja, hanem
kötelezően írják elő neki. Az a társadalom, amely így bánik az if-
júságával, el is veszíti az ifjúságot. Óriási a kihívás az egyházon
belül: vajon az egyház, mint olyan közösség, amely szélesebb az
iskola világánál, miként számít az iskolára, az iskola pedagógusa-
ira, munkatársaira, diákjaira? A pedagógusok létszáma nagyobb,
mint a lelkipásztori munkában résztvevő pap^ságé!

Van-e helye az egyházi iskolának a magyar közoktatásban?
Meggyőződésünk, hogy igen. Nem egyszerűen helye, feladata
van. Bizonyoságot kell tennie arról, hogy az ember értékét nem a
tudás mennyisége adja, hanem az emberi minőség. Az emberi mi-
nőség pedig az egyházi iskola számára attól függ, képes-e közve-
títeni azt az értékrendet, ember- és világlépet, amelynek forrása
az Evangélium.

*A „Emberkép közoktatás” témaköre sokakat foglalkoztat, ha-
zánkban és világszerte. Az itt közölt írásokat vitaindítónak
szántuk. Szívesen várjuk olvasóink hozzászólását, önállóan ki-
fejtett gondolatait. A beérkezett írásokra válaszolunk, a közlésre
alkalmasakat megszerkesztett formában publikáljuk.*

HELEN PRÉJEAN —
TIM ROBBINS

Ments meg, Uram!

Forgatókönyvrészletek

Helen Préjean amerikai szerzetes nővér — valós alak, az ő könyvéből készült a film! — egy feketék lakta negyedben dolgozik, afféle szociális nevelőmunkát végez hátrányos helyzetű gyerekek körében. Ide irányítják egy kétszeres gyilkosságért halálra ítélt rab, Matthew Poncelet levelét, aki részben jogi segílyt szeretne kérni egy fellebbezés, illetve kegyelmi kérvény beadásához, kisebb részben pedig — hat év magánzárka után — talán emberi szóra vágyik. A nővér válaszol, s egy levélváltás után meglátogatja Mattet a börtönben. Az első forgatókönyv-részlet múlttűnéssel kezdődik. A film gyakran él ezzel az eszközzel. Eleinte csak egy-egy villanásra látjuk a hat évvel azelőtti bűnténynek, a szörnyű gyilkosságnak néhány részletét, később, fokozatosan egyre többet.

Belső: nappal, siralomház

A rácson keresztül látjuk, amint belép az elítélt, Matthew Poncelet. Helenre néz, aki rámosolyog. Matthew leül.

Helen Hát itt vagyok, Matthew.

Matt Köszönöm, hogy el tetszett jönni. Hm... Sosem hittem volna, hogy egyszer majd egy apáca meglátogat. Szóval maga apáca.

Helen Aha.

Matt félrenéz, elhúzza a száját.

Helen És azért vagyok itt, hogy meghallgassam magát. Arról beszél velem, amiről csak akar...

Matt Maga őszintén beszél. Csinált már ilyet azelőtt?

Helen Nem.

Matt Még sosem volt gyilkos közelében?

Helen Nem tudok róla.

Matt Amikor megkaptam a levelét, és láttam rajta, hogy „Helen”, azt hittem, hogy az első csajom írt. Majdnem szét is téptem.

Ő köpött be a zsaruknak. Miatta lesz a gyerekünk árva... Hülye kurva. Magának van gyereke?

Matt Jó, mi? Egy rab, akinek gyereke van.

Helen Fiú vagy lány?

Matt Lány.

Helen Hogy hívják?
 Matt Maga túl sokat kérdez.
 Helen Mert nem ismerem.
 Matt Hm. Nem kíváncsi, hogy miért vagyok itt?
 Helen A káplán már elmondta.
 Matt Ja, Farley?... Az nagyon vallásos ember.
Helen mosolyog
 Matt Én nem öltem meg senkit. Carl vészett meg tisztára.
 Helen Kicsoda?
 Matt Vitello. Neki kéne itt ülni. Tisztára megőrült. Félttem tőle, és azt csináltam, amit mondott. Lefogtam azt a gyereket. De ő ölte meg mind a kettőt.
 Helen És maga végignézte, hogy megöli őket?
 Matt Elmondom az igazat. Én is meg Carl is be voltunk löve, meg jól be is voltunk szíva, amikor az a dolog történt. Akkor már két napja nem aludtam. Nem voltam magamnál. De nem én öltem meg őket. Senkit se öltem meg. Isten az atyám, hogy nem.

Áttűnés a múltra — külső: éjszaka, erdő Lousianá-ban.

Egy meztelen női test (csak láb) mozdulatlanul fekszik a földön.

A beszélgetés további részében Matt előhozakodik a kérésével: a börtönben megkezdték a halálraítéltek kivégzését, és ő attól tart, hogy ő van kiszemelve következőnek. Lousianában ugyanis elindult a kormányzóválasztási kampány, és a jelöltek, beleértve a jelenlegi kormányzót is, a közbiztonság javításával (vagy annak jelszavával), a bűnözés könyörtelen letörésével igyekeznek népszerűséget szerezni.

A második beszélgetésre telefonon keresztül kerül sor. Helen a szobájában ül, és a tévében éppen a választási kampányműsort nézi, amelyben a halálbüntetések végrehajtásáról van szó.

TV-képernyő
 Kormányzó Szigorítani kell az ítélkezésen. Véget kell vetni a könnyű kézzel adott feltételes szabadságolásoknak. Keményen föl kell lépni az enyhe ítéleteket kiszabó bírók ellen!
Colleen nővér és Helen a díványon ülnek, nézik a TV-t. Csöng a telefon, Helen fölveszi.
 Helen Halló?
 Matt *(telefonhang)* Helen nővér?
 Helen Kivel beszélek?
 Matt Matthew Poncelet vagyok. Nem tudtam, kinek telefonáljak. Tudom, hogy halálra vagyok ítélve, de itt egy csomóan vannak, akik már

évek óta így vannak. Nem gondoltam rá, hogy erre sor kerül. Kitűzték a napját.

Helen Tessék?

Matt Ki fognak nyírni. Most, 13-án. Csinálni kell valamit! Nem tudtam, hogy ügyvéd kell ahhoz, hogy az embert a kegyelmi bizottság meghallgassa. Én is meg tudnám csinálni, de azt mondták, hogy ha nincs ügyvéd, nincs meghallgatás! A franc essen beléjük!

Helen (közben) Jó, jó, jó, Matthew. Azt hiszem, tudok egy ügyvédet, aki segíthet. Megteszek mindent.

Matt Nővér, ne hagyjon magamra! Csak magára számíthatok. Ezek már rátettek engem a lapátra! És maga sem jelentkezett. Ugye, nem fog elpárologni?

Helen Ne aggódjon, szerzek ügyvédet.

A kép egy riporterre vált.

Riporter Ha nem történik fellebbezés vagy halasztás az utolsó pillanatban, Poncelet kivégzését ...

A képernyőn Matt fotója

... az államban rendszeresített legújabb gépi eljárással, halálos injekció befecskendezésével végre fogják hajtani.

Helennek sikerül rávennie Hilton Barbert, a tapasztalt ügyvédet, hogy képviselje Mattet a kegyelmi tanács meghallgatásán. Ő azt javasolja, hogy ne a bűntény körülményeire koncentráljanak (Matt ugyanis még itt is az ártatlanságát kíváná bizonygatni, annak ellenére, hogy minden ítélkezési fokon megállapították a bűnösségét), hanem hogy Mattet mint embert, mint személyiséget mutassák be. „Egy emberi lényt ugyanis nehezebb elpusztítani, mint egy személytelen szörnyet.” Javasolja, hogy legyen jelen a meghallgatáson Matt édesanyja is. Matt nem szeretné ennek kitenni az anyját, végül azonban Helen rábeszéli, hogy egyezzen bele. Helen ezután elutazik Lucille-hoz (Matt anyjához) is, és meggyőzi arról, hogy ott kell lennie a kegyelmi tárgyaláson.

Belső: nappal, tárgyalóterem

Hilton Hölgyeim és uraim, valljuk be magunknak őszintén, hogy a siralomházban nem találunk túl sok gazdag embert. Matthew Poncelet is azért van ma itt, mert szegény ember. Nem volt pénze törvényes képviselőre, ezért el kellett fogadnia azt, akit az állam biztosított a számára. Az állam pedig egy adószakértő jogászt jelölt ki, aki büntetőügyi tárgyalást még nem látott közletről. Tehát egy amatőrt.

Matt és Hilton a védelem asztalánál ül.

Hilton Az ügyvéd az egész tárgyaláson egyetlen egyszer tiltakozott. Nos... Ha Matthew Ponceletnek lett volna pénze, fölbérelt volna egy csapat menő, első osztályú ügyvédet, akik kitűnő nyomozókat, ballisz-

तिकai szakembereket szerződttettek volna, meg egy pszichológust, aki javaslatot terjesztett volna elő az ideális esküdttszéki összetételre, és akkor, nyugodtak lehetnek, Matthew Poncelet most nem ülne itt, Önök előtt, és nem kellene könyörögnie az életéért.

Hilton feláll.

Hilton A halálbüntetés nem újdonság, évszázadok óta együtt élünk vele.

Külső: nappal, a tárgyalótermen kívül

Helen átkarolja Lucille-t, aki sír.

Hilton (csak a hangja) Temettünk élve, lecsaptuk a fejet bárdal, máglyán égettünk embereket a köztereken: mind-mind borzalmas látvány volt.

Lucille fényképeket nézeget.

Lucille Meg akartam mutatni nekim ezeket a képeket.

Lucille Matt gyerekkori képeit nézegeti.

Hilton (csak a hangja) Ebben a században már egyre humánusabb megoldásokat kerestünk azok meggyilkolására, akiket nem szívelünk. Eddig kivégzőosztaggal lövettük főbe, vagy gázkamrában mérgeztük meg őket...

Belső: nappal, tárgyalóterem

Hilton a mikrofonnál.

Hilton ...mára viszont kifejlesztettük a legemberségesebb eljárást: a halálos injekciót. Az elítéltet leszíjazzuk, és az első injekcióval érzéstelelnítjük a testét. A második összehúzza a tüdejét, a harmadik adag pedig megállítja a szívét. Pontosan úgy altatjuk el, ahogy egy öreg lovat szokás. Az arc elszenderül, de a belső szervek rettenetes, végítéletnap tusán mennek keresztül.

Helen bejön és leül.

Hilton (képen kívül) Normális körülmények között az arcvonások rángatóznak és eltorzulnának, de hát, ugyebár az első injekció elernyeszti azokat az izmokat, így kimaradunk a „horror show”-ból. Nem kell a vér és bosszú ízét éreznünk a szánkban, nem azt látjuk, hogy ennek az emberi lénynek a tagjai remegnek, rángatóznak és tekerednek előttünk. Csak ülünk némán, és a végén bólogatunk, hogy „helyreállt az igazság”.

Az államügyész helyettese, Guy Gilardi beszél a bizottsághoz, amelynek az egyik tagja az áldozatok fényképeit nézegeti.

Gilardi (csak a hangja) Hat év telt el Hope Percy és Walter Delacroix brutális és értelmetlen meggyilkolása óta. Már réges-régen igazságot kellett volna szolgáltatni. Matthew Poncelet ügyét hosszan és alaposan megvizsgálta a törvényszék. Nemcsak egy tárgyaláson ment keresztül, hanem a felülvizsgálatin, aztán számos állami és szövetségi

fellebbezésen is. És a bíróságoknak soha egy szemernyi kétségük se volt afelől, hogy ki is követte el a gyilkosságokat.

Gilardi előredől az asztalra és ránéz a bizottság két tagjára.

Gilardi Matthew Poncelet nem „jó fiú”. Matthew Poncelet szívtelen gyilkos. Undorító, kegyetlen, kitervelt gyilkosságokat hajtott végre.

Gilardi Mattre mutat, aki Hilton mellett ül.

Gilardi Ez az ember kétszer tarkónlőtte Walter Delacroix-t! Megerőszakolta Hope Percyt, aztán tizenhétszer belészúrta a kést abba a kedves lányba, és végül kétszer fejbeltette őt is!

Gilardi a hallgatósághoz közelít.

Gilardi Ezek a családok már sohasem ünnepelik, hogy gyerekük diplomát szerzett, sohasem lesznek ott az esküvőjén. Nem lesz együtt a család karácsonykor, és nem lesznek unokáik. Ezek az emberek nem akarnak mást, csak igazságot, elviselhetetlen veszteségeik fejében. Kérem önöket, vegyenek mély lélegzetet, keményítsék meg a szívüket, és engedjék végrehajtani Matthew Poncelet kivégzését.

A tanács a kegyelmi kérvényt elutasítja. Az ügyvéd még kilátásba helyez egy Szövetségi Bírósági fellebbezést és egy kormányzói meghallgatást, de maga is úgy véli: az esély egy az ezerhez. Matt megkéri Helent, hogy legyen a kivégzéséig a lelki tanácsadója. Helen, Farley atyával konzultálva, célul tűzi ki, hogy Mattet a szentségek elfogadásával a megváltás útjára téríti.

Helen a kegyelmi tárgyalás szünetében találkozik Delacroix-val, a megölt fiú apjával. A katolikus férfi nem csinál titkot belőle, mennyire csalódott, hogy egy jezsuita nővér a gyilkossal szimpatizál, s nem az áldozatok hozzátartozóit akarja vigasztalni. Helen mindkét családot meglátogatja. Delacroix-ék — éppen a kegyelmi tárgyalás idején — egymás ellen fordulnak, majd szétválnak. Szétfeszíti őket az a különbség, ahogyan a halott gyermekük emlékét kezelik: egyikük felejtene, másikuk kapaszkodna az emlékekbe. (Tőlük tudjuk meg a statisztikai adatot, mely szerint a gyermeküket vesztett szülőpárok hetven százaléka elvállik.) Percy-ék megkeseredettsége a bosszúvágyban talál levezetést. Ők egyenesen kiteszékelik házukból Helent, amikor megtudják, hogy elvállalta, hogy lányuk gyilkosának lelki tanácsadója legyen.

Helen és Matt újabb beszélgetésén Matt zavaros, négergyűlölő és fasisztoid gondolatokat hirdet, s ugyanezeket egy TV interjú során is megismétli. Hitlert, Castrót dicséri. Azt állítja, hogy az Árja Testvériség tagja, s ha újra kezdhetné, terrorista lenne, és robbantgatná a kormány épületeit. Helen a következő beszélgetés során keményen lehordja, de végül mégis úgy dönt, nem hagyja magára a halálra készülő Mattet.

Belső: nappal, a börtönben

- Helen* Szokott azokra a gyerekekre gondolni?
Matt (csóválja a fejét) Hát, szörnyű, ami történt velük.
Helen Különösen azért, mert egyáltalán nem kellett volna megtörténnie. Gondolt már arra, hogy Maga meg Vitello tönkretette a szülei életét?
Matt Nem tudok nagyon együttérezni a szülőkkel, ha egyszer meg akar-
nak gyilkolni!
Helen Gondoljon csak bele: a gyerekeiket lelőtték, leszúrták, megerősza-
kolták, otthagyták meghalni az erdő közepén. Maga mit gondolna
arról, aki mondjuk a maga anyjával vagy öccsével tenné ugyanezt?
Mit csinálna azzal az emberrel?
Matt Megölném. Az biztos, hogy megölném. Azt értem, hogy a szülők
meg akarják bosszulni a gyereküket, de nem nálam kéne keresgélni
nekik. Hazugságvizsgáló tesztet akarok csináltatni.
Helen Micsodát?
Matt A hazugságvizsgáló-gépes tesztet. Tudom, hogy ez őket nem fogja
befolyásolni, de azt akarom, hogy az anyám tudja meg az igazat.
Tudja meg, hogy nem én öltem meg a gyerekeket.
Helen döbbenten néz Mattre.

Helen másodszor lát emberi megnyilvánulást Matten, s má-
sodszor is az anyjával kapcsolatban. Nincs kétsége afelől,
hogy Matt gyilkos, és ezért az ő erőfeszítése arra irányul,
hogy még a kivégzésig felébressze benne a bűntudatot. Matt
a hazugságvizsgálótól nem a szabadulást várja (hiába mond-
ja ezt), hanem azt, hogy az anyjának adhasson bizonyítékot
az ártatlanságáról. S ezt a — hamis — bizonyítékot minden-
áron, a gép kijátszásával is meg akarja szerezni.
Helen szüleinek és barátainak jómódú polgári környezete
nem érti, miért foglalkozik Helen gyilkosokkal. Az anyja sza-
vaival: „A gyilkosnak a sor végén a helye. Azzal az energiá-
val, amit beléjük fektetsz, visszatarthatnál más gyerekeket
attól, hogy börtönbe kerüljenek, vagy gyilkosok legyenek.”
Helen nővér — az egyik soronkövetkező elítélt kivégzése
idején — azok között van, akik zsoltárekléssel tiltakoznak
a halálbüntetés ellen a börtön előtt, miközben a halálbüntetés
támogatói ujjonganak a kivégzés pillanatában. Ezután
Delacroix meghívja az áldozatok hozzátartozóinak klubjába,
ahol a nővér rádöbben, hogy azok, akik jövátételtenül
tönkreteszik mások életét, bizonyos idő elteltével zavartalan-
ul élhetnek tovább.

Belső: nappal, Farley atya szobájában

- Farley* Úgy hallottam, maga is tüntetett az épület előtt a legutóbbi kivégzés alatt.
- Helen* Igen.
- Farley* Ismeri az *Ószövetséget*? „Ne ölj!”, de „Aki a másikat úgy megüti, hogy belehal, azt halállal kell büntetni.”
- Helen* Igen atyám. És maga ismeri az *Újszövetséget*, ahol Jézus kegyelemről és megbocsátásról beszél?
- Farley* Ponceletnek meg kell értenie, hogy Jézus az ő bűneiért halt meg. Ha ezt elfogadja, akkor része van a megbocsátásban, és a lelkének örök élete lesz. Itt most nem arról van szó, kinek mi a véleménye a halálbüntetésről. Mi van a Rómaiakhoz írott levélben? „Minden ember legyen egy magasabb hatalomnak alárendelve...” „Nincs más hatalom, csak az Istené, és aki ezt elutasítja,...” *Helen figyel.* „...magára mondja ki az ítéletet.”

A beszélgetések során Matt nem fékezi a nyelvét, olykor szokásos trágárságával fejezi ki magát Helen nővér jelenlétében is. A szükségképpen egyre bizalmasabbá váló beszélgetések során Matt bizalmaskodó, sőt tolakodó módon próbálja firtatni Helen nővér egyedüllétét, szexmentes életmódját. „Miért kellene tisztelnem magát? Mert apáca?” kérdezi. „Azért, mert minden embernek kijár a tisztelet...” válaszolja Helen. Számára Matt emberi méltóságának visszanyerése a cél. *Bibliát* ad Matt kezébe, hogy — ahogyan ő idézi az egyik komikust — „keressen benne magának valami egérutat”. Matt csak néhány sztereotip mondatot tud Jézusról. Helen arról beszél, hogy Jézus szeretete ébresztette emberi méltóságra azokat, akiktől addig ezt a méltóságot megtagadták. Még kötelességtudatból végigcsinálja a hazugságvizsgáló teszt megszervezését és az utolsó fellebbezést, de Mattet már a halálra próbálja felkészíteni.

Belső: nappal, a börtönben

- Helen* Sikerült elintézni, hogy holnap megcsinálják a hazugságvizsgáló tesztet.
- Matt* Jó. Végre egy jó hír.
- Helen* Vizsgat az az ember, aki a vizsgálatot végzi, erősen kételkedik benne, hogy az igazságnak megfelelő eredmény fog kijönni.
- Matt* Miért?
- Helen* Mert magának holnap lesz a kivégzése is, és nyilván nagyon feszült lesz. A gép pedig nem tudja megkülönböztetni a stresszt a sunyítástól.
- Matt* Az nem baj. Már írhatják is a szabadonbocsátásomat.
- Helen* Olvasta a *Bibliát*?

- Matt* (sóhaj) Tegnap este próbáltam. Elálmosodom rajta. És most inkább megpróbálok észnél maradni. Köszönöm, hogy maga meg akar engem menteni, de Isten és én másként gondolkozunk. Tudom, hogy Jézus értünk halt meg a kereszten, és hogy majd gondoskodik rólam, amikor majd Isten előtt állok az ítéletnapon.
- Helen* Matt, a megváltás nem ingyen belépőjegy, amit Jézus mindenkinek kifizetett. Mindenkinek részt kell vennie a saját megváltásában. Meg kell dolgozni érte. Jó lenne, ha elolvasná János evangéliumának 8. fejezetét, ahol Jézus azt mondja: „Megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket”.
- Matt* Jó, majd megnézem. Ez jó, hogy az igazság szabaddá tesz. Ez tesszik. Megcsinálom a hazugságvizsgáló tesztet, és szabad leszek.
- Helen* Matt, ha meg fog halni, én mint jóbarátja, segíteni szeretnék, hogy méltósággal haljon meg. De erre csak akkor lesz képes, ha őszintén beismeri, hogy milyen része volt Walter és Hope halálában.

A kormányzó nem kockáztatja a népszerűségét: elutasítja a beavatkozást. Matt még mindig nem hajlandó beismerni semmit. Helen úgy érzi, kudarcot vallott. Matt lehetőséget kap rá, hogy találkozzon a családjával. Édesanyja és három fivére bemennek hozzá a siralomházba, ahol — mintha csak egy internátusi látogatás volna — elbeszélgetnek. Matt rendelkezik a kevés motyójáról. Anyjának nem engedik meg, hogy megölelje.

Matt utolsó vacsoráját eszi.

- Matt* Még sosem ettem rákot... Egész jó. Mi lett a teszt eredménye?
- Helen* Azt mondták, hogy a válaszok feszült állapotban születtek, és emiatt az eredmény nem meggyőző. Ahogy megjósolták.
- Matt* A mindentit. De ez biztos? Százszázalékosan biztosak benne? Én nem voltam ideges, amikor válaszoltam. Nem akarom elhinni, hogy nem lett jó...
- Helen* Csak egy robotgép vagy egy őrült tudna ilyenkor nyugodt maradni.
- Matt* Nem akarom elhinni, hogy a teszt nem lett jó...
- Helen* Beszéljünk arról, ami történt. Beszéljünk arról az éjszakáról.
- Matt* Arról nem akarok beszélni.
- Helen* Mattre néz, aztán felül, és megnézi az óráját. 8 óra 29 percet mutat. A kép életlenedik, majd egészen elhomályosodik.

Matt gondolatait illusztrálva a villanásszerű múltáttűnések után most először látjuk teljes egészében, mi történt azon a napon. Illetve, majdnem teljes egészében, mert a végkifejletet most sem, jeléül annak, hogy Matt önmagának sem hajlandó felidézni. Mattet látjuk, a rács mögött.

Helen Mi bújt magába aznap éjszaka?
Matt Mondtam már, hogy be voltam löve.
Helen Ne fogja a kábítószerre! Már hetekkel, hónapokkal azelőtt is zaklattott párokat! Miért csinálta?
Matt Hogyhogy miért?
Helen Fölnézett Vitellóra? Ó volt a nagymenő? Imponálni akart neki?
Matt Nem tudom.
Helen Ott is hagyhatta volna.
Matt De teljesen meg volt örülve!
Helen Ne őt okolja! Maga hibáztatja őt, a kormányt, a kábítószeret, a négereket, Percyéket! A gyerekeket okolja, hogy ott voltak! És mi van Matthew Poncelet-vel? Ó hol marad a történetből? Teljesen ártatlan? Áldozat?
Matt Nem vagyok áldozat. *Matt fel-alá járkal.*

A legfelsőbb bírósági felülvizsgálat lehetőségét elutasítják. Megkezdődik a kivégzés technikai előkészülete. Matt telefonon felhívja az anyját.

Matt lehorgaszítja a fejét, Helen rátekint a rácsokon keresztül.
Matt Megmondtam anyának, hogy szeretem. Beszéltem az öcsémmel is. Utálok búcsúzkodni. Mondtam, hogy ha lehet, még fölhívom őket, közvetlenül azelőtt, hogy elmegyek.
Helen (A rácsot fogja, és Mattre néz.) Mi az, Matt?
Matt (Lehorgaszítja a fejét, aztán Helenre néz és megszólal) Azt a fiút, Waltert...
Helen (halkan) Igen...
Matt Én öltem meg.
Helen És Hope-ot?
Matt Őt nem.
Helen Megerőszkolta?
Matt (Helenre néz, majd a földre, és a szeme megtelik könnyel.) Azt igen.
Helen (sóhajt) Vállalja a felelősséget mindkettejük haláláért?
Matt Igen. Amikor a lámpa kialudt a folyosón, letérdeltem a priccs elé, és imádkoztam értük. Ilyet még sohasem csináltam.
Helen Matt... (Helen becsukja a szemét, mialatt beszél.) Vannak a szomorúságnak olyan mélységei, amelyeket csak Isten érhet el. Maga szörnyűséget művelt, Matt, borzasztó dolgot. De most már van méltósága, és ezt senki sem veheti el magától. Maga, Matthew Poncelet, Isten gyermeke.
Matt Igen. (Matt lehajtja a fejét és sír. Aztán fölnéz Helenre, és visszatartja a könnyeit.) Még soha senki nem mondta nekem, hogy Isten gyermeke vagyok. A felmenőimet sokmindennek nevezték már, de azok közt Isten szépen még nem volt emlegetve.
Helen mosolyog.
Matt Remélem, hogy a halálom megkönnyebbülést jelent majd a szülőknek. Komolyan.
Helen Az lesz a legjobb, ha Percyéknak és Delacroix-éknak békét kíván.

Matt *(orrát szíva)* Én... Én még soha senkit nem szerettem igazán. Magamon kívül senkit, még nőt se. Úgy látszik, meg kell halnom ahhoz, hogy megtaláljam a szeretetet.

Helen mélyeket lélegzik.

Matt Köszönöm, hogy szeret.

Helen, aki az utóbbi napokban többször a lelki összeomlás szélén állt, imádkozik, hogy végig tudja csinálni a lelki támasz szerepet.

Két ór a hónaljánál fogja Mattet.

Matt Adják vissza a bakancsomat! A bakancsomat! Felnőtt embernek pelenkában és papucsban kell menni a halálba...?

A két ór vezeti Matt-et a kivégzőterem felé.

Matt Végeztem az egésszel! Végeztem a rácsokkal, végeztem a cellákkal! Vége a ketrecéletnek!

Helen Mattre néz, mögötte Beliveau és Hartman.

Helen Matt...

Matt Helen nővér... *(Matt összerogy, a két ór felfogja.)* ...meg fogok halni.

Helen Tudja az igazságot, és az igazság szabaddá teszi.

Matt *(Lehajtja a fejét, és Helenre néz.)* Isten tudja az igazságot. Én most egy jobb helyre megyek. Nem félek semmitől.

Helen Jól van. Szeretném, ha az utolsó dolog, amit az életben lát, a szeretet arca lenne. Amikor elkezdik, akkor nézzen rám. Nézzen rám. Én leszek a szeretet arca.

Matt Jó...

A két ór talpraállítja Mattet. Matt Helenre néz.

Matt Helen nővér megérinthez engem?

Hartman Igen, megérinthez.

Helen belép és Matt vállára teszi a kezét. Beliveau belép.

Beliveau Halott megy a folyosón!

Belső: éjszaka, a siralomház folyosója.

Mattet két ór vezeti. Helen mögöttük.

Lassított felvétel. Matt (csak a papucsos lábat látjuk) lassan lép, bokáján bilincs.

Matt (csak a keze) megy, kezén bilincs. A nadrágja alatt látható a pelenka.

Helen (csak a keze) Matt vállát fogja.

Külső: éjszaka, folyosó a kivégzőterem előtt.

Beliveau Tovább nem jöhet, nővér.

Matt és Helen megáll.

Matt *(Helenre néz.)* Benéz majd néha az anyámhoz?

Helen *(Bólint.)* Igen, Matt, megígérem.

Belső: éjszaka, kivégzőterem/megfigyelőszoba

- Hartman *(képen kívül)* Van valami utolsó mondanivalója, Poncelet?
Matt *(Delacroix-ra néz.)* Igen, uram, van. Delacroix úr! Nem akarom, hogy gyűlölet maradjon a szívemben, amikor elhagyom ezt a földet. Bocsánatot kérek azért, amit tettem. Rettenetes dolgot csináltam az-zal, hogy örökre elszakítottam maguktól a fiukat.
Delacroix figyel. Clyde Percy Mary Bethre néz.
Clyde És nekünk nem mond semmit?
Matt Percy úr, asszonyom, remélem, hogy a halálom megnyugvást ad majd önöknek.
Helennek könny csillan a szemében.
Matt *körülnéz.* Még mindig remeg.
Matt A gyilkosság helytelen, akárki követi is el. Akár én, akár önök, akár a kormány.

Áttűnés a múltra: éjszaka, erdő Lousianában.

Walter hason fekszik a földön. Szenved. Vitello tébolyodottan néz Walterra. Matt megerőszakolja Hope-ot. Vitello elhúzza Mattet Hope-tól, odaadja neki a pisztolyt. Matt elveszi a pisztolyt Vitellótól, aki leveszi a nadrágját, hogy megerőszakolja Hope-ot. Vitello elővesz egy kést, és többször megszúrja Hope-ot.

- Walter *(ordít):* Ne!
Matt *idegesen körbenéz, Walterre céloz a pisztollyal.*
Walter: Ne! Ááá! Ááá!
Matt *(csak a lába látszik) rálép Walter hátára, és tarkónlövi.*

Belső: éjszaka, kivégzőterem/megfigyelőszoba.

Fecskendők sora a képen. Az egyik kiereszt egy adag halálos oldatot. A megfigyelő ablakon keresztül Hilton és Helen Mattre néz, akinek a tükképe látható az üvegen. A képen a gép irányítópultja. Fecskendők. Hidraulikus hengerek sora. A megfigyelőablakon keresztül látjuk, hogy Helen becsukja a szemét és imádkozik. Matt tükképe látszik az üvegen. A kamera az injekcióstűre fordul. Két fecskendőt látunk. A jobboldali befecskendezi a halálos mérget. A kamera a Matt karjában levő tűről Matt élettelen arcára siklik.

Belső: éjszaka, kivégzőterem/megfigyelőszoba

Matt élettelen teste fekszik az asztalon.

Nikovitz Oszkár fordítása és összekötő szövege

KÁROLYI AMY

Annunciáció

*Ha angyalt látsz vendégül,
jól vigyázz,
hol ült és állt és járkált és beszélt.
A helye megmarad:
Akár kőben
a levél nyomat.
És minden angyal Gábiel,
egy üzenettel teherbeejt.
Ezentúl kettős gondban élsz,
hogy megszüljed, vagy merre rejtsd.
Ezentúl többé nem vagy egyedül,
és ketten léptek, hogyha lépsz:
a látható és láthatatlan
terhét hordani irdatlan nehéz.
Csak egy a nehezebb,
ha eltűnik.
Csak egy a nehezebb: a könnyűség.*

MÓZSI FERENC

Maxióma

*„We believe in ourselves as we do not
believe in others.”*

*annyira bízunk magunkban
mint másokban nem
a bizalom sikamlós lejtőin
nehéz a megállás
lényeges mert ha már magunkban sem
akkor mit ér a tágra nyílt csodálkozás
mindenre látó szemek találkozása
a magára hagyott gondolat réműlete*

általában az izgalom
mikor megkerüli az aggodalmat
— ami nem mindegy —
és a félelmet mely kölcsön is adható
tizedrangú követek egy el sem ismert
birodalom nagykövetségének fogadásán

pezsgő élet pezsgős pohár ürítsük
a nem látható szomszéd egészségére
magára a hitre hogy még létezik
a lábát tört igazságra
homályos lencsékre és
kitörölhetetlen emlékekre

lényedből sugárzó biztató erőre...

Azt csak Te érzed...

azt csak Te érzed hogy mily súlyos a csend
enyhítésért Hozzád folyamodok
látom a kifeszített pillanat árnyékában
a lehetőséget több lázadást már túl nem élhető
szó bizonyosságát
mert adva van a föld és az ég
a többi a mi dolgunk

végezetlenül nem múlhat el
egyszer a sötétség is megvirrad
egyébként meg úgy is mindegy

legyen nekünk könnyű
a kedély...

Az evangéliumi üzenet kassáki értelmezése

G. KOMORÓCZY
EMŐKE

Született 1939-ben Budapesten. Tanulmányait a KLTE magyar-német-orsz szakán folytatta. Irodalomtörténész, az ELTE Tanárképző Karának tanára. Fő kutatási területe Kassák Lajos és a magyar avantgárd.

Kassák nevéhez a köztudat az ún. „autonóm ember” fogalmát társítja. Aki csak felületesen ismeri költészetét, úgy gondolhatja, hogy a magyar irodalomban ő állt legtávolabb attól, amit „Isten-kereső” költészetnek neveznek. Holott emberi-költői autonómiája épp az Istennel való bensőséges viszonyra épül: szabadon, dogmák és valóságos formalitások nélkül a legtermészetesebb módon „társalog” az Atyával, s küzdelmeihez mindenkor a „Názáreti” példájából merít erőt. Pályáivének benső fordulatai ékesen bizonyítják: a messianisztikus társadalom-megváltás képzetektől elindulva fokozatosan jut el az evangéliumi üzenet mind mélyebb megértéséig.

Indulásakor még konkrét földi síkon, valóságos szabadulást remél a „rabszolgasorsból” mind önmagának, mind testvéreinek — a „megszomorítottaknak és megalázottaknak”. Tisztában van vele: ez a harc sok szenvedéssel és önfeláldozással jár; mégis vállalniok kell, ha az „emberre szabott”, új világot meg akarják teremteni. „Mi vagyunk a szent ács ivadéka (...) Zászlót bontunk a nap-derűs világnak / De jaj elpusztulunk a Golgotán” (*Az én testvéreim emlékkönyvébe*). A háborúba hajszolt emberiség minden fájdalmát részvétellel éli át, s az értelmetlenül elpusztított százazrekkel azonosul — a német expresszionistákhoz hasonlóan: „*én ekkor Jézus öt sebére gondoltam árván / és ez az éjszaka kékebbre verte a szám a halálnál*” (*Ó, Élet, élet, mi sírunk, panaszkodunk*). A forradalmi gondolathoz Ady „magyar messiásai” nyomán érkezik el; s maga is lelkesülten „harangoz” az „új messiások elé”, „kiket majd a század telt ütere dob ki a fórumokra”, s akik előtt „hirdetőoszlopon felmagasló lámpás”-ként szeretné bevilágítani a jövőendő tereit (*Örömhöz, Hirdetőszloppal*). Ebben is a jézusi „elhivatottság” vezérli: „Lámpást sem azért gyűjtanak, hogy a véka alá tegyék, hanem a lámpatartóra és világít mindazoknak, akik a házban vannak” (Mt 5, 15).

Az 1918/19-es forradalmak, a vörös, majd az azt követő fehér terror megrendítő tanulságokat tartogattak a számára. Felismerte, hogy épp a „világmegváltás” jelszava vezetett a jézusi elvek meggyalázásához, a legfőbb parancsolat (*Ne ölj!*) szörnyű áthágásához és minden humanista érték sárba tiprásához. Ez az út tehát semmiképp sem járható — egyre távolabb vezet attól, amit Jézus

akart, aki a Törvény betöltésére jött a földre: „Aki pedig öl, méltó az ítéletre”; „mindaz, aki haragszik az atya fiára — ok nélkül —, méltó az ítéletre” (Mt 5,17-22). Ezért tehát egyre ironikusabban kezeli a földi „világmegváltás” gondolatát, s már 1920-ban, a bécsi emigrációban átértékeli korábbi társadalom-alakító programját.

A forradalomról írt eposzában (*Máglyák énekelnek*) felmutatja azt a belső ellentmondást, ami önmagában véve is elegendő volt bukásához: az „igazságosság” nevében szerzett Hatalom a leg-szörnyűbb igazságtalanságokhoz vezet! Az események centrumában álló „szakállas ember” egyszerre képviseli az emberiség-szintű megváltóképzeteket s része a vérengző hatalmi gyakorlatnak. Márpedig a kettő: *contradictio in adiectio*. Hogyan is lehet(ne) jézusi elveket sátáni eszközökkel megvalósítani? „Senki nem szolgálhat két úrnak — mondja az Írás. — Mert vagy az egyiket gyűlöli és a másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik és a másikat megveti” (Mt 6,24). Kassák arcán tehát megjelenik az ironikus fintor: bizony, nagyon eltorzult Isten képmása, az ember, miközben a „megváltás-eszmét” akarta valóra váltani!... De az utána következő fehér terror — „keresztényi” köntösben! — éppúgy Isten meggyalázása, mint a vörös volt. Ekkor kezdi írni számozott verseinek vég nélküli sorát (1-100.), amelyekben a dadaista mindent-tagadástól eljut a „megváltás” fogalmának újraértelmezéséig. Többé nem társadalmi síkon gondolja el, és semmiképp sem olyasvalaminek, amit az embernek fegyverrel kell (lehet) kiküzdnie. Az ideális társadalom megteremtése: utópia — tudatosodik benne immár örökre. A léleknek belülről kell méltóvá válnia a „kegyelemre”: a harmónia megtalálására.

Most már egyénileg akar találkozni „a mesterlegénnyel”, „aki boldog szamarán épp most érkezett le a hegyekből”. A virágvasárnap diadalmas mámorát meg kell tudni őrizni a „keresztordás” fájdalmas időszakaiban is, hiszen az magában hordja a „feltámadás” ígéretét! — ez az „üdvösség” titka. „Hitek és emelkedések áradnak belőlem halleluja halleluja”. A „mesterlegény” személyesen szól mindnyájunkhoz külön-külön. Újraértelmezve tehát „az ő tanításait”, Kassák rádöbben: „csak az él aki megtalálta önmaga életét” — vagyis a saját sorsát akarja „kiteljesíteni”, mások javaára (43. vers. III. prózavers).

A személyiséggé válás — az „újjászületés” — folyamatát *A ló meghal a madarak kirepülnek* című önéletrajzi fogantatású poémájában örökíti meg. Nem véletlen, hogy itt is számos biblikus utalást találunk — hol ironikusan, hol pedig komolyan; világosan érzékeltetve azokat a belső fordulatokat, amelyek során az egyszerű „akárki”, Kasi, a természeti ember Kassák Lajos-sá, a szellemi emberré érlelődött. Ez az „újjászületés”: felülről születés, a Szellem, az Értelem által. A „Szent Lélek” tűzkereszttségétől megérintve (brüsszeli jelenet: a „szőke tovaris” a Szent Logosz erejével szóno- kol: „lángok virágoztak ki szájából s kezei röpködtek mint a ga-

lambok”) immár örökre elkötelezett egy Eszmének; elszakadva annak gyakorlati valóra váltásától. Ezért énekli feje felett — Párizshoz közelítvén Szittyával — egy titokzatos hang: „Ti az én két mutatóujjaim vagytok”. Kasi útja tehát valójában nem Párizsba vezetett („én láttam párizst és nem láttam semmit”), hanem önmagához. Rátalált rendeltetésére (a költő „épít magának valamit amiben kedve telik”). Túl a „krisztusi koron”, 33. életévén — hazatalált. Konkrétan és átvitt értelemben egyaránt: megérkezett szellemi otthonába, rálátást nyert eddigi életére — újjászületett. „Ami testtől született, test az és ami lélektől született, lélek az” (Jézus beszélgetése Nikodémussal; Jn 3,1-21).

Kassák „tűzkeresztsége” vagy „lélekkeresztsége” tehát valójában nem az 1909-es világcsavargás volt, hanem annak ellenpróbája: az eszmék devalválódásának 1918/19-es megtapasztalása. A kétfajta élmény (eszmeiség és valóság) találkozásának metszéspontján alakult ki „az új Kassák” („könyvem első nekiszaladás az új Kassák felé — szívem alatt fölnyitottam a mézeshordókat”; 1. számozott vers). 1923-ban született prózaversei (*Tisztaság Könyve*) már ennek a lélekben átalakult embernek belvilágát tárják elénk. Tudatosodik benne a Kozmosszal való egy-lényegűségünk: „Szívünk körül kövek állatok és növények virrasztanak”; a tisztaság kristálytenyerén fekszünk és érezzük, hogy minden a mi vérbeli rokonunk”. Az „üdvözülés” fogalma a kassáki értelmezésben ezzel a kozmikus látásmóddal függ össze: „Egyensúly. Élettisztaság.” Azaz: belső harmónia. „Minden bennünk van elvetve”, „ami kívülünk van az is bennünk van”. Párbeszédet folytat a Mindenséggel, amelynek törvényei szerint él: „mind belőlem kiinduló s hozzám visszatérő magamtörvényei”.

Kassák szemében Jézus az Egyetemes Ember szimbóluma, akinek belső homogenitása az Örökkévaló és mindenkire érvényes Szellemi Rendből táplálkozik. Minden emberben benne rejlik az a lehetőség, hogy az egyetemes Embert kibontsa magában — a jézusi modell tehát itt e földön megvalósítandó és megvalósítható (*Imago Dei*). Nem lehetetlen, hogy Kassák ismerte R. Steiner antropozófiai tanításait, sőt C. G. Jung mélylélektani felfogását is, hiszen a tízes években járt mind a Szellemtudományi, mind a Társadalomtudományi Szabadiskola előadásaira; majd később, a Munkában tág teret biztosított maga is a pszichológiai, pszichoanalitikai tanulmányoknak. Jung Jézust — nem vonva kétségbe történelmi létezését — a Mély-Én szimbólumának, archetípusnak tartja.¹ Freud személyiség-lélektanát mintegy kiegészítendő, már a 10-es, 20-as években felismerte, és kidolgozta a „kollektív tudattalan” kategóriáját, amelyben az archetípusok tárolódnak (öröklődnek). A kassáki eszmerendszer kulcsfogalma — a „kollektív individuuum” — ezt a szellemi örökséget hozza felszínre önmagában: az Egyetemes Én részeként tudatosan vállalja a Mindenséggel való összetartozást, s a személyiség-alatti régiókból szívja táperejét.

¹Vö.: Jung, C. G.: *Aion*, 1995, Budapest.

Voltaképpen mindegy, hogy ezt örök transzcendentális ÉN-nek tekintie, avagy csupán a minden emberben bennerejlő Magasabb Én lehetőségének. Jézus e felfogásban a Tökéletes Ember univerzális archetípusa („Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes”; Mt 5,48). Az ember „halhatatlan lelke” az Egyetemességre törekszik — ezért a személyi lélek (nem az Ego börtönébe zárt individuum!) a csoport-léleknél (tehát a „kollektívum”-nál) magasabbrendű.

A számozott versek már hazai földön keletkezett darabjai (66-100.) ezt az egyetemes Emberral való létközösséget, az „isteni” szeretethez hasonló — tehát „agapé”-jellegű — emberszeretetet sugározzák. „Merítetek a kutakból, melyeket szívetek rejtekén őriztek” (55.vers); „hallom az órák szívverését s a dalt amit a csillagok ragyognak / olajat öntök a tűzre / meleg van körülöttem s nyugodtan ülök a világosságban” (83.vers). Jézus a mózesi Tízparancsolatot még eggyel egészítette ki; „Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek; amint én szerettelek titeket, ti is úgy szeressétek egymást” (Jn 13,34). Ebben a parancsolatban válhat csak élővé az előző tíz! Kassák testvéreiben — „az emberanya magzataiban” — mindenkor Isten képmását látta és tisztelte (49. vers); a „növendék”-emberkéket pedig a tiszta, tevékeny életre nevelte (*Fiatal munkás*). A Munka-kör (1928-39) a személyiségnevelés magas szintű fóruma volt, ahol az ifjúságot az önmagukért s jövőjükért felelős életre próbálta felkészíteni. „Keljünk fel a hajnalban testvérem / keljünk fel / és lásd a dolgok arcát s a történések kezdetét ahogyan én látom” (86. vers).

A szeretet-törvényben az Igazság Lelke nyilvánítja önmagát, „akit a világ be nem fogadhat, mert nem látja és nem ismeri őt” (Jn 14,17). Épp ezért mindazok, akik Jézust követik, valamiképp szembekerülnek a világgal (amely a „sátáni” törvények uralma alatt áll!). Mégis ők azok, akik ki tudják alakítani benső harmóniájukat, s épp a világtól való függetlenségük révén minden körülmények között meg is őrzik azt. „Aki belenéz a szabadság tökéletes törvényébe és megmarad amellett, aki tehát nem feledékeny hallgató, hanem valóságos cselekvő: az boldog lesz az ő cselekvésében” (Jób levele 1, 22-25).

A 30-as évek lírájában mind gyakoribb vendég a „Názáreti”. Kassák egyre közelebb érzi magát „a megfeszített ember”-hez, akivel társtalan bolyongásai közepette megosztja gondolatait. „Te is itt ballagsz velem az éjszakában / éppen olyan szegény és elhagyatott vagy mint én / vérzik a szíved, kezeid és lábaid is véresek”. Ő, aki „egyedül és fegyvertelenül” szállt szembe a földi hatalom birtokosaival, most „sugárzó csillagkoszorú”-ként ragyog „a szegények feje felett”, „tíz kicsi ujján tíz fényes csillag tündököl”, hangjában „a végítélet harsonái” zengenek. A költőnek, aki mindvégig ugyane csillagok-jelölte úton halad, nincs félnivalója: „a csillagos ég kegyelme rajtam” (*Felhőtlen éjszaka, Játék a fájdalom-*

mal, *Fénykörben* stb.). 1937-ben megjelent fiktív leveleskönyvében (*Anyám címére*) már „Isten választottjának” nevezi magát, aki megértette a Teremtés misztériumát, ezért tud felelni a kérdezőknek. A művész Isten képmása — éppen olyan, amilyennek Ő eredetileg elgondolta az embert. „Vajon eljön-e még egyszer az az idő — kérdezi önmagától, tőlünk —, amikor az ember újból felismeri eredeti rendeltetését, és hinni tud elhivatottságában?” Mert Isten országa csakis akkor valósulhat(na) meg a földön (10-14. levél).

Csakhogy ez az idő — a 30-es évek végén, közvetlenül a II. világháború küszöbén — mind messzebbre látszik tolni. Kassák magányosabb, mint bármikor: Simon Jolán, ifjúkorától hűséges társa, halott; folyóiratát, a *Munkát* betiltották. Alig valamivel túl ötvenedik évén, lélekben készülődni kezd a végső számadásra. 1939-ben megjelenő kötetének (*Fujjad csak furulyádat*) mintegy harmada „istenes vers”. Ez a kemény és hajlíthatatlan férfi, aki mindig rendíthetetlenül bízott önjelében, most segítséget és támaszt keres. „Örködj felettem és bocsáss meg bűneimért”. Jolán halála miatt önmagát is hibáztatja; több versében „bűnös”-nek, „ártatlan gyilkos”-nak nevezi magát, s szeretné felesége „vérző sebeit” bekötözni. Csakhogy már késő... „Amit elrontottam már úgysem tehetem jóvá”. „Tékozló fiú”-ként, árván, örökségét elpazarolva, a legyőzött hős szegyenével áll Atyja elé, kinek kertjében egykoron „bársonyfűveken sétált”, s megtörtén panaszolja: „Itt a télidő (...) az Úr megelégette bűneink halmazát”. Talán most először életében valódi alázatot érez: „Mennél magasabban trónolsz Istenem / arnál mélyebbre hajtom a fejem. / S ha csillagaid kihunytak felettem / égő lámpát tartok kezemben / hogy észrevégy az éjszakában” (*Fohász a csillagokhoz, Holló kiált fölöttem, A hajnal fénytörésin, Elbujdosott fényesség, Lélek a papiroson, Tékozló fiú* stb.)

A második világháború idején bibliai példázat-szerű versek sorát írja az egyszerű és ártatlan tisztaszívűekről, a szenvedve is boldog alázatosokról, az „Isten tenyeréről” aláhullottakról, kiknek sapkája „megváltónk aranyfényű glóriájához hasonló”, s akik jó szívvel engedelmeskednek „azoknak az emberi törvényeknek, melyek az igaz élet forrásából erednek”. Ha valaki, hát Kassák az, aki komolyan veszi a *Hegyi beszéd* tanítását a „nyolc boldogság”-ról (Mt 5,1-12.). Ő pontosan tudja, mert megtapasztalta: igazi boldogság csak a világon-kívüliség állapotában fakadhat, de ezzel vele jár a világból való kivetettség is! (Jn 15,18-20; Jel 21,7; Mt 6,19-21). A szegények tehát valóban boldogok az ő felfogásában (is), mert megszabadultak a világban-való-lét rabságából, s emlélik: szenvedéseikért irgalomban és örök békeességben lesz részük, megnyílik előttük az ég kapuja: „ott állunk majd a fényben tisztára mosott kezekkel / és hirdetve az út igazságát, melyen megérkeztünk”. Kassák önmagát e szegények és elesettek — „Isten báránykái” — hű pásztorának tekinti; az angyaloktól kapta megbízatását: „szeressük és védelmezzük őket”. Ebben az értelemben

(is) megértette és magáévá tette Jézus példázatát „a jó pásztor és juhái”-ról (Jn 10, 1-18). Ő is valóságosan reméli — testvéreivel együtt — : egyszer majd visszatér az, „aki egy közülünk (...) testvére a fehér galambnak akit megfeszítettek és harmadnapra feltámadt” (*Őszi koszorú, Csillaghullás, Békesség az embereknek, Úrnapja, Lamentáció, A pásztor gondjai, Halleluja* stb.).

Ezért is üdvözli bizakodással az első szabad karácsonyt 1945-ben. Rövid időre azt reméli: „a szabadság angyala vezet bennünket tovább”.

De most sem úgy történt, ahogy remélte... Az égbolt egyre komorabb lett, a „szegények rózsái” elvirultak, lehullottak. Őt magát már 1947/48 fordulóján kiszorították a szellemi életből, mert nem hajlandó (most sem!) hamis urat szolgálni — azaz a „sátáni” Hatalmat tömjénezní. De ekkor már mellette él „mentőangyala”, második felesége, Kárpáti Klára, aki matematika-tanárként el is tartja őt, így nem kell a „Hatalmasoknál” alamizsnáért előszobáznia. Hiába, az Úr nem hagyja cserben, és táplálja „égi madarait” (Mt 6,25-34; Lk 12,22-28). Asztalfiókjába rejti verseit, amelyekben az ötvenes évek gyilkos atmoszféráját örökíti meg (*Diófám árnyékában, Felakasztották, Egy öreg fa panasza, Erdei csönd, Ha én rigómadár lennék* stb.).

1956 nagy történelmi pillanata Kassák számára (is) a fejek fel-emelésének ünnepe. Úgy érzi: kérésünk, reményünk Istennél meghallgatásra talált... Talán most végre rendbe tehetjük „közös dolgaink”: „Jön majd a gyermek, ki csupasz kis öklével / kiveri a támadó vadkan agyaráját. / Ez nem a gonoszságok vége, de mégis / elindulnak a szelek s a tűz fellobog” (*Intelem jövődöléssel*).

Azonban a sötétség erői csakhamar újra diadalmaskodnak. A város fölött megjelenik „a könyörtelen pusztulás véres szájú angyala”, az éjszaka „ragadozó állatokkal” telítődik, és „kiszállnak a bagolyfiókák rejtekeikből”. Megelevenednek az Apokalipszis képei, mintha „a pecsétek feltörése” máris valósággá vált volna (Mt 24,3-14; Jel 6,1-17; Lk 21,7-19). Kassák a legelső között tiszteleg a *Mártírok temetőjé*-ben bolyongva mindazok előtt, akik „kötéllal törrel és puskával megölettek”, s most „ázott deszkapalánk mögött / mélyen a föld alatt fekszenek”, „meghaltak, mielőtt virágba borult volna életük”. Tudja: mégis ők a győztesek, s túlélnek saját halálukat. Mint a „vértanúk serege” a Bárány előtt, fehér ingbe öltözötten (mert kiontott vérük tisztára mosta ruhájuk), megdicsőülnek majd (Jel 7, 8). A költő elhatározza: ha „fényjelekkel a sötétből” társai szólítani fogják, ő sem fut meg a ráért Sors elől („megígérem, ha majd Istenemhez indulok, nem állok meg félúton”). Bár melléből „csöpög a vér”, tudja, nincs félnivalója: „Nincs annyi bűnünk, hogy bocsánatot ne nyerhetnénk” Isten előtt (*A halhatatlanok, A magam kenyerén, Szerény hitvallás, Invitáció*).

A biblikus emblémák egyre gazdagabb és többrejtű jelentéstartalommal telítődnek verseiben; azonban továbbra sem kötődnek semmiféle vallási konvencióhoz. Az „az autonóm ember”, a „kollektív individuum”, aki Isten képére és hasonlatosságára

munkálta ki a maga arcát (Jézust tekintvén elsődleges mintának), meghitt közvetlenséggel társalog Istennel. „Igaz Istenemet én formálom meg anélkül, hogy a könyörgés vagy megalázkodás igéit hirdetném”. Lassan elindul a Legfőbb Bíró elé, akinek egyedül van joga ítélni fölötte. Nincs szégyellnivalója: „Arcunkon nem mocskoltuk be Teremtőnk képmását / legnehezebb óráinkban is / váll váll mellett meneteltünk a jövő felé”. Asztalán „vérrel be nem mocskolt fegyverei” — ecsetek, tollak, ceruzák — hevernek; kezet soha senkire nem emelt, s az érdekek szorítójában semmiféle parancsuralomnak nem adta meg magát. „Lassan megépítem és könnyedén elajándékozom magam”. Megbocsát ellenségeinek s mindazoknak, akik nem értették, miért vágyott a Jövő Házába abból a torz és hazug (tehát sátáni!) jelenből, amelyben élnie adott, s amely csak két választást engedett az embernek: „vagy a gyilkost kell alakítania, vagy az áldozatot”. Szinte az Úrfelmutatás gesztusával készül az „átlényegülés”-re: „Szétosztom magam a / jégmarta köveknek / fényzomjas rózsáknak / fogságba esett keselyűknek”. Tudja: mindaz, amit másoknak adott önmagából, őt teszi (tette) gazdagabbá, s nem vesz el semmit tőle, belőle. „Szétosztottam magam és megbontatlan maradtam”. Mint a gránitkő: egységes és önmagában szilárd. Az „erős ember” mintája — továbbra is — a Názáreti, aki feltámadt, „itt él közöttünk”, ügyes-bajos dolgainkért harcol / s kibontott zászlója leng a szélben” (*Enteriőrök I-X., Őszi sugallatok, Kivívott békesség, Mi más tehettem, Egység, Főnix énem, Jókívánságom, Gazdag vagyok, Évfordulóra, Láthatatlan valóság stb.*).

* * *

Kassák tehát evilági síkon értelmezte az evangéliumi üzenetet, úgy, mint itt e földön megéleendő Igazságot. Úgy vélte: az „üdvösség” csírái bennünk magunkban vannak elrejtve, s ha Isten törvénye szerint élünk, harmóniába kerülünk önmagunkkal; s ez maga az „üdvözülés”. Az autonóm ember az ő felfogásában Istent önmagában hordozó, parancsolatait mindenkor megtartó, állhatatos és bensőleg Teljes személyiség. „Egész” — azaz „egész-séges” mind testben, mind lélekben. Ezért hagyhatta örökül az utána jövőknek: „Élj szíved törvénye szerint / szorongás és pátosz nélkül. / Légy jóban önmagaddal / ez a legfontosabb” (*Magatartás*). S ezért világíthatja „csillagszívével” az utat az utána jövők előtt (*Kőbefaragott jelek*).

Élete tehát egyszerre „tanítványi” és „Mester”-i. Nem véletlenül nevezték „prófétá”-nak a körébe tartozók. A kapott talentummal jól sáfárkodott: megsokszorozta azt (Mt 25,14-30; Lk 19,11-27). Az „Igazak” közé tartozott, akik „majd fénylenek mint a nap az ő Atyjuk országában” (Mt 13,43). Hiszen „az értelmesek fénylenek mint az égnek fényessége; és akik sokakat az Igazságra visznek, miként a csillagok, örökkön örökké” (Dán 12,3).

ZIMÁNYI ÁGNES

Weissmahr Bélával

Weissmahr Béla 1929-ben született, Budapesten. Teológiai tanulmányait, a jezsuita rend feloszlata miatt, Szegeden mint egyházmegyes kispap kezdte el, majd mint „civil hallgató” Budapesten folytatta, végül külföldön fejezte be. 1958-ban Hollandiában pappá szentelték. Indonéziában tanított dogmatikát. 1967-ben visszatért Európába és Rómában Alszegey Zoltán-nál Isten működése a világban. Hozzászólás az evolúció és a csoda vitatott kérdéseihez című értekezéssel doktorált. 1971-től a müncheni teológiai főiskolán metafizikát és filozófiai istentant tanít. Jelenleg a szegedi Hittudományi Főiskola filozófiatanára és a kispapok lelki vezetője.

Voltaképp mi a filozófia, miért van rá szükség?

A filozófia minden tudomány bölcsője. Legalábbis az volt az európai gondolkodás kezdetén, a görögöknél, ott, ahol a mítosz átment a logoszba. Azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyeket az öntudatos emberi létezés és a szaktudományok is feltételeznek, alapul vesznek. Ezért is nevezik alaptudománynak. Az, hogy az idők folyamán olykor maga is szaktárggyá lett, ellentmond legbensőbb lényegének, hiszen a filozófia feladata éppen a valóság átfogó értelmezése, a létezés legvégső okainak, illetve okának föltárása. Lényegére utal a híres leibnizi kérdés: Miért van egyáltalán valami, és nem inkább semmi? Ugyanerre vonatkozóan Kant négy kérdést tett föl, melyekre a metafizika, az etika, az antropológia és persze a vallás válaszol. Mit tudhatok? Mit kell tennem? Mit remélhetek? A három kérdést azután egységbe foglalja a negyedikkel: Mi az ember?

Ezzel arra is válaszoltam, miért van szükség filozófiára. Ha nem volna filozófia, senki sem fordulna tudományos reflexióval az említett, legalapvetőbb emberi kérdésekhez. Mára, sajnos, széles körben elterjedt nézet, hogy felesleges ilyesmivel foglalkozni, mert ezek nem megválaszolható kérdések, illetve aki mégis foglalkozik ilyesmivel, nem tarthat rá igényt, hogy amit erről mond, tudománynak tartsák. Holott már maga az is filozófiai kérdés, hogy mi a tudomány. Mindenki filozofál. A szaktudósok is, ha közvetlen szaktudományukon kívül bármiről beszélnek, mindig valamiféle filozófiából indulnak ki, melyre azonban kevésbé reflektálnak. Ebből azután komoly félreértések adódhatnak, mert nem látják, hogy az alapvető kérdések mennyire befolyásolják a hétköznapi életet. Nem úgy persze, hogy közvetlen gyakorlati hasznuk volna, hanem azzal, hogy valamilyen alapvető beállítottságot tartalmaznak, melyek a hétköznapi életben folyvást fölme-

*Akárcsak a vallásosság
kérdésére.*

*Ön pap és szerzetes.
Hogyan fordult érdek-
lődése a filozófia felé?*

rülnek, ha olykor nem is tudatosulnak, de a háttérben mindig ott vannak, és az ember mindig ad valamiféle választ rájuk.

A vallásosság szintén nem valami különleges dolog, hanem olyasmi, ami valamiként minden ember életében szerepet játszik, akkor is, ha nem tud róla. Előbb-utóbb minden egyes ember szembesül az élet értelmességének kérdésével, és állást foglal. Egy erkölcsi döntés meghozatala, a jó és a rossz, az igaz és a téves megkülönböztetése olyan területek, ahol mindenki találkozik a feltétlennel, akkor is, ha nem nevezi Istennek. Van olyasmi mint alapvető isten-tapasztalat, csak manapság a legtöbb ember számára ez nem kapcsolódik vallásos elgondoláshoz, nem hozza összefüggésbe azzal, amit a vallások Istennek neveznek.

A filozófiaoktatás az egyházi képzés szerves része. Teológiával voltaképp nem is lehet filozófia nélkül foglalkozni. Ha kikapcsoljuk az emberi értelemre támaszkodó filozófiai gondolkodást, a hit fideista jellegűvé válik, vagyis megalapozatlan lesz. Valamiféle belátás nélkül a hívő sem tudja megindokolni, nem tud róla számot adni, miért hisz. Ha az értelem saját, természetes erejével nem volna képes felismerni Isten létét, akkor Isten kinyilatkoztatásával sem tudna mit kezdeni. A hit értelmessége annak lényegéhez tartozik. Ebben az összefüggésben azonban nagyon fontos rámutatnunk arra, hogy az „értelmesség”, a „racionalitás” fogalma nem szűkíthető le a formális, illetve technikai racionalitásra, hanem magában foglalja az „egzisztenciálisnak” nevezhető értelmességet, melyhez lényegesen hozzátartozik, hogy az igazságot keresve nem vonatkoztatunk el azoktól a mozzanatoktól, melyek az embert életének legbensőbb mivoltában érintik. Ezek a mozzanatok elsősorban az interperszonális kapcsolatban válnak élményszerűvé, és az ilyen tapasztalatokban merül fel az erkölcsi felelősség tudata, a jó és rossz közötti feltétlen különbség és az a felismerés, hogy mint ember kötelességem van, azaz hogy tulajdonképpen feltétlenül el vagyok kötelezve. A hit Istenben pedig nem más, mint annak felismerése, hogy ez az elkötelezettség egy abszolút „TE”-vel szemben áll fönn.

Visszatérve a filozófiára: az egyház a filozófiai képzés jelentőségét nemcsak azáltal ismeri el, hogy a papképzésbe beleveszi, hanem számos hivatalos dokumentumában is — kifejezetten vagy burkoltan — állítja a filozófia jelentőségét. A legutóbbi pápai dokumentumok az emberről, az életről beszélnek, és ezek is mind közvetlen kapcsolatban állanak bölcséleti kérdésekkel. A filozófia az egyetlen közös alap, hogy kapcsolatba kerüljünk olyanokkal, akik távol állnak a hittől. A mai világban nem lehet filozófia nélkül hitkérdésekkel a nyilvánosság elé lépni. Ezért is mindig érdekelték a bölcséleti problémák. Főleg Isten létevel, működésével és tulajdonságaival kapcsolatos kérdésekkel foglalkoztam, teológiai disszertációm is erről írtam.

Milyen ma a metafizika, a metafizikus gondolkodás helyzete?

Katasztrofális. Metafizikán sokszor merev, sémákban való gondolkodást értenek, ami persze nem felel meg a metafizika hagyományos, valódi alakjának. A metafizika lényege az a meggyőződés, hogy az emberi értelem a valóság empirikusan megfogható szintjén túlmenő dimenzióját is fel tudja tární önmaga számára, és ezáltal képes feltétlen, semmiképpen sem tagadható belátásokhoz jutni, amelyek megfogalmazása azonban mindig félreérthető marad. Állandóan továbbkérdzhetünk, és tovább is kell kérdeznünk, ám ez nem jelenti, hogy a metafizika megállapításai légvárak lennének, hanem olyasvalamiről van szó, ami minden tudásunk alapja, és amit megfelelő módszerrel, sok elhatárolással ki lehet úgy fejezni, hogy meggyőző legyen.

II. János Pál pápa az evolúcióval kapcsolatban nemrég úgy fogalmazott, hogy az több, mint hipotézis. Miként vélekedik erről?

A pápai megnyilatkozást igen pozitívnak tartom. Nagyon örülök, hogy az evolúcióval szembeni ellenállás, mely az 50-es évek végéig meghatározó volt, mára eltűnt. Ennek ellenére még ez a megnyilatkozás is, legalább egy ponton, egy kis keserűséget hagy bennem. A következőről van szó: A Szentatya állásfoglalásában utal a közismert tényre, hogy a *Humani generis* enciklikában már XII. Piusz sem ítélte el az evolúció tanát, hanem komolyan veendő hipotézisként beszélt róla, hozzátéve, hogy e véleményt nem szabad úgy kezelni, mintha már biztos és bizonyított tanítás volna. Ehhez az utaláshoz kapcsolódik azután az a pápai kijelentés, amely a világsajtó érdeklődését is felkeltette: „Ma, ötven évvel az enciklika után új ismeretek készítetnek arra, hogy az evolúciós elméletben többet lássunk, mint puszta hipotézist.” Ebben a kijelentésben engem az állítólagos új ismeretek megemléítése zavar. Én ezzel a kérdéssel egykor behatóan foglalkoztam. Nincsen tudomásom arról, hogy a kérdéshez értő szaktudósok véleménye az utóbbi ötven évben döntően megváltozott volna az evolúció kérdésében; akkor egyértelműen az evolúció mellett foglaltak állást. A természettudományos kutatás az utóbbi ötven évben ugyan sokat fejlődött, de ezen a téren nem történt alapvető változás. Th. Dobzhansky már 1953-ban a következőképpen kommentálta XII. Piusz egy állásfoglalását: Az evolúció tanát a pápa nem ítéli el ugyan, de csak mint lehetőséget fogadja el, mint egy eddig nem igazolt hipotézist, amely egyes tudósok véleménye, melyet azonban más tekintélyes tudósok nem osztanak. Az ember szeretné tudni, hogy kik is azok a tekintélyes tudósok, akik állítólag más hipotézisekkel álltak elő, és főképp szeretné tudni, hogy melyek ezek a hipotézisek. Vagyis a természettudósok már ötven évvel ezelőtt is egyetértettek abban, hogy az evolúció tana, amennyiben azt állítja, hogy a földünkön előforduló összes élőlény az élet egyszerűbb és primitívebb formáiból fejlődött ki, sőt, hogy az élet a nem élőnek nevezett anyagból keletkezett, nem hipotézis, hanem tényként kezelendő. A tény szó persze nem azt jelenti, hogy ezt közvetlenül észlelni lehetne. De tényként kell kezelnünk azért, mivel nincsen alternatív modell, amely az élet keletkezését és az élőlények egymással való összefüggését racionálisan magyarázná.

Az élet kifejlődésének pontos mikéntjére nézve persze még nagyon sok kérdés vár megoldásra, de ez nem érinti az alapvető kérdést, amely már ötven évvel ezelőtt is megoldott volt.

Én magam az evolúciót metafizikai elvnek tartom, amennyiben a véges léthez hozzátartozik a tevékenység és ezzel a léttöbblet létrehozása. Skolasztikus kifejezéssel: omne ens est agens, minden létező létezésénél fogva öntevékeny. Ez azonban csak úgy érthető, ha elismerjük Teilhard de Chardin meglátásának igazát: Isten önmagát megvalósító világot teremtett, ami azt jelenti, hogy az evolúció a véges lét egyik dimenziója. Az evolúció valamiként minden valóságban működik az adott valóság létrendjének megfelelően, vagyis analóg módon valósul meg.

XII. Piusz pápa említett enciklikája hangsúlyozta, hogy az emberi személy megjelenését világunkban különleges eseményként kell számon tartani. És ezt valóban fontos kiemelni. Karl Rahner nyomán úgy fejezném ki, hogy ez az önfelülmúlás legvilágosabb esete. Az emberi lélekről állítani kell, hogy Isten közvetlenül teremt. Az isteni teremtés azonban nem kapcsolja ki, ellenkezőleg, igénybe veszi a teremtett valóságot, a fejlődő emberi élet sajátos öndinamizmusát. Az, hogy az úgynevezett közvetlen isteni beavatkozás nem kapcsolja ki és nem szakítja meg a teremtett valóság önmegvalósítását, csak akkor érthető, ha a valóságban kezdettől fogva az isteni erő működik. A véges lét azért tud önmagánál többet létrehozni, mert kezdettől fogva a teremtő ereje működik benne. Ez az isteni immanenciának, az Isten teremtett valóságban lévő bentlétének egészen alapvető formája.

Az evolúció, melynek lényege, hogy a kevesebből több lesz, voltaképp Isten-bizonyíték?

Számomra mindenképpen. Baj, hogy sokan még mindig azt hiszik, alternatíváról van szó: vagy evolúció, vagy teremtés. Az evolúció ilyen felfogása, ide tartozik a dialektikus materializmus nézete is, abból indul ki, hogy a kevesebből, a saját aktivitásra képes lét alapján, azaz bizonyos értelemben csak úgy magától, több lehet. Van ebben igazság is, a teremtett lét síkján csakugyan megtörténik, ám ahhoz, hogy érthető legyen, mindenképpen szükséges az abszolút lét elismerése, amely — ahogyan mondtam — a véges létezőkön keresztül működik, úgy, hogy nem átveszi a véges létező önmegvalósulását, hanem lehetővé teszi azt. Ennek háttere az az alapvető metafizikai belátás, hogy az egység és a sokaság, azonosság és különbözőség nem kizárják, hanem feltételezik és átjárják egymást. Egység nélküli sokaság még csak el sem gondolható. Isten és a világ viszonyát helyesen úgy kell elgondolni — amire sokan képtelenek, mert paradoxon —, hogy a teremtés azt jelenti: Isten önállóságot ad. Az adott önállóság teljesen Istentől függ, de az Istentől való függés mértékében valódi önállóságról van szó. A perszonalisztikus gondolkodás számára mindez jól ismert, mert a személyek közötti kapcsolatban, a valódi szeretet mélységeiben megnyilvánul. A technikai gondolkodás számára azonban teljesen idegen, nem érthető jelenség, mely csupán metaforikus valóságként fogadható

Mit jelent az evolúció az emberre nézve?

el. A technikus gondolkodás a dologi valóságok vizsgálatából indul ki, az ontológiai alapra való visszakérdezést nem tartja szükségesnek, ezért a valóság egészének interpretációjára nem képes.

Bizonyos, hogy az első ember különbözött az állattól. A különbözősnek abban kellett megnyilvánulnia, hogy eljutott az öntudat fokára, képes volt reflektálni, ezáltal szabadon cselekedni, de azt nem jelenti, hogy külső kinézetre megkülönböztethető módon más lett volna, mint az az élő valóság, amelyből származott. Fenomenológiailag — ha mondjuk lefényképezték volna az első embert — annak nem kellett nagyon különböznie attól a hominidától, amelyikből egy elágazás folytán kifejlődött. A paleontológusok poligenisták, szerintük az emberre válásnak egy csoporton belül kellett megtörténnie, ezzel szemben egyes genetikusok meg vannak győződve arról, hogy az emberre válás egyetlen emberben, esetleg emberpárban valósult meg. Ezek már nem filozófiai kérdések, a pozitív tudományoknak kellene megoldaniuk, amennyiben ez egyáltalán lehetséges. Annyi világos, hogy az öntudat megléte és meg nem léte között lényegi a különbség. De itt is érvényesül az úgynevezett Dionüsziosz Areopagitész azon elve, hogy a magasabbrendű legalacsonyabb foka és az alacsonyabbrendű legmagasabb foka érintkezik.

Az evolúció emberre való alkalmazása, biológiai szempontból számos, még tisztázatlan kérdés dacára, elvileg nem problematikus. Alkalmazása az emberi történelemre jóval nehezebb. Nagy kérdés, hogy egy történelmen belüli evolúciónak mi a mértéke? A mai ember fejlettebb-e, magasabbrendűbb-e, mint például az egyiptomi kultúra embere? Technikailag sok szempontból fejlettebbek vagyunk, bár ha megnézzük a piramisokat, megdöbbenő, mennyi mindent tudtak már akkor is az emberek. Manapság a hírközlés kétségtelenül gyorsabb, mint akár kétszáz évvel ezelőtt, de vajon van-e előrehaladás erkölcsi téren is? Ez nagyon kétséges. Ahogyan mondtam, az evolúciót a valóság alapvető dimenziójának tartom, az önmagát megvalósító lét mutatkozik meg benne, de ahol az erkölcsi értékek kérdése felmerül, az evolúció ambivalens lesz, mert a szabadsággal együttjár a rossz tudatos választásának a lehetősége, és ez azután igen nehézzé teszi, hogy kimondjuk, a későbbi magasabbrendű, mint az előbbi. Vagy ott van a szent kategóriája. Vajon a szent az evolúció tereméke? Nem merném mondani. A tudás, az intelligencia-hányados esetében még lehet esetleg evolúcióról beszélni, de az erkölcsi magatartás esetében mindez személyes síkra terelődik, és az mindenkinek a benső, személyes ügye. Ez is hozzátartozik az evolúcióhoz. Valamiként az is, hogy a világtörténelem végkifejlete nem értelmezhető pusztán evolucionista módon. Az az isteni működés természetfeletti, kegyelemszerű belenyúlása lesz a világba. Ez olyan határ a filozófus számára, aki Isten kinyilatkoztatását mint hívő ismerheti, ahol mint filozófus már semmit sem tud mondani, át kell adnia a stafétabotot a teológusnak.

Az igazságosság és testvériesség kultúrája

BENEY ZSUZSA

1930-ban született Budapesten. Orvosi munkája mellett számos vers- és esszékötete, két regénye jelent meg. Legutóbbi írását 1996. 2. számunkban közzöltük.

Elhangzott a Kossuth Klubban 1997. mácius 21-én.

Ha igazságosabb és testvériesebb világot akarunk, az egyben egyetemesebb, a szó legmélyebben vett értelmében vett katolikus világot is jelent. Természetesen nem a szó szigorúan vallásos, dogmatikus értelmében — hanem abban is, melynek szimbolikus gesztusa az én nem-katolikus személyem meghívása is.

Természetes, hogy én is, és az a nép, vallás, vagy közösség — az a ma definiálhatatlan közeg, mely a még élő közép-európai zsidóságot és annak élő vagy tetszhalott szellemét képviseli — sem kívánhat mást, mint egy igazságosabb és testvériesebb világot. Nem kevesebb lelkiismeretfurdalással — sőt, az is lehet, hogy többel — teheti fel magának azt a kérdést, hogy vajon megtesz-e, megtett-e mindent ennek a világnak megteremtése érdekében.

Talán nem tartják túlzásnak, ha mind annak a szellemi közösségnek, amelynek látva-látatlanul, tudva-tudatlanul tagja vagyok, mind a magam személye legfontosabb tevékenységének és feladatának — azt is mondhatnám, hogy kötelességének — a kultúra építését és fenntartását tartom. Eppen ezért vállalhatom azt a szubjektív véleményt, hogy az igazságosság és a testvériesség, mely jövendőnknek nemcsak célkitűzése, hanem megmenekülésünk egyetlen lehetősége is, csak a kultúra megőrzésének és megújításának segítségével történhet meg.

Vannak a történelemnek korszakai — és ezek nem egészen, és főleg nem közvetlenül — függnék az adott kor politikai helyzetétől; legalábbis nem úgy, ahogyan ezt a politikai helyzetet vulgárisan, egyetlen ránézésre értékelhetjük. Ismeretesek olyan terrorisztikus történelmi rendszerek, melyek különös módon éppen a jót, a közösség érzetét, a kompassiót hozzák ki az emberekből. Természetesen ennek a lehetőségnek szigorúan adott szociológiai kritériumai vannak: a lebegés a közösségek önmagán-túlnövése és kicsinysege között, a szabadságnak és az elnyomásnak olyan egyensúly-játéka, mely nem kioltja, hanem erősíti az emberben azt, amit egyetlen szóval — és nagyon jellemzően —, emberieségnek nevezünk. És vannak olyan szakaszai, melyek a látszóla-

gos szabadság ellenére — vagy éppen e látszólagos szabadságban — nem a jó, hanem a rossz démonát hívják elő. Kiirthatatlan érzésünk, hogy vannak időszakok, amikor Isten sugárzásába vonja a világot, és vannak olyanok, melyekben mintha elfordítaná tekintetét és a bibliai Jóbót megkísértő Sátán venné át az uralmat. Az a szomorú véleményem, hogy ezt a kort éljük. Vajon csak rajtunk, embereken múlik-e ezeknek a korszakoknak váltakozása? Lehet, hogy igen — de éppen így hihetünk (pontosabban: kellene hinnünk) abban, hogy Isten akarata kifürkészhetetlen, még abban a vonatkozásban is, hogy lehetővé teszi-e a hitet, s nem távollétének kényszerével taszítja-e abba a magányba az emberiséget, melyet a keserűség, a reménytelenség, a kommunikáció hiányának, a kultúra — és ezen belül a művészet — elhalásának szindrómája jellemez.

Nem erkölcsről, hanem kultúráról szól ez a mai vitadélután. Csakhogy a jóról és rosszról legalább annyira beszélhetünk a kultúra, mint az erkölcs szempontjából — az erkölcsi érték a kultúra nyelvén esztétikai értékke transzformálódik. A kultúra önmagában, saját közegén belül ismeri a jó és a rossz erkölcsi, de nem az erkölcs rendszerében kifejezhető fogalmát. Az igazságosságnak és a testvériességnak esztétikai fogalma nem teljesen azonos ezek etikai tartalmával. Elgondolkozhatunk azon, vajon feltétlenül igaz van-e Kierkegaard-nak akkor, amikor az értékek skáláján az esztétikait primérbenebbnek, kezdetlegesebbnek, kevésbé differenciáltak tartja az erkölcsinél? Meggyőződésem, hogy létezik egy másik mértékkála, melyben az esztétikai és az etikai igazságosság, az esztétikai és a szociológiai-pszichológiai testvériesség összemérhetetlenek, mert a tudat más köreiből helyezkednek el, automatikusan nem erősítik egymást. Az igazság és a testvériesség a művészetben csak tükröződik, és ez a tükörkép sokszor csak a fény és a vonalak torzulásában — egyben lebegésében, sugárzásában — reflektál a valóságra.

De azt a mélységes válságot, melyet ma a kultúra, mint az ember önmegvalósító lehetősége és eszköze, átél, éppen az a két exponált fogalom, mely e vitaestek témája: az igazság és a testvériesség, illetve ezek hiánya okozza. Dehát összetartozott-e valaha is a kultúra és az igazság? Nem emelkedik-e a kultúra, lényénél fogva, az igazság fölé — azzal, hogy magában foglalja a létezésnek olyan tartományait, melyek semmiféle erkölcsi rendbe nem illeszthetők. A vallás, a hit, a transzcendencia, és ezzel a minden szabálynál és rendnél magasabb, az igazságot messze meghaladó létformák, mint a megbocsájtás és a kegyelem irracionális vája vajon nem a kultúra sajátjai-e? Az Antigone alakjában egyesülő szépség, fenség és emelkedettség egyszerre jelenik meg az erkölcs és az esztétikum köntösében — de ez az egyesülés meghaladja a racionalitást, éppen úgy, mint ahogyan meghaladja mind az erkölcs, mind az esztétikum területének határait. Nemcsak erkölcsi

súlyáért, hanem legalább ennyire esztétikai egyszerűségéért, sűrűségéért tartjuk a világirodalom egyik legszebb sorának az övét: *Nem gyűlölni, szeretni csak születtem én.* Ez a sor csak egy mélységes és eredetében már múltbavesző kultúra talaján születhetett meg — de vajon hogyan élt, és hogyan élte túl ez a kultúra a történelemnek azokat a szakaszait, amikor a gyűlölet és az igazságtalanság jelenítették meg mindazt, amit kultúrának szoktunk nevezni. Az igazságosság és a testvériesség alapelemei a kultúrának; de a rossznak, az igazságtalannak, a gyűlöletnek is van kultúrája — éppen úgy, mint ahogyan a szentnek és a triviálisnak is. Kilépet-e az ember a kultúrából, saját kultúrájából a szenvedésben, a kifosztottságban, a megalázottságban? Átválthat-e a szellem kultúrája az állati létezésbe, abba a létformába, melyben Primo Levi az ember ember-voltában kezd kételkedni? Sajnos, igen. Az emberi létben csak az maradhat örökké kultúra, jó értelemben vett kultúra amit a kultúrán kívüli lét segít a túléléshez: a szentség sugárzása. Ez az, ami bennefoglaltatik, mint Isten örökös kézjegye, ez az, ami az emberi kultúra örökös lehetősége, ez az, aminek nyelve a kultúra — de az is, ami mérhetetlenül több annál. Ha igazságot és testvériességet kívánunk, olyan megszenteltetésért fohászunk, ami egyszerre tartalma a kultúrának és tartalmazza a kultúrát. A hit benne él, de kívülről árad rá — csak hogy a kívül is *bennefoglaltatik*, a határok átjárják egymást, mint az élet és a halál kultúrájáé, mint a kultúra életéé és haláláé. Most, ebben a században mindkettőt éljük: egyszerre a kultúra és a kultúrától megfosztattatás állapotát. Tétován, félve és reménykedve hiszem, hogy az a szentség, melynek forrása benne van mint külső erő, a csoda ereje, segít abban, hogy újjászülje önmagát s a bennefoglalt igazságot és szeretetet — hogy megszüljön az igazság és a szeretet kultúráját.

Mint olyan ember, akinek a szó létezésének nemcsak tartalmát, hanem lényegét is meghatározza, hadd fejezzem be gondolataimat a kultúra egy olyan aspektusának felvillantásával, mely kívülesik a szavak birodalmán. A szentség kultúrájának (vagy azt mondhatjuk, hogy a kultúra szentségének) egyik legfontosabb eleme az alázat. Ebben a gyötrött és lármás korban, bombarobbanások és halálsikolyok, magányos kisgyermek-sírások és azt elfedő hangos gépzenék idején, itt, az alázat csendjében vészeli át tetszhalálának telét az igazságosság és a testvériesség kultúrája.

BABICS IMRE: KÉT LÉPÉS A FÜGGŐHÍDON

„Mindig elborultan kérdezem magamtól:
volt-e nekünk valaha ős eredeti eposzunk?”

A felidézett kérdés Arany Jánostól való, és a 19. század poétikai korszerűségének, a költőiségben megalapozott kultúrának, más szóval az eredetnek a kérdésére utal. Pontosabban az eredet meglétének vagy elvesztettségének szorongásában jelentkezik az eposz mint organikus hagyomány megközelíthetőségének problémája.

De hogyan illeszkedik bele az eposz a mai poétikák eszköztárába?

Hogyan értelmezendő tehát az eposzi műfaj Babicsnál, aki, tudjuk, már korábbi kötetében, a *Magyarok kertjében* is a (nemzeti) eposz tematikus parafrázisával kísérletezett? És az itt bemutatandó kötetben is, a *Két lépés a függőhídonban*, a két szöveg közül az első, a *Széthajtogatott Fekete Doboz*, szintén eposz, sőt, tematikailag inkább világdramma, *poème d'humanité*, amelyben a fekete dobozból kihajtogatható üzenet — maga az eposz — a Földgolyó minden lakóját elpusztító totális háború katasztrófájába íródik bele.

Az értelmezésnek tehát onnan kellene elindulnia, hogy Babics eposza az eredet és harc és alapítás mitikus-heroikus gesztusával szemben egy lényegileg értelmetlen anyagháború léttől fosztottságának utóidejét beszéli el. A szövegnek a véget, az eltűnést kell az eposzi tematikán keresztül megmutatnia.

A *Széthajtogatott Fekete Doboz* fabulája tehát arra épül, hogy a háború során bevetett fegyverek egyike azzal a hatással járt, hogy az emberi faj valamennyi addig élt egyedének a mozgása kivétel a térben, s ezeknek a mozgásoknak a vegetációja („emberiség mozgásindái”), megállíthatatlan burjánzása megfojtja a bolygót. Az ősi hazatérés-tematika szerint az időnek ezen a mozgáshoz tapadó és megszilárduló ellen-anyagán kell hazautaznia európai otthonába az eposz hőséne, egy dehumanizált Utolsó Embernek, aki otffelejtődött az egyik katonai bázison.

A szöveg verselése a hagyománynak megfelelően hexameterekben halad előre (bár

nem ritkán érezni a metrum kényszerét a szintaxisban), ám a szöveg „mögött” nem találjuk az orális hagyományt őrző és átadó rapszódoszt, Babics elbeszélője a szó szoros értelmében véve „technikai” én, akinek erejéből egy pátosz nélküli, a mindennapiságból vett fordulatokkal működő dikció tellik: az eposzi modalitás *visszaafordítása*. Anyaga, amelyben a kalandregény, a science fiction és a fantasztikus elbeszélés elemei keverednek, nem az átélt vagy az átéltként interpretált múltat megragadó nyelv, hanem e nyelven kívülrekedt, vitalitásától megfosztott mítosz-törmelék, amely tehát nem a hagyomány közelségét, hanem *valamennyi* hagyomány perspektívátlan túláradását állítja.

Az elbeszélő egyetlen társa a robotja, a saját maga által — a teremtés visszavonásaként — halottak szöveveiből kreált vak embergép, akinek/aminek figurájában Babics a szöveg alapparadoxonát teljesíti be: a gépben nemcsak a nyelven, a költészetben, sőt a saját lelkiismeretén is kívül vetett Utolsó Ember tudata jelenik meg, hanem a gép az, amely a hazatérés ősi (eposzi) toposzán keresztül önmagában hordozza egy folytonos érzés: a költészet lehetőségének metaforáját. S a robot lesz az, amely a szöveg zárlatában az átélés és halál transzcendenciájára újra-hangolt szubjektumként — talán az újra-alapítás gesztusával — gondoskodik arról, hogy a szöveg, a mű „megtermékenyítse” az elpusztult Földet.

A kötet második szövege, a *Warning* címet viselő könyvdráma akár a *Széthajtogatott Fekete Doboz* egyik jelenete is lehetne: a világon minden ember és esemény kamerák prédájává válik. Egy szűk „elit”, az Unatkozók kielégüléseért a világ a valóság és egy akciófilm meg-nem-különböztetett tébolyává lesz, amiben mintha egyszerre tapasztalnánk Mészöly *Filmjének* tekintet és megváltás nélküli látványát és mondjuk Orwell negatív utópiájának „videósított” átértelmezését. Hogy működik a *Warning*? Az Unatkozók vágya a látvány iránt kielégíthetetlen; a cselekvők minden mozdulata (beleértve a kamerák *előli* menekülést is) csak kiszolgáltatja cselekvő énjüket, s valóban pusztá látvánnyá degradálja őket, s így tovább: a *Warning* vizuális abszurdja arról beszél, hogy a látható és elgondolható va-

lóság a szemünk előtt és a szemünk által alakul át fikcióvá. S alighanem ez az átalakulás a Babics szöveg(ek) legnagyobb poétikai tétje is: a nyelvben létrejövő, korlátlan és parttalan fikció visszavezethető-e az elbeszélhető valóság valamilyen dikciójába? (JAK)

NÉMETH MARCELL

BÓDÁS JÁNOS: SZIROM ÉS GYÜMÖLCS

Hetven éve jelent meg első versesfüzete, s haláláig, 1987-ig több-kevesebb rendszerességgel követték a többiek. Református lelkészként évtizedeket töltött Székesfehérváron. Költészetét áthatja a megértő, az egyszerű emberek életét szerető bensőségességgel ábrázoló magatartás, amelynek egyik forrását ifjúságában találjuk: szülei földművesek voltak, s jóformán élete végéig költői témája maradt a becsületes munka. Képzetele vásznán megjelentek a hétköznapi emberek, akik azon munkálkodnak, hogy szebb legyen a föld. Megejtően szép verseket írt édesanyjáról, aki súlyos háborús sérülése után is családjáért, szeretteiért törte magát.

Bódás János nem költői változásainak váratlanságával ragadja meg olvasóit, hanem halk, békességes hangjának simogató zenéjével, nyugalmat adó bölcsességével. Lírájából hiányoznak az érzelmi szélsőségek, emberi esendősége tudatában jeleníti meg kisvilágát, azt telíti könnyes derűvel. Formálásán érződik a századvégi, konzervatív költészet hatása, az idillre vágyódás, az egyszerű életforma szeretete és példává szépítése. Mégsem érezzük ósdinak, porosnak. Mély emberi hittel szól életéről és emlékeiről, egyszerűsége, nagyjából változatlan formavilága ugyanis ráirányítja figyelmünket a hétköznapi nyugalmas harmónijára, amelyet a hit szilárdsága alapoz meg. Nála a parasztemberek, a földjükkal, szölejükkal viaskodók az igazi hősök, a boldogok, belőlük sugárzik az az érzésvilág, melynek elvesztését sokszor fájdalommal panaszoljuk.

Személyes, élelrajz-központú költészet. Sokat látott, sokat tapasztalt bölcs ember meséli el életét, idézi fel egykori környezetének szokásait, mára elfeledett tárgyait s azokat az emberi megnyilvánulásokat, amelyeket olvasmányemlékeinként őrzünk Gárdonyi Géza és Móra Ferenc próza műveiből. Hősei

elemi kapcsolatot tartanak egymással és a természettel, szolidaritásuk, tempós nyugalmauk megszépíti tevékenységüket s idilli színekkel vonja be alakjukat. Humanizált a környezetük is, s biztonságot ad nekik, emlékeiből életre hívójuknak is, hogy világuk egyensúlyára ügyel a versekben emberarcúnak mutató gondviselő Isten.

Bódás Jánost érintetlenül hagyták a költészet nagy változásai, békességes eltökéltséggel járta végig útját. Olvasója talán azért is érzi otthonának az általa rajzolt világot, mert verseiben mintha mi is hazatalálnánk az apai házba, abba a patriarchális közegbe, amelyben él a megértés, a szeretet, s ahol a kisemberekről bebizonyosodik lelki nagyságuk és tisztaságuk. (Kálvin János Kiadó — Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár)

RÓNAY LÁSZLÓ

SÜPEK OTTÓ: ERETNEK HITVALLÓK

A budapesti bölcsészkar legendás egyénisége volt a két esztendővel ezelőtt, 1995 márciusának legvégén elhunyt Süpek Ottó. Lassú léptekkel, mégis sietős izgatottsággal járta az egyetem folyosóit, barátságosan szűrös szemé kíváncsian fürkészte, mi lakozik egy-egy diákemberben. A francia tanszék egykori vezetője számos más szakterület mellett elsősorban a Villon-kutatásban jeleskedett európai visszhangú eredményekkel. Idősebb korában — régi kedves tanítványa, Ördögh Szilveszter főszerkesztő révén — a Tekintet című folyóirat műhelyével került a legszorosabb kapcsolatba. A lap, amely sajnos a maga megjelenésének feltételeit is roppant nehezen teremti meg, nemes gesztussal közreadta Süpek tanulmányait: a mecénások segítségével tette lehetővé, hogy az *Eretnek hitvallók* című könyv egyszerűségében is szép legyen.

Az *Anonymus műve és személye* című hipotézis nyitja a kötetet. A *Gesta Hungarorum* keletkezését 1279-re teszi, a szerzőt Aba Péterben nevezi meg a professzor. Kár, hogy az emelkedett, patinás stílus végső kicsengését adó *in aeternum* (mindörökké) fordulatot sajtóhiba ékteleníti, jócskán nem egyetlenként a kiadványban.

Süpeket szenvedélyesen érdekelte a számszimbolika. Középkori tárgyú — a természetszemlélettel és a szerelem hajdani átélésé-

vel is foglalkozó — tanulmányait ez az izgalmas, elgondolkodtató, sőt „misztikus” közéletismód is vonzóvá teheti az olvasók szemében, bár a tudós eszmefuttatásait egyébként sem terheli a tudóskodás ballasztja, s még lábjegyzetei is színesek. A kedves Villonjának szentelt írásokat más francia tárgyú elemzések egészítik ki, valamint az írószoba világába bepillantást engedő hagyatéki anyag. S Villon az, aki átvezet a magyar főszereplőhöz, József Attilához is. Egy héttel a költészet napja előtt igazán aktuális olvasmány a *József Attila francia hatsorosa, a József Attila Vörös Segély balladájának francia forrása* és az „Istent alkotok (szívem szenved)” mottójú, evangéliumi hivatkozású, érzékeny tanulmánya: a *József Attila „ateista” imája*. Az „evilági világhihány” és az „örködő Gondviselés” végletei között fogalmazódik a Süpekre oly jellemző, líraian és filozofikusan telt, vitára hívó, jól követhető szakszöveg.

Az *Eretnek hitvallók* című könyv lapjain sok a szilárd végkövetkeztetés: gyarapodott a filológiai alapkincs. Ám sok a találgatás, a feltételezésekből táplálkozó és szenvedély fűtötte, félkész elmélet. Süpek Ottó szakmai testamentumát is az karakterizálja, ami őt magát, az emlékezetünkben élőt: percenként fölkinál egy ötletmagot — csíráztassuk, neveljük, növeljük a magunk tudásának, gondolkodói szabadságának, eszmei elkötelezettségének fényénél. (*Tekintet Könyvek*)

TARJÁN TAMÁS

VALLÓ PÉTER: HÁBORÚ ÉS BÉKE

Egy nagy referenciájú szöveg dramatizálási kísérletét mindig gyanakvás kíséri, hiszen a bevett szöveggel egy vele azonos címre igényt tartó új műalkotás kerül szembe. A színpadra alkalmazott klasszikus regények bemutatói általában képtelenek legyőzni az ebből adódó szorongást. Jó esetben azonban olyan produktív félreolvasások jönnek létre, melyek képesek a színpadi műalkotás ontológiai másságát kiaknázni.

A Vígszínház előadása ezt példázza. A narrátor (Hegedűs D. Géza) ügyes dramaturgiával megoldott szerepe ugyanis képes tematizálni magának a regénynek, illetve a

színműnek a befogadási folyamatát. Az az effektus, hogy egy elbeszélői szerepű figura, nem historizált jelmezben, követi az eseményeket a színpadon, megnehezíti a reflektálatlan, beleérző befogadói gesztusok működtetését, hiszen az is láthatóvá, sőt hangsúlyozottá válik, hogy valaki hozzánk hasonló nézi, mondja a történetet. Az igazi érdekesség azonban az, hogy a fikció szerint velünk egykorú szereplő részt vesz a játékban is. Amikor tehát a narrátor szereplője lesz a régi játéknak, az többé nem fogható fel, mint tőlünk időben elválasztott, tőlünk függetlenül létező. Olyan történelmi tapasztalat jelenetездődik a műalkotásban, mely a történelmi diskurzust a jelennel való dialógus felől képes csak értelmezni. Még hangsúlyozottabban jelentkezik ez az ezredvégi tapasztalat azokban a jelenetekben, amelyek talán az előadás legjobb részeit jelentik, mikor az eseményesort a velünk egykorú narrátor kérdései szakítják meg. A múlttal való dialógus realitása a hagyományos értelemben vett történelmi elbeszélés státusát megkérdőjelezi, ezáltal a befogadói aktivitást szinte elkerülhetetlenné teszi. A mű terében tehát értelmezhetetlen a mi kérdéseink nélkül létrejövő múlt illúziója. A metahisztória (H. White) nem rejti el saját narratív létmódját. A fenti módszer egyetlen problémája, hogy a párbeszédbe vont történelmi múlt lehetséges kérdései kevésbé hangsúlyosak, egyes jelenetekben a metahisztóriai nézőpont olyan dominanciája érvényesül, amely az eseményeket valamiféle demonstrációs anyagként állítja elénk.

Szerencsére az alapvetően ironikus elbeszéléstechnikát a múlt másságát megjelenítő szcenikai világ ellenpontozza, s így némileg kiegyenlítődik a praxis, és az azt néha elnyomni látszó reflexió szerepe. A jelmezek és a játékmód egyaránt olyan klasszikus technikákat követ, melyek megteremtik az elválasztottság képzetét is. A másságban való önfelismerés tapasztalata válik így az előadás egyik fő motívumává. Az átgondolt és kidolgozott színpadkép tág asszociációs terében egy olyan előadás születik meg, amely élő kérdések segítségével igyekszik a történetileg elválasztott szöveget megszólaltatni. (*Vígszínház*)

PALKÓ GÁBOR

SOMMAIRE

ELEMÉR SULYOK:	Qui est le Christ pour nous aujourd'hui?
SÁNDOR JÁNOS PETŐFI:	Non scholae sed vitae...
VILMOS CSÁNYI:	Une vision scientifique de l'homme
GÁBOR FELKAI:	La conception de la communication dans le programme national d'enseignement de base
ISTVÁN KAMARÁS:	Connaissance des hommes, sciences de l'homme
RICHÁRD KORZENSZKY:	L'Église et l'école — 1997
■	Entretien avec Béla Weissmahr
ZSUZSA BENEY:	La culture de la justice et de la fraternité

INHALT

ELEMÉR SULYOK:	Wer ist Christus für uns heute?
SÁNDOR JÁNOS PETŐFI:	Non scholae sed vitae...
VILMOS CSÁNYI:	Das naturwissenschaftliche Menschenbild in der Schule
GÁBOR FELKAI:	Die Kommunikation-Auffassung des Nationalen Grundlehrplanes
ISTVÁN KAMARÁS:	Menschenkenntnis, Menschenlehre
RICHÁRD KORZENSZKY:	Kirche und Schule — 1997
■	Gespräch mit Béla Weissmahr
ZSUZSA BENEY:	Die Kultur der Gerechtigkeit und Brüderlichkeit

CONTENTS

ELEMÉR SULYOK:	Who is Christ for us today?
SÁNDOR JÁNOS PETŐFI:	Non scholae sed vitae...
VILMOS CSÁNYI:	The scientific vision of human beings at schools
GÁBOR FELKAI:	The concept of communication in the national school curriculum
ISTVÁN KAMARÁS:	The idea of man, the science of man
RICHÁRD KORZENSZKY:	Church and school — 1997
■	Interview with Weissmahr Béla
ZSUZSA BENEY:	The culture of justice and fraternity

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN, TÓBERT, MORVAY EDIT
Szerkesztőbizottság: BÉKES GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja
Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth
Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím:
vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és
alternatív terjesztők. A Vigilia csekkzáma száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft,

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLE

BABICS IMRE	Két lépés a függőhídon
BODÁS JÁNOS	Szirom és gyümölcs
SÜPEK OTTÓ	Eretnek hitvallók
VALLÓ PÉTER	Háború és béke (a Vígyszínházban)

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Németh Marcell, Palkó Gábor, Rónay László
és Tarján Tamás

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A magyar szerzetesség jelene és jövője
- Az egyházmegyei zsinatokról
- A püspöki kar szociális körlevelének utóélete
- Prohászka Ottokár emlékezete
- A családbarát társadalomért
- A szenvedés átká és áldása